ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

# BİR TÜRK-İSLÂM DÜŞÜNÜRÜ OLARAK NURETTİN TOPÇU

**Ahmet AKYÜZ**

**Tez Danışmanı**

**Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**FELSEFE ANABİLİM DALI**

**TÜRK İSLÂM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**MART 2025**


ankara
HBM

# BİR TÜRK-İSLÂM DÜŞÜNÜRÜ OLARAK NURETTİN TOPÇU

**AHMET AKYÜZ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**
**FELSEFE ANABİLİM DALI**
**TÜRK İSLÂM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ**
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**MART 2025**

## ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ahmet AKYÜZ
21/03/2025

## *TEZ ONAY SAYFASI*

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Türk İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 2160902001 numaralı öğrencisi Ahmet AKYÜZ tarafından hazırlanan "BİR TÜRK-İSLÂM DÜŞÜNÜRÜ OLARAK NURETTİN TOPÇU" başlıklı tez çalışması 21/03/2025 tarih ve saat 10:00'da yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

| | **Kabul** | **Ret** |
|---|---|---|
| **Başkan:** Prof. Dr. Ayten KOÇ AYDIN<br>Gazi Üniversitesi | ☒ | ☐ |
| **Danışman:** Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR<br>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi | ☒ | ☐ |
| **Üye:** Prof. Dr. Cevdet KILIÇ<br>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi | ☒ | ☐ |

BİR TÜRK-İSLÂM DÜŞÜNÜRÜ OLARAK NURETTİN TOPÇU
(Yüksek Lisans Tezi)

Ahmet AKYÜZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Mart 2025

## ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Nurettin Topçu'nun Türk-İslâm Düşüncesi içindeki yerini tesbit etmektir. Özellikle Türk-İslâm Düşünce tarihi açısından bu yerin anlamını araştırmak ve Topçu'nun bu düşünceye katkılarını irdelemektir. Bu çalışmada ayrıca Nurettin Topçu'nun medeniyet tasavvuru çerçevesinde felsefe anlayışı da değerlendirilmeye çalışılacaktır. Nurettin Topçu, temellerini Anadolu irfanından alan, felsefi kavramsallaştırmalarla ortaya koyduğu düşünceleri ile ahlâk, din, aile, siyaset, eğitim gibi alanlarda yazmıştır. Nirengi noktası Türk medeniyetinden aldığı adalet, merhamet, cesaret kavramlarıdır. Akıldan, ferasetten uzak, taassubun, cehaletin pençesinde olan toplumların nasıl yıkılmaya mahkûm olduklarını anlatmıştır.

Bilim Kodu : 110927
Anahtar Kelimeler : Nurettin Topçu, Felsefe, Türk İslâm Düşüncesi.
Sayfa Adedi : 131
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

NURETTIN TOPÇU AS A TURKISH-ISLAMIC THINKER
(M. Sc. Thesis)

Ahmet AKYÜZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
March 2025

## ABSTRACT

Nurettin Topçu as a Turkish-Islamic Thinker The aim of this study is to determine Nurettin Topçu's place in Turkish-Islamic Thought. Especially to investigate the meaning of this place, in terms of the history of Turkish-Islamic thought, and to examine Topçu's contributions to this thought. We will also try to evaluate Nurettin Topçu's understanding of philosophy within the framework of his vision of civilization in this study. Nurettin Topçu wrote on such as morality, religion, family, politics and education, with his thoughts derived from Anatolian wisdom and put forward with philosophical conceptualizations. The reference point is the concepts of justice, mercy and courage taken from Turkish civilization. He explained how societies that are far from reason and insight, and are in the grip of bigotry and ignorance, are doomed to collapse.

Science Code : 110927
Key Words : Nurettin Topcu, Philosophy, Turkish-Islamic Thought.
Page Number : 131
Supervisor : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

# İÇİNDEKİLER

**Sayfa**

ÖZET ..... iv

ABSTRACT ..... v

İÇİNDEKİLER ..... vi

1. GİRİŞ ..... 1

2. TÜRK İSLÂM FELSEFESİ ..... 3

2.1. Türk İslâm Felsefesi Nedir? ..... 3

2.2. Türk İslâm Felsefesinin Temel Kavramları ve Problematikleri ..... 9

2.2.1. Türk-İslam Felsefesinin Temel Kavramları : İnsan, Akıl, İlim ..... 11

2.2.2. Türk İslâm Felsefesinin Temel Problematikleri ..... 19

2.2.2.1. Din-siyaset ilişkisi ..... 19

2.2.2.2. Din-bilim ilişkisi ..... 20

2.2.2.3. Din-kültür ilişkisi ..... 22

3. NURETTİN TOPÇU ..... 25

3.1. Nurettin Topçu'nun Hayatı, Eserleri ve Felsefesi ..... 25

3.1.1. Hayatı ..... 25

3.1.2. Eserleri ..... 28

3.1.3. Ontolojisi ..... 33

3.1.4. Epistemolojisi ..... 36

3.1.5. Estetik ..... 53

3.1.6. Ahlâk ..... 60

3.1.6.1. Ahlâk ve siyaset ..... 70

3.1.7. Din Felsefesi ..... 72

3.1.8. Toplum Felsefesi ..... 93

3.1.9. Hareket Felsefesi ..... 96

3.1.10. Medeniyet Anlayışı ..... 97

**Sayfa**

4. NURETTİN TOPÇU'NUN TÜRK İSLÂM FELSEFESİ ANLAYIŞI ..... 101

4.1. Türk İslâm Felsefesi Anlayışı ..... 101

4.2. Milliyetçilik Anlayışı ..... 115

5. SONUÇ ..... 125

KAYNAKÇA ..... 129

ÖZGEÇMİŞ ..... 131

# 1. GİRİŞ

Türk İslâm Düşüncesi alanında yapılan çalışmalar, kendi medeniyetimizin anlaşılması ve yeniden inşası için temel teşkil etme potansiyeline sahiptir. Her alanda olduğu gibi bu alanda da sahih kaynaklardan yararlanarak tarafsız bir okuma ile yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca alana ilişkin çalışmaların kendi değerlerimizle barışık olması, Topçu'nun da üzerinde durduğu gibi fikirleri harekete dönüştürecek bir zemin teşkil eder. Zira insan özüne ancak "yerel bir hareket" ile dönüş yapabilir.

İslâmî bir rönesans gerçekleştirmek isteyen Topçu bunu gerçekleştirmek adına Anadolu'daki münbit kültür ve medeniyet havzasından beslenerek batıda aldığı eğitimi olumlu anlamda kullanmış, Türk İslâm medeniyeti fikrinin temellerini atmak istemiştir. Bu anlamda tanıştığı tasavvuf kültürünü de bu medeniyet tasavvurunun içinde değerlendirmiştir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada, yakın tarih mütefekkirlerimizden olan Nurettin Topçu'nun Türk İslâm düşüncesindeki yerinin ne olduğu genel hatları ile ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmada özellikle Türklük, Milliyetçilik, İslâm, Felsefe, Türk İslâm Düşüncesi, Tasavvuf, Sanat, Estetik kavramlarının Nurettin Topçu düşüncesindeki anlamı ve yeri ele alınarak bu kavramlar çerçevesinde bir Türk İslam düşüncesi değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Topçu'nun tarih anlayışı, Anadolu'da birlik mefkûresine sahip olması, yeniden bir medeniyet kurma hayali, yeniden ele alınacaktır. Bu çalışmada Topçu'nun medeniyet anlayışı çerçevesinde, Türk İslam düşüncesindeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

## 2. TÜRK İSLÂM FELSEFESİ

### 2.1. Türk İslâm Felsefesi Nedir?

Türk İslâm Felsefesini anlamak adına öncelikle felsefe kelimesinin tanım ve kavram olarak ne anlama geldiğine, hangi süreçler sonucunda Türk İslâm Felsefesi'nin meydana geldiğine bakmak gerekmektedir.

> Felsefe kelime olarak, eski Yunanca'da Philia(sevgi, ilgi, ulaşma çabası), ve Sophia(Hikmet, bilgelik) gibi iki kelimeden yapılmış mürekkep bir kelime olan Philosophia' nın (Hikmetin, Bilgeliğin sevilmesi; Hikmet'i Bilgeliği sevme, arama, ona ulaşmaya çalışma) Arapça telaffuzu olarak bilinmektedir. (Türker-Küyel, M. (2016). Türk Kültürü Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I. Ankara,724)

Felsefe eski yunan dilinden gelmiş olmasına rağmen, yunan filozoflarından öncede varlığından haberdar olunan bir alandır. Hint ve İran toplumları da felsefe alanında düşünmüş ve üretmiş toplumlardır. Felsefe tanım olarak ise;

> İnsanın kendi aklını kullanmak yoluyla, tanrısal olsun veya olmasın, gerçek varlık doğru bilgi, iyi ve güzel değer alanlarında, genel doğru zaruri olan ve yakîn hâsıl eden bilgiye ulaşmak ve o bilgi doğrultusunda hareket etmek ve davranmak amacıyla yapmış olduğu bir kültür etkinliğidir. (Türker-Küyel, 2016: 724)

Bu tanımdan yola çıkarak ilk insandan günümüze kadar felsefe yaşamış ve yaşamaya devam edecektir. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik akıllı yaratılmış olmasıdır. Aklın gereği ise düşünmektir. Düşünen insan ise her zaman daha iyi ve güzele ulaşmak için düşünecektir.*"Felsefe insanların, Varlık'ı anlamış ve bilmiş, ona göre davranmış olmalarıdır. Daha da kısa ifade ile; anlamak'tır, bilmek'tir önce düşünmektir, ondan sonra davranmaktır."*(Türker-Küyel, 2016: 730)

> İslâm Felsefesi kaynaklarını Hint, İran ve Yunan Uygarlıklarından alan ve İslam Uygarlığına mensup olan ülkelerde, özellikle 8. ve 12. Yüzyıllar arasında gerçekleştirilmiş, olan her türlü felsefî faaliyete verilen ortak addır. Birçok düşünürün katkı yaptığı İslam felsefesinin doğuşunda, her şeyden önce Müslümanların bu dünyadaki yaşamlarını düzenleyen ve kurala bağlayan, ahiret âlemin de rehberi olan Kuran'ın indirilmiş olması etkili olmuştur. Kuran'ın bu niteliği, Kuran'ın yazılması, okunması, anlaşılması, yabancı dilleri, dinleri ve ulusları araştırma, Tanrı ve evren üzerine bilgi edinme sonucunu doğurmuştur. (Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü,*. İstanbul, 474-476)

İslâm Felsefesi, devam edegelen bir düşünce geleneğinin farklı coğrafya ve kültürde artık yapılıyor olması demektir. Tercüme hareketleri ile birlikte din, dil ve millet olarak arapları akla getirmektedir. İslâm Felsefesi islam coğrafyasında yaşayan

dîni, milleti, dili ne olursa olsun bütün insanların ortak gayretleri ile ortaya konmuş bir alandır. (Dugan , M., & Turgut, A. K. (2023), "Mübahat Türker Küyel ve Türk-İslâm Düşüncesine Katkıları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (106), 283-284).

> Şu halde İslâm Felsefesi, İslâm Medeniyetinin eseridir. Bu felsefe, bu medeniyet içinde yer alan Müslüman ve hatta yer yer Müslüman olmayan ırk ve milletlerin emek ve katkıları ile meydana getirilmiş ortak bir felsefedir. Hangi niyet ve duygu ile olursa olsun bu ortak ürünü bütün olarak bir milletin tekeline vermek imkân ve ihtimali yoktur. Ancak, bütünü tekelleştirmemek kayıt ve şartı ile bu felsefe içinde milli felsefelerden; islâmî arap, islâmî türk, islâmî pers… felsefelerinden bahsetmek mümkün ve hatta zaruri bulunmaktadır. (Olguner, D. D. F. (1990), "İslam Felsefesi Kime Aittir", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 189-190.)

Müslümanların başka coğrafyalara yerleşmesi ile yaşanan etkileşim, fikirsel olarak bazı ayrılıklara neden olmuştur. Özellikle Tanrı'nın kâinata olan müdahale biçimi ve insanların davranışlarına olan tesirleri ahlakî sorunlar meydana getirmiştir. Tepkisel ve doğal olarak İslam Düşünürleri inançlarını korumak noktasında bazı fikrî tartışmalara girmişlerdir. Kur'an ilimlerinin yanında felsefî olarak da çalışmanın gerekliliği meydana çıkmıştır. (Cevizci, 1999: 474-476)

Bazı İslâm Düşünürleri felsefeyi Platinos'un yazdıklarından yola çıkarak yorumlamışlardır. Böylelikle Yunan ve Latin düşüncesine kısmen hâkim olmaya başlamışlardır. Tabî bunun için bu kültürlerin dillerini öğrenmiş ve çeviri çalışmaları yapmışlardır. (Cevizci, 1999: 474-476)

> Buna göre, İslam felsefesinin ilk kaynağı Yunan filozofları olduğu söylenebilir. İkinci büyük kaynak ise, Hint, İran, Mezopotamya ve Mısır'dır. İran ve Hint'ten gelen dinle karışık felsefî eserler, Hint'ten gelen Brahman ve Buda dinleri, Rig-veda, Kelile ve Dimne gibi dini ahlakî eserler, İran'dan gelen Zerdüşt ve Mazdaizm dinleri ile Zend-Avesta gibi yarı dînî yarı ahlakî eserler, Mezopotamya'dan astronomi ve matematik, Mısır'dan zamanın tıpla ilgili kültür ürünleri yeni gelişmekte olan İslam düşüncesi için önemli bir kaynak olmuştur. (Cevizci, 1999: 474-476)

İslâm Felsefesinin kaynaklarına bakıldığında insanlık mirasının üzerinde yükseldiği görülecektir. Her çeşit din, ırk ve coğrafyadan alınan bilgiler birleştirilmiştir. Bunun için birçok ilim adamı çaba harcamıştır. Her alanda kendilerini göstermek için üstün gayret göstermişlerdir.

İslâm Felsefesi; Müslümanların yaşadıkları yerlerde yapılan düşünsel faaliyetler anlaşılmalı, sırf Müslümanlara veya Araplara has olan bir düşünce anlaşılmamalıdır.

Bu anlamda en kapsamlı, en anlaşılır isimlendirme İslâm Felsefesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Türker-Küyel M., (2018), *İslâm Düşünürleri(Harezmi, İbn-i Sina, Beyrûnî, Gazalî) Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-III*, Ankara, 105)

İslâmiyet teriminin sadece inançsal bir terim olmamakla birlikte, bu dinin ortaya koymuş olduğu kültür ve medeniyeti de ifade ettiği açıktır. Müslüman felsefesi isimlendirmesi İslâm medeniyetinde yaşamış veya yaşamaya devam eden gayri müslim insanları, onların ürettiklerini göz ardı etmek anlamına gelebilir ki; bu yine kapsayıcı bir tanımlama olmaktan uzak görünmektedir. (Türker Küyel, 2018: 105)

İslâm Felsefesi terkibi yerine Arap felsefesi olarak da kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır. Nedeni olarak ise, değerli eserlerin yazımında her kim yazarsa yazsın Arap dili ile yazılması gösterilmektedir. Bu isimlendirme yine kapsayıcı olmaktan uzaktır. Çünkü başka dillerde yazılan eserler de vardır. Önemli tarihçiler Arap felsefesi tabirini kullanmamışlardır. İslâm Felsefesi diğer ırklara sahip farklı dil konuşan insanların da yapmış olduğu bir felsefedir. (Türker Küyel, 2018: 105-106)

İslâm kavramının bir medeniyeti ifade eden geniş bir anlamı olduğu açıktır. Arapça yazılan eserlerden ötürü İslâm Felsefesini arap felsefesi olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir. Konuşulan lisanların farklı olması ve içinden çıkılan toplumların değişiklik göstermesini önemsemeden onları bir araya getiren özelliğe sahip her türlü düşünsel hareket İslâm Felsefesi olarak adlandırılmaktadır. (Çelikkol, Z. (2006). *Mübahat Türker Küyel'in Hayatı, Eserleri ve Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 28)

> Bu duruma göre dili ve milliyeti ayrı olan kavimleri kendi dairesine almış bulunan İslâm medeniyetinde her türlü felsefi faaliyeti ifade edebilecek terimin İslâm felsefesi olduğu açıktır. Bu terimler kaynaklarını Hind, İran ve Yunan medeniyetinden almış, bazı hallerde, İslâm dininin esaslarıyla telif edilmiş, bazı hallerde onlara aykırı düşmüş, çoğu zaman Arapça yazılmış, çoğunluğu Müslüman olan, Hristiyan, Yahudi, Sabii gibi çeşitli dinlere mensup düşünürlerin İslâm ülkelerinde yapmış oldukları her türlü felsefî faaliyet dile getirilmiş olmaktadır.( Türker Küyel, 2018: 106)

İslâm Felsefesi'nin alanının tesbîti ise, bu felsefeyi yapan veya uğraşanların hali hazırda var olan medeniyete olan sadakatleri ile belirlenebilir.

> Bu suretle İslam felsefesi alanına şu konular girmiş olacaktır: Başta Arapça olmak üzere, Farsça, Türkçe, İbrani gibi dillerde yazılmış olan, asıl çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği Hristiyan, Musevi, Sabii vb. filozoflar, çeviri devirlerinde faaliyet göstermiş olanlar, asıl İslam Felsefesi demek olan Kelam,

> Tasavvuf ve Usûl-u Fıkıh ile meşgul olanlar, bazı açılardan Gramer, İlim Tarihi ve Kültür Tarih. (Türker Küyel, 2018: 107)

İslâm Felsefesi temellerini oluştururken, Hind, Fars ve Yunan medeniyetlerini esas almıştır. Temelin direkleri Hellen ve Hellenistik akımlardır. Bunun göstergeleri ise Hellen dilinden yapılan çevirilerin varlığıdır. (Türker Küyel, 2018: 107)

*"İslâm felsefesini hazırlayan iç tesirlere gelince: Bunlar Kur'an, hadis, tefsir, kelam ve tasavvuf olarak mütalaa edilebilir."* (Türker Küyel, 2018: 109)

Anlaşılmaktadır ki, İslâm Felsefesi ne sadece Arapların ve Türklerin, ne sadece Müslümanların veya Arapça konuşanlarındır. Kendinden sonra üretilecek bilgiye katkı sunan ve bunun da değerli kanıtlarının varlığı artık herkes tarafından kabul edilen bir dönemi işaret etmektedir. Cevizci'ye göre;

> İslam felsefesinin belli başlı konuları arasında, her şeyden önce Tanrı vardır. Başka bir deyişle, İslam felsefesinin konuları, en yüce varlık olan Tanrı'dan başlayarak, insana ve maddeye kadar inen bir varlıklar dizisinden oluşur. Varlık türlerinin en yüksek noktasında Tanrı vardır. Tanrı, özü bakımından bütün olarak bilinemez olan varlıktır; Tanrı'nın Zâtı aklın, bilgi gücünün, anlama yetisinin sınırlarını kesinlikle aşar. Tanrı'nın zâtı bilinemese de, nitelikleri araştırma konusu olabilir. Buna göre, Tanrı kadîmdir, tüm varlık türlerinden öncedir. Onun başlangıcı ve sonu yoktur; Tanrı en olgun, en yetken varlıktır. Yaratıcıdır, ezelî ve ebedîdir. Tanrı her şeyi duyar. O'nun bütün bu nitelikleri, İlahî sıfatları ancak, akıl yoluyla anlaşılabilir. (Cevizci, 1999: 474-476)

Felsefenin her dönem ana konusu olan Tanrı, İslâm Felsefesinin de ana konusunu oluşturur. Tanrı algısı, insanların yaşam algısına etki eden bir durumdur. Bu yüzden Tanrı'nın varlığı, nasıllığı, nerde olduğu, bilinebilir olup olmadığı, neye gücünün yetip neye yetmediği gibi sorular insanların yaşamlarına medeniyet tasavvurlarına, evren ve toplum algılarına etki etmektedir. Bu bakımdan Tanrı anlayışına özen gösterilmiştir. Cevizci'ye göre;

> Evren, Tanrının eseridir, yaratılmıştır. Evrenin bir başlangıcı vardır ve er geç yok olacaktır. Tanrı'dan türemiştir, yani evren Tanrı'nın sonsuz bir zuhur alanıdır. Evrenin yetkinliği Tanrı'nın yüceliğini, yaratıcı gücünün enginliğini gösterir. Tanrı kadîm olduğundan yaratılan evren hâdistir, yani sonradan var olmuştur. Tanrı'nın ilahi iradesi gereği, yaratış eylemi, kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle, Tanrı'nın varlığı yaratmayı ve dolayısıyla evreni gerekli kılar. (Cevizci, 1999: 474-476)

Evren İslâm Felsefesinde Tanrı'nın bir göstergesi olduğundan araştırılmaya ve bilinmeye çalışılmıştır. Tanrı'dan meydana gelmiştir ancak onun gibi sonsuz değildir. Tanrı'nın varlığı evrenin var olmasını da gerekli kılar. Tanrı varlığı gereği yaratır.

Yaratan olduğunda evren olmak zorundadır. Evrende bulunan her yasa onun varlığının bir delilidir. Cevizci'ye göre;

> İslam felsefesi, evrenin yaratılışıyla ilgili olarak, üç ayrı görüş öne sürer: 1 Yaratma eylemi bir kez olmuştur. Tanrı her olayı yeniden yaratmaz. 2 Evren, sürekli bir yaratılma eylemi içindedir, her oluş sonradan ortaya çıkan her olay, yeni baştan ve Tanrı tarafından yaratılmaktadır. Yaratma bir kez olup biten bir şey olmayıp, süreklidir. 3 Evren kadimdir, yaratılmamıştır, dolayısıyla Tanrı ile eş zamanlıdır. Tanrı ile oluş akımı içindedir. (Cevizci, 1999: 474-476).

İslâm Felsefesinde Tanrı'nın varlığı ile evrenin varlığı arasında çeşitli ilişkiler kurulmuş ve tartışılmıştır. Bu tartışmaların esin kaynağı Hellen ve Hellenistik kaynaklardır. Tanrı'nın evreni yaratması ve kendi haline bırakmış olması üzerine fikirler ortaya konmuştur. Tanrı'nın evreni yaratmış olması ve yaratmaya devam ediyor olması da bu tartışma konuları arasında yer almaktadır. Bir de "Tanrı evren ile birlikte var olmuştur veya birbirlerine içkindir" şeklindeki fikirler İslâm bilginlerinin üzerine düşündükleri fikirlerdir.

> İslam felsefesi ruhun, insandan önce yaratılmış olduğunu ve bedene sonradan girdiğini savunur. Ruh, bedende bağımsız bir töz olarak var olur. İnsan öldüğü zaman ölmez. Ölüm, yalnızca ruhun bedenden ayrılması, geldiği tanrısal kaynağa geri dönmesidir. İnsan varlığı, ruhun özünü bilemez, yalnızca ruhun dışa vuran eylemlerini düşünür ve yorumlar. Ruhun maddeyle en küçük bir ilgisi yoktur. İnsanda bilmeyi, düşünmeyi, canlılığı, insan olarak eylemde bulunmayı sağlayan ruhtur. İnsan varlığının ikinci bileşeni, ruhtan sonra yaratılmış ve geçici olan, yok olup giden bedendir. (Cevizci, 1999: 474-476)

Ruh bahsine gelince İslâm Felsefesinde farklı görüşler olmakla birlikte ruh bedenden önce yaratılmıştır. Daha sonra ruh bedene girer, ruh Tanrı tarafından verilir üflenir ve hatta Tanrı'dan bir parçadır. Bu yüzden de ölümsüzdür, öte dünyada sonsuza kadar ya azap içinde ya da cennet bahçelerindedir. Ruh bedene can verir, düşünmesini ve hareket etmesini sağlar.

> Akıl ve irade gibi yetiler, insana Tanrı'nın birer armağanı olup, tanrısal bir yapı sergilerler. İnsan aklının üç ayrı başarısı vardır. 1 İnanmak, 2 Bilmek ve 3 Düşünmek. İnsan taşıdığı bu güçler yüzünden inanan, inanmayı bilen bir varlıktır. İnsan 'özgür irade'nin taşıyıcısı olduğundan, eylemlerinden dolayı, Tanrı karşısında sorumludur. Tanrı, evreni yarattıktan sonra, insanı tüm eylemlerinde bağımsız bırakmıştır. Eylem bağımsız bir iradenin yönetimi altında ortaya çıktığı için, gerçek fail olan insanda sorumluluk vardır. Bu nedenle, insan Tanrı katında, 'yaptıklarının hesabını vermek' zorundadır. (Cevizci, 1999: 474-476)

Akıl ve irade insanı hayvanlardan ayıran, Tanrı tarafından insana bahşedilmiş olan yetilerdir. Bu yetiler sayesinde insan bilebilir, inanabilir, düşünebilir, sorumluluk

sahibi olur. İnsanın yapıp ettikleri kendi iradesi iledir. Bu açıdan özgür bırakılan insan yapıp etmelerinden sorumlu tutulmuştur. Tanrı'ya inanıyorsa bu davranışlarının sorumlusu olarak öte dünyada hesap vereceğini tahmin edip ona göre bir hareket tarzı belirlemesi gerekmektedir. Cevizci'ye göre;

> İslâm filozofları bu konuda ikiye ayrılmaktadırlar. Bir grup filozofa göre, her 'fiilin mutlak faili Tanrı olduğundan', insan yaptıklarından ya da eylemlerinden sorumlu değildir. Çünkü herşey Tanrı'dan gelir, insanın 'iradesi kendi elinde değildir, ve insan bağımsız bir varlık olmadığı için, sorumluluğu da yoktur. Buna karşın, ikinci grup filozofa göre, insan tüm davranış ve eylemlerinde bağımsızdır. Tanrı her şeyi bildiği için, 'bağımsız' bir iradesi olan insanın ne yapacağını da önceden bilir. Takdir, yapılacak olanların önceden bilinmesi yüzündendir. Tanrı 'takdir ettiği için, insan eylemde bulunmaz', insanın nasıl eylemde bulunup davranacağı önceden Tanrı tarafından bilindiği için, takdir edilmiştir. Takdir, gerçekleştirilecek olan davranışın sınırlandırılması değil, bilinmesi sonucudur. Bu bakımdan insan tüm eylemlerinden sorumludur. (Cevizci, 1999: 474-476)
>
> Bu dünya geçicidir. Ruh, geldiği yere dönecektir, onun için sonsuz yaşam imkânı vardır. Her insanın, dünyadaki eylemlerine göre, öte dünyada göreceği bir karşılık vardır. İyilik yapanlar, hayır işleyenler mutluluk, kötülük yapanlar da ceza görecektirler. Tanrı âdil olduğu için, her işin, her eylemin karşılığını verecektir. İnsan, özgür iradesi ile hayr ve şerden birini seçmek zorundadır. (Cevizci, 1999:474-476)

İslâm öncesi Türklerde felsefe anlayışı belli kavramlar üzerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Tengriciliktir. Türklerde Tanrı iki kısımda incelenir. Gök ve Tanrı olarak isimlendirilir. Tanrı kudret sahibidir, hayat verir, hayat alır, kudret verir, kudret alır, O'nun yeri göklerin üstüdür, insanların bedenine girmez ve çıkmaz, insan şekillidir. Din adamları şamanlardır. Tanrıya yaklaşmak için hastaları iyi etmek, öte dünyayı anlatmak ve hatırlatmak gibi görevleri vardır. (Türker-Küyel, 2016:768)

İkincisi Nizamı Âlem anlayışıdır. Bu anlayış gök ve yeri birbirini bütünleyen olarak görür. Evrendeki hareketler sonsuzdur. Nizamı âlem anlayışı da bu açıdan hiç değişmez ve her zaman var olacaktır. Gökyüzünde ne kadar sistem varsa hepsi yeryüzünde de akisleri vardır. Gökyüzünde liderlik eden yıldızlar Türk hakanının konumunu belirler. Gökyüzündeki düzen toplumsal düzeni de belirler. Bu düzendeki ahenk hikmetin göstergesidir. (Türker-Küyel, 2016: 770-774)

Üçüncüsü ise Atalar Ruhudur. Ölümden sonraki hayatın varlığına olan inançtır. Ruh ölümden sonra ölmez yok olmaz ancak başka bedenlere de girmez. Hayatta olanlar iyiliğin gücüne inanarak ölürler ise Atalar Ruhuna kavuşurlar. İyiliğin varlığına ve kudretine inanmadan ölenler ise Atalar ruhuna kavuşmaları söz konusu olamaz.

Atalar ruhuna kavuşmuş olmak demek o insanların adlarının sonsuza kadar iyilikle anılması demektir. (Türker-Küyel, 2016: 774)

> Dördüncüsü Kut anlayışıdır. Kut kavramı çok geniş kapsamlı ve zengin içerikli bir felsefe kavramıdır. Gerçek varlığın en olgun düzeyine, entelekheia' sına, Doğru iyi güzel değerlerini ise, en son sınırlarına ulaştıran, tekemmül ettiren sebeptir. Kut en olgun seviyeye ulaşmış varlığın ta kendisidir ve, en son sınıra ulaştıran sebep olan olumlu değerdir. Kut, gerçek varlığın en olgun düzeyine, olumlu değerine ise, en son sınırına ulaşma halidir. Kut, bütün bunların, böyle olduklarını bilmektir, bilgeliktir. Gerçek varlık, uyumlu evren, erdemli toplum, erdemli insan, işte kut bütün bunları kapsar.(Türker-Küyel, 2016: 775-776)

Kut anlayışındaki kut kavramı insanın kendi kendi ile yaptığı, içindeki kötülüğü yenmek için verdiği mücadelenin diğer adıdır. Her insan içinde bir miktar da olsa kötülük ile doğar. İnsanın en olgun en iyi haline ulaşması kut anlayışının varlığına bağlıdır. Kutun gerçekliğini bilmek demek evren ve diğer insanlarla olan ilişkilerin bir rota üzerinde gitmesi nihayetinde karaya ulaşmasını sağlamaktır.

## 2.2. Türk İslâm Felsefesinin Temel Kavramları ve Problematikleri

Türk İslam Felsefesi'ni genel hatları ile ele alacak olursak gerçekçidir, içe dönüktür, dışardan yani tabiattan gelene teslim olan bir yapıda olmamıştır. Madde ve mânâ arasındaki ilişkiyi korumaya dikkat etmişlerdir. Akıllarından geçenleri herzaman basit bir dille dile getirebilmeyi, kolay uygulayabilmeyi hedeflemişler, olaylarla karşılaşıldığında doğru ve hızlı karar alabilme becerisine sahiplerdir. Böylelikle farklı milletler ve kültürlerle hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmişlerdir. (Erdem, Ö. F. (2015). "Mitolojik Dönem ve Sonrasında Türkler'in Felsefî Anlayışı ve Felsefeye Katkılarına Genel Bir Bakış". *İstem,* (25), 96-97)

Türk düşüncesi Türklerin hareketli bir millet olmaları, sürekli göç etmeleri, farklı kültürlerle bir araya gelmeleri ile gelişmiştir. Kadim Yunan ve İran düşüncesinin gerçek üstü yapısından uzak, daha gerçekçi bir yapıya sahiptir. Çok tanrıcılığın yaygın olduğu zaman diliminde anlatılanlar abartılı bir yer işgal ederken, Türklerde bunlar daha minimalist kalmıştır. Sosyolojik anlamda halk ve yöneticiler arasında keskin sınıfsal ayrımlar bulunmaz. (Erdem, 2015:102.) Hilmi Ziya Ülken Türk Düşüncesinin konumunu şu şekilde vermiştir:

> Türk Hikmeti ne Yunan Hikmeti gibi kaderci ne de İran hikmeti gibi hayalcidir. Mukadderat anlayışı da Eski Yunan'da olduğu gibi felaketler getiren bir kudret değil, düzeltici ve ıslah edici bir kudrettir. Türk hikmetinin önüne illa ki bir sıfat konması gerekiyorsa Hakikatçi ve Terakkicidir denilebilir. Türk hikmetine göre

> tabii nizamı devam ettirebilmek için üç niteliğin devamı gerekir. Bunlar; bilgili olmak, cesaretlilik ve kanaatkârlıktır. (Erdem, 2015: 104)

İslam felsefesinin çeviri faaliyetleri ile ivme kazanması daha sonra Türklerin Müslüman olmaya başlaması ile daha da farklı bir boyut kazanmıştır. Türklerin İslâm ile tanışması Tanrı, Âlem ve insan fikirlerinin de kendiliğinden değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm hâlihazırda Türklerde örf, adet, gelenek ve göreneklerde etkisini göstermiştir.

Türklerin Müslüman olmaya başlaması, yaşadıkları coğrafyada birçok din ve kültürle etkileşimlerini daha da hızlandırmıştır. Türklerin Müslüman olması ani gelişen, bir anda olan bir hadise olmayıp, uzun süren daha iç içe geçmiş olaylar manzumesidir. İlk olarak Müslümanlarla karşılaşan Türk kavimleri arasında *"Karluklar, Türgişler, Uygurlar, Oğuzlar ve Hazarlar"* gelmektedir. (Kutlu, S. (2017). *Türk Müslümanlığı Üzerine Yazılar Hanefilik Maturidilik Yesevilik.* İstanbul, 15-17)

Türk İslam Düşüncesi alanını etkileyen isimler arasında Türk olmasıyla da bilinen Farabî bulunmaktadır. Aristoteles'ten sonra ortaya koymuş olduğu eserler ile Muallim-i Sânî olarak isimlendirilmiştir. "*Tanrı'da varlık ve mahiyetin bir, mevcudatta ayrı oluşu"* fikri Farâbî'nin yunan filozofları ile ayrıldığı kendine has bir yorumudur. Bir başka özgün yorumu ise "Tanrı'ya yakınlaşmak istersen onu daha çok bilmen gerekir" şeklindeki düşüncesidir. Bunun yanı sıra Farabî din ile felsefe arasında var ola gelen gerilimi sezmiş ve bunun çözümünü sunmuştur. İnsanların mutlu olmaları adına evrensel ahlak değerlerini bilmesi ve bunu sonra gelecek nesillere hakkıyla aktarabilmesi gerekmektedir. Nitekim Türkler Müslüman olduktan sonra temel insanî değerleri hem yaşamış hem de yaşatmış olması nedeniyle gelecek nesillere yol göstermişlerdir. (Dugan, & Turgut, 2023:285-288)

Farabî'nin Felsefeye katkıları şu şekilde sıralanmaktadır;

> Gerçek, doğru, iyi ve güzelin bir ve özdeş olduklarını göstermek. Uzak görüşlü bir kültür ve uygarlık davası olan Din ile Bilgelik sevgisi ve Bilim arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak, onları uzlaştırıp uyum sağlamak. İnsanın ve toplumun mutluluğu sorununa bir çözüm getirmek (Çelikkol, 2006: 32)

Farabî'nin yapmış olduğu çalışmalar ile İslâm Felsefesi kendine daha fazla alan kazanmaya başlamıştır. Konargöçerlerin İslâm'a girişleri bu şekilde kolaylaşmıştır. En yaygın hale gelmesi ise Satuk Buğra Han'ın İslâmiyet'i tercih etmesi ile olmuştur.

Karahanlı Devleti liderinin bu tercihi ve İslâm dini için gayretlerini esirgememesi bu dinin daha yaygın hale gelmesini sağlamıştır.

> Türkler, İslâm'ın yayılmasında ve savaş meydanlarında gösterdikleri başarılar kadar hem Müslümanların hem de insanlığın ilmî hayatının gelişmesine takdirle karşılanabilecek değerli katkılarda bulundular. Onlar, kendi toplumsal ihtiyaçlarına uygun olarak bir dindarlık geliştirmeyi başardılar ve fethettikleri yerlerde din ve vicdan özgürlüğüne, insan haklarına büyük önem verdiler, Gazâ ve ilim öğrenmeyi ibadet olarak algıladılar. Öyle ki bu ikisi, kılıç ve kalemle sembolize edildi. Âlimler hem gâzi, hem müderris, kadı ve fakih idiler. (Kutlu, 2017: 17-18.)

### 2.2.1. Türk-İslam Felsefesinin Temel Kavramları : İnsan, Akıl, İlim

Türk İslâm Düşüncesi geniş bir coğrafyada etkisini göstermiş, bu coğrafyalarda yaşayan birçok insanın da zihnini ve gönlünü etkilemeyi başarmıştır. Bu düşüncenin gelişim aşamalarının köşe taşları olarak bilinen isimler ön plana alınarak, ortaya koydukları kavramlardan insan, akıl ve ilim kavramları düşünceye genel bir çerçeve çizmiştir.

Türk İslâm Düşüncesi'nin nirengi noktalarının başında insan kavramı gelmektedir. Bu kavram eski Türk gelenek, inanç ve kültürlerinden izler taşımaktadır. Özellikle adalet ve ahlâk değerlerinin atalardan yeni nesillere geçtiği vurgulanmaktadır. Bu yüksek kültürün bu şekilde geçiş yapabilmesi ise Türklerin köklü bir medeniyete sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan anlayışının temelinde güçsüzlerin, toplumdan dışlanmış olanların, engelli ve boynu bükülerin başlarının okşanması ve onlara sahip çıkılması vardır. Bunlar ise tarih boyu Türklerin insan kavramına verdikleri değeri göstermektedir. (Dugan, & Turgut, 2023: 290)

> Bir diğer kavram ise ilim kavramıdır. Yusuf Has Hacib'in eserinde, Türklerdeki ilmî zihniyeti anlatan pasajlara yer verilmiştir. Türklerin yaşadıkları yerde oluşturdukları kültür ve medeniyeti nasıl sağladığı ile ilgili ipuçları içeren bir bölüm şu şekildedir; Memleketi alan onu kılıç ile alır, ancak kalem ile tutar. Memlekette hükmetmek icap ederse kalem ile edilir. Hangi şehir ve eyalet kalem ile idare edilirse, orada herkes kendi arzu ve nasibini bulur. İnsan kılıç, kalem, bilgi ve akıl ile memleketi tanzim eder. (Kutlu, 2017: 18-19.)

İlme verilen bu önem neticesinde toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi adına elde bulunan imkânların tamamı kullanılmıştır. Nizamiye medreseleri bu açıdan tarihte önemli bir yer teşkil etmiştir.

Türklerde vatan kavramı kalem ile anılmaktadır. Vatanı idare etmek ancak kalem yani ilim, bilgi, hikmet ile olabilir. Kalemin yazdıklarının ise doğru olması

gerekmektedir. Kalemin yazdıkları gerçeklikten uzak olamaz. Gerçeklik ise ancak insan odaklı bir anlayış ile gerçekleşebilir. İnsanı merkeze alan anlayış ise Tanrı'yı anlamak durumundadır. Tanrıyı bilebilmek ise kullanılan kalemin çok kaliteli olmasını gerektirmektedir. (Çelikkol, 2006: 54-55)

*"Türk boyları İslâm'a girdikten sonra, inandıkları dinin itikadî, siyasi, fıkhî, tasavvufî boyutlarını yeni bir yaklaşımla yeni bir yoruma tabi tuttular. Böylece Türkler Orta Asya'da İslâm dindarlığının fıkhi amelî cephesini Hanefilik, itikadî-inanç cephesini Maturidilik ve ahlâk boyutunu Yesevilik olarak kurumsallaştırdı*." (Kutlu, 2017: 20)

*"Diğer milletlerle karşılaştırıldığında Türk milleti filozof yetiştiren sayılı milletlerden birisidir. Bu çerçevede felsefe, mantık ve İslâm felsefesi alanında da önemli çalışmalar yapmışlardır. İslâm düşüncesinde bir mantık külliyatı Türk asıllı Uzlukoğlu Farabî ve İbn Sina gibi filozoflarca oluşturulmuştur."* (Kutlu, 2017: 23-25.) Daha önce de zikredilen Farabî mantık alanında kendini ispatlamış bir Türk âlimidir. Ondan sonra gelen İbn Sina'da felsefe ve tıp alanında sonraki nesillere değerli bir miras bırakmıştır. Yine Türk dünyasında yetişmiş olan Ahmet el-Ferganî ise astronomi ilminde önde gelen isimler arasında yer almaktadır. "Nil Mikyası" olarak bilinen Nil Nehrinin yükselişlerini hesap etmeye yarayan aletin yapımında önderlik eden bir bilim insanıdır. Matematik ve Astronomi alanında dünyaca meşhur bilim insanlarında biride el Harezmî'dir. El Cebir ve el Mukabele isimli eserleri ile bilinmektedir. Coğrafya alanında İslâm dünyasına çok büyük etkileri olmuştur. Çizilmiş dünya haritalarının ilkinde onun da emeğinin olduğu bilinmektedir. Bir diğer bilim insanı ise Birunî'dir. Astronomi, matematik ve coğrafya ile ilgili birçok eser vermiştir. Çalışmış olduğu alanlarda ilk olma özelliğine sahip birçok çalışması vardır. (Kutlu, 2017: 23-25.)

> Türk Âlimleri ilme yeni bir boyut kazandırarak onu baş tacı etmişlerdir. Biruni, doğru bilgiye ulaşmayı ibadet olarak gördüğü için Hintçe ve diğer dilleri öğrenmiş ve Hindistan'daki din, kültür ve yaşam biçimini araştırmıştır. Orta Asya'da yetişen âlimler cehaleti en büyük düşman olarak görmüşlerdir. İmam Maturidî, cahili yaşayan ölü olarak isimlendirmiş, Ahmet Yesevi cahil ile cehenneme dahi yolculuk yapma demiştir. (Kutlu, 2017: 26.)

Türk İslâm Düşüncesinin en temel ve kurucu değeri adalettir yasaya yani töreye uymaktır. *"Zor kapıdan girerse, törü bacadan çıkar. /Şeriatın kestiği parmak acımaz./ Elle gelen, düğün bayramdır. /Küfr ile dünya durur, zulm ile durmaz. /Padişahlık baki*

*olur, küfr ile adl olıcak ve illa baki olamaz. İman ile zulm olıcak”.* Türk hakanları töre ile hareket etmiş, keyfî olarak hüküm vermekten kaçınmışlardır. (Çelikkol, 2006: 56)

Türk İslâm Düşüncesi oluşurken İslâm dininin ve onun etkisi ile oluşan düşünce akımlarının da etkisinde kalmıştır. İslâm'ın doğup büyüdüğü genişlediği topraklarda yaşayan insanların karşılaştığı bazı düşünsel krizler yeni fikir akımlarının doğmasına vesile olmuştur. Dînin pratize ediş şekli olan mezhepler o dönemde kurumsal halde bulunmamasına rağmen yeni Müslüman olanları etkisi altına almıştır. Bu açıdan Türklerin Müslüman olması ile birlikte tanıştıkları yeni dinde kendilerine en yakın olan mezhebin fikirlerini benimsemeye başlamışlardır. İşte tam da burada akıl kavramı devreye girmektedir.

Hanefilik mezhebi kurucusu Ebu Hanife'nin başlattığı ve öğrencilerinin devam ettirdiği Rey ekolü olarak da isimlendirilen, dinî konularda hüküm verirken aklın da yerinin olduğunu düşünen ekol Türkler tarafından kendi kültür ve yaşantılarına daha uygun olması nedeniyle yaygın mezhep ve düşünce haline gelmiştir. (Kutlu, 2017: 31-32.)

Hanefilik dinde nas olarak kabul edilen ayet ve hadislerin sınırlı olduğunu, yaşanan hayattaki olay ve olguların ise bitmek tükenmek bilmeyeceğini anlayışına sahiptir. Bu açıdan insan, aklın yeni çıkan durumlar hakkında devamlı aktif durumda olması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Aklın rahat hareket edebilmesi noktasında onun özgür olması hiçbir baskı altında olmaması gerekir. Özgür olmayan bir akıl tekamül edemez. Emir alan bir akıl da üretkenliğini yitirir. Hanefiliğin bu anlayışı pratik, dini ve sosyal hayatta da kendisini göstermiştir. Savaşta Yahudi ve Hristiyan olmayan ateşperest putperest olan kadın ve çocukların akıbetine ilişkin onların yaşamasını ister. Kadınların eş seçmesi konusunda da diğer mezheplerden farklı olarak kadınların eşlerini seçmede özgürlüğünü savunur. Türklerdeki eski geleneklerden biri de "kız kovu" olarak bilinen erkeklerin evlenecekleri kızı at üzerinde kovalamasıdır. Ancak bu gelenek zamanla kızların atları çok iyi kullanmasından dolayı kızların erkekleri kovalayarak seçtikleri erkekle evlenmeleri âdetine dönmüştür. Bu genel olarak İslâm toplumlarında özellikle Araplarda anne ve babaların tercih ettikleri kimse ile evlenme şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla Türklerin Hanefiliği tercih etmelerindeki sebeplerden biri de insan hürriyetine verilen önemdir. (Kutlu, 2017: 33-35.)

Türk İslâm Düşüncesinin oluşmasında bir diğer ekol Hanefiliğin devamı olarak kendisini gösteren Maturidiliktir. Maturidilik Türklerin yaşadığı coğrafyada onların kültür ve sosyolojisine uygun inanç esaslarını kurumsal hale getiren bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Türkistan'da akıl ve vahyi bir araya getirerek inanç esaslarının yorumlanması ve bunun başka coğrafyalara götürülmesi başta İmam Maturidi olmak üzere onun öğrencileri ile mümkün olmuştur. Bu ekol kendinden menkuldür. Bunu güzel bir şekilde ifade eden merhum Yusuf Ziya Yörükhan şunları söyler; *"Maturidilik, İslâm harsının Türk muakelesinden süzülmüş ve İslâm esaslarının Türkler tarafından işlenmiş din fikriyatına müstenit resmi mezheptir"* der. Türkler kendi tarihleri boyunca hiçbir zaman rasyonaliteyi elden bırakmayan bir yapıya sahip olmuşlar, yaşantılarını ortak aklın kadim tecrübesinden faydalanmak suretiyle idame ettirmişlerdir. İstişare kültürü, fikir özgürlüğü, tek tanrı inancı gibi özellikleri onların uzun süre devlet kurabilmelerini ve bu devletlerin de uzun soluklu olup kendilerinden başkalarına fayda sağlar bir mahiyette olmalarına vesile olmuştur. Mazlumların her zaman yanında olan ve haksızlığa karşı her nerede olursa olsun sesini en güçlü şekilde çıkarabilen bir yapıya sahip olmuşlardır. Bu anlayışa "Bozkır medeniyeti" adı verenler olmuştur. (Kutlu, 2017: 38-39)

Maturidî anlayışın Türk inanç sistemine yakın olması, İslâm'ın daha iyi anlaşılmasına ve yorumlanması noktasında bir sistem dâhilinde hareket edebilmesinde etkin rol oynamıştır. Epistemolojik olarak kaynak kullanırken akıl, haber ve duyular en tepeye konmuştur. Verilen eserlerin hepsinde bu temelden yola çıkarak bir sistem oluşturmaya gayret edilmiştir. Tanrı, âlem ve insan tasavvurunu bu temeller üzerine bina etmeye çabalanmıştır. Bu binanın çatısında ise akıl olmuştur. Türk dindarlığı açısından Maturidî anlayışın yeri stratejiktir. (Kutlu, 2017: 40-41.)

Türk İslâm düşüncesinin oluşmasında bir diğer akım ve ekol Yeseviliktir. Yesevilik Türklerde bulunan gelenek göreneklerin ahlâk süzgecinden geçerek mistik bir anlayışla yorumlanmasıdır. Türklerin kırsalda olması, doğa ve diğer canlılarla iç içe olması, onların daha basit daha sade yaşantıları din dilinin de ona göre şekillenmesi mecburiyetini doğurmuştur. Ahmet Yesevi ve öğrencileri kendi sistemlerini vahyin ışığında halkın anlayabileceği tarzda daha basit ve onların duygularına hitap eden müzik ile İslâm ahlâkını anlatmışlardır. Ahlâkın güzelleşmesinin ise önce kendi nefisini temizlemek ile, bunun da edep kavramı ile olabileceğini anlatmaya ve

yaşamaya çaba göstermişlerdir. Her kimden gelirse gelsin bilginin araştırılması gerektiğini, anlam derinliği olmadan bir konunun yeterince anlaşılamayacağı mesajını vermeye çaba göstermişlerdir. *"Ölmeden önce ölünüz, hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz"* gibi düsturları temel prensip olarak kullanmışlardır. Yaratılanı severiz yaratandan ötürü mantığı ile bütün canlı cansıza bir sevgi beslemek ve onlara saygı duymak ahlâk kuralı olarak zihinlere nakşedilmiştir. Teori ve pratiği çok iyi mezc edebilen Ahmet Yesevi bilgisiz cahil kalmanın çok kötü bir şey olduğunu şu benzetme ile anlatmıştır; *"cehenneme giden yolda bile cahille beraber olmamak gerekir."* (Kutlu, 2017: 41-42.)

Kadın ve erkeğin bir ve eşit olduğunu, Âdem ve Havva'nın birbirine üstünlüğünün bulunmadığını söylemiştir. Âraf suresi 189. Ayet ile *"biz hepinizi tek bir nefisten yarattık"* bu görüşünü destekler. Bütün insanların birbirine oluş itibariyle bir faziletinin olmadığını, faziletin ise ancak Allah'a yakın olmak ve sorumluluk bilinci ile ilgili olduğunu düşünür. İnsanlar ve diğer canlılarda bulunan doğuştan gelen özellikler ile üstünlük Maturidî'ye göre doğru bir yaklaşım tarzı olmamıştır. İnsanların birbirine olan üstünlüğü ancak kendi çalışması, gayreti ile ortaya koymuş olduğu değer üzerinden söz konusudur. Her insan farklı bir yapıya sahip olduğundan ve herkeste farklı bir fıtrat olduğundan insanların tekâmülü mümkündür. (Kutlu, 2017: 131-132.)

Maturîdî anlayışa göre insanların en temel özelliklerinden biri de inanç özgürlüğü olmuştur. Türk kültüründe bu özgürlük belirleyicidir. Din ve vicdan özgürlüğü olarak yeni dönemde isimlendirilen kavramın geçmişte önemsenmesi dikkat çekicidir. Bunun yansımalarını Türklerin kurmuş olduğu devletlerde yaşayan gayri Müslimlerin ne kadar rahat ve huzur içinde olduklarından anlamak mümkündür. İnsanın yaratıcı tarafından en güzel bir şekilde yaratılması onun kendisini yaratan varlığı bularak O'na gereken saygıyı göstermede kusur etmemesine sebeptir. (Kutlu, 2017: 133.)

Yesevilik insanın çok önemli bir varlık olduğunu kabul ederek işe başlamıştır. Nefis ve ruhtan oluşan bir yapıya sahip olan insanın her zaman değerli bir canlı olduğunu vurgulamıştır. Din dil ırk ne olursa olsun bütün insanların sadece insan olduğu için değerli olduğunu ve bu yüzden saygıyı hak ettiklerini her yerde dile getirmiştir. (Kutlu, 2017: 136.)

Yesevilik nefis terbiyesine önem vermiş ve aklın fonksiyonlarını tamamen ekarte etmemiştir. İlmi ve ilim adamlarına eserlerinde yer vermiş, ilmiyle amel edenleri farklı görmüştür. İlim adamlarının işlerinin çok zor olduğunu ve sorumluluklarının ne kadar ağır olduğunu eserlerinin çeşitli yerlerinde dile getirmiştir. Cehalet konusunda ise çarpıcı benzetmelere müracaat ederek, kendisini yaşadığı tecrübeleri dile getirmiştir. Cahillerden azami derecede uzak durmak gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur. (Kutlu, 2017: 145-150.)

Yunus'un meşhur sözü onun insana bakışını bizlere anlatmak noktasında değerlidir. Mademki yaratanı severiz, yaratılanı da ondan dolayı severiz. İnsanlar arasında sevgi ve saygının varlığının önemine dikkat çeken Yunus Emre, bu bağların kuvvetli olması ile Yaratan'ın daha iyi anlaşılacağını düşünmüştür. Kalp kırmanın çok kötü bir şey olduğunu her defasında vurucu ifadelerle anlatmak istemiştir.

*"Gelin tanışuk idelüm işün kolayın tutalum*
*Sevelüm sevilelüm dünya kimseye kalmaz*
*Adımız miskindir bizim düşmanımız kindir bizim*
*Biz kimseye kin tutmazız kamu alem birdir bize"*
(Kutlu, 2017: 138-139)

Yunus Emre Ahmet Yesevi gibi aklı bir adım geride ele almamıştır. Pir ve mürşit anlayışı Yunus Emre'de yoktur. *"Evvel dahi bu akl ü cân, senin ile asl-ı mekân / Ahır yine sensin mekân, uş varıram senden yana."* Yunus eserlerinde akıl, bedenin en merkezî yeridir. Gönül ise akıl ile bedenin en mükemmel birleşimidir. Aklın mistik bir tarafı vardır. Aklın çıkış yeri ilahîdir. Hakikate ulaşmak isteyenin aklını kullanmak zorunda olduğunu onun rehberliğinde yolları kat etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öfkeyi ise aklın düşmanı olarak görmüştür. (Kutlu, 2017: 152)

İslâm dini doğumundan sonra kendi topraklarından daha uzak diyarlarda boy göstermesi ile düşünen zihinlerde varlık, bilgi, değer ile ilgili fikirler Tevhid, Nübüvvet ve Mead alanlarında da yer bulmaya ve anlamlandırılmaya başlanmıştır. İslâm'ın gittiği yerlerdeki insanları etkilemesi, İslâm'ın bizzat kendisini de etkilemiştir. Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra yaşadıkları coğrafyalar boyunca dini değiştirmesi ve bu anlamda Türklerin de dönüşmesiyle ortaya Türk Müslümanlığı diye anılan bir kavram ortaya çıkmıştır. İslâm'ın gittiği her yerde bu tür etkileşimlerin olması fıtrata uygun bir durum olarak görünmektedir. Tek tip bir İslâm anlayışını

anlatmak ve bunun üzerinde ısrarcı olmak insanın doğasına aykırı bir haldir. Bu anlamda Türklerin kendi İslâm yorumlarını aktardıkları eserler olarak; *"Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk (1072), Yusuf Hâs Hâcib'in Kutadgu Bilig'i bilinen en eski Türkçe mesnevisi, (1069) Edip Ahmet Yükneki'nin Atabet'ül Hakayık (12.yy), Ahmed Yesevî'nin Divan- Hikmet (13.yy) adlı eseri ile Dede Korkut Kitabı'nı zikredebiliriz"* (Uyanık, M. (2019). "Ahmet Yesevi ve Nurettin Topçu'nun Din ve Dindarlık Tasavvurlarının Mukayeseli İncelemesi" *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan Tarih ve Medeniyet Sempozyumu*, 417)

Türklerin Müslüman olmasından sonra kendi coğrafyalarında karışıklıklar yaşanmıştır. Bu karmaşanın içerisinde bir çıkış yolu arayan Türkler yaşadıkları yerlerden zaman zaman göç etmek zorunda bile kalmışlardır. Savaşların, zorbalıkların kol gezdiği dönemlerde Türkler savaşçı mücadeleci ruhları ile kendi içlerinden bu ruha uygun mistikler çıkarmasını bilmiş, kendilerine rehber edinmişlerdir. Dönemin devlet yetkililerinin kötü yönetimleri onları arayışlara itmiş, farklı inançların örneğin Zerdüştlük, Budizm, Gulat-ı Şia gibi akımların taarruzu altında kalmışlardır. Ahmet Yesevi onları bu kaostan çıkarma adına bir yol gösterici olmuştur. Ahmet Yesevi'nin ilham aldıkları arasında ise Ebu Hanife ve İmam Maturidi vardır. Teorinin pratiğe nasıl aktarılması gerektiği noktasında Ahmet Yesevi'nin ve kurduğu sistemli hareketin önemli etkileri olmuştur. Bir nevi Türk Metafiziğinin kapılarını aralamıştır. Türk metafiziğinin aslı ise harekete dayanır. İki dünya saadeti için önce insanın kendini daha sonra ise çevresindeki insanları kurtuluşu adına iyiliği yayma misyonu vardır. (Uyanık, 2019: 418-419)

Türk İslâm Düşüncesi işinin ehli insanlar yani muhataplarına hitap ederken onların dilleri ile konuşma yetenekleri olan, onların seviyelerine inebilen ve onlardan biri olabilen insanlar tarafından oluşturulmuştur. Sade anlaşılabilir ötekileştirmeden, insanları kucaklayıcı bir din dili kullanarak Anadolu irfanı oluşmuştur. Türk İslâm Düşüncesi İslâm'ın içerisinde var olan kavramları şeriat, tarikat ve hakikati, iman, islâm ve ihsan basamaklarında olgunlaştırmasını bilen bir sistemdir. Hakikat yolcularının nihai hedefi elbette bu dünya sevgisi ve onun içinde bulunanların aşkı değil, sonsuzun bilgisi, sevgisi ve aşkı olmuştur. Bu bağlamda bu hedefler üzerinde bulunmayanların Türk İslâm düşüncesini yeterince anlamış olması düşünülemez. (Uyanık, 2019: 421)

Ayrıca bu düşünce İslâm'ın zihinlerdeki basit ve sade halidir. Halkın içinde onları kırmadan, hoşgörü temeline dayanan, kendinden olmayanı uzaklaştırmadan, yaratılanı severiz yaratandan ötürü şiarıyla hareket eden bir anlayıştır. Eleştirilere karşı tavrı ise yine kendisini geliştirme, kemâle ulaşma anlamında fırsat bilen bir fikirdir. Bu anlayışın hem ulusal hem de uluslararası anlamda değeri ölçülemez. (Uyanık, 2019: 422)

Eski Türk coğrafyasında belli bir dönem özellikle Ahmet Yesevi'den önce Hallac-ı Mansur'un kendi öğrencileri ile bir çalışma yaptıkları bilinmektedir. Eski Türk inanışlarının İslâm'a geçişlerini Hallac-ı Mansur'un kendi hayat hikâyesinden de anlamak mümkündür. Türk ata ve babalarının mistik boyutları olan kişiler olduğu ve Tanrı ile konuşabilen insanlar olduğuna inanılıyordu. Hikmet arayışı her sosyal gruptan kişilerde görülebildiği gibi, hikmetle bir yöntem geliştirerek ilerleme bilginlere ait bir özelliktir. Türklerdeki kahraman figürlerinin toplumda yeri vardır. Bu kahramanlar hem dini iyi biliyorlar hem de onu yaymak yetenekli oldukları bilinmektedir. Türk İslâm Devletleri alperenlerin sayesinde genişleme fırsatı bulmuş, başka coğrafyalara İslâm'ın adını duyurma fırsatı yakalamıştır. Bir dönem sonra İslâm milli bir din olmuştur. (Uyanık, 2019: 425-426)

Türk İslâm Düşüncesinin oturduğu temeller zühd ve takva kavramlarıdır. Bu temel kavramlar üzerinde olan dindarlık algısında ilkeli bir duruş göze çarpmaktadır. Gösterişten uzak bir yaşantılarının olduğu bilinmektedir. Dinde samimiyet esastır. Türk İslâm düşüncesini temsil edenler önce İslâm dininin temel gereklerini yerine getirme noktasında hassasiyet göstermişlerdir. Kendi halkının geleneğini örfünü ve kültürünü çok iyi bilmektedirler. Bütün bunlardan sonra halka kucak açarak halkın rehberi olabilirler. (Uyanık, 2019: 428-429)

Türk İslâm Düşüncesinin bir diğer boyutu ise vatan ve tarih sevgisidir. En uzak tarihten günümüze kadar tarihin bir bütün olarak ele alınarak önemsenmesi gerektiği vurgulanır. Fatih Sultan Mehmet'in fetihlerindeki maksadın anlaşılmadan bir medeniyet kurmanın imkânsızlığının anlaşılmasıdır. Bin yıllık ve daha ötesinin günümüze aktarımı olan bir anlayış milliyetçilik anlayışıdır ki Türk İslâm Düşüncesinin temelleri bu şekilde atılmıştır. Yunus Emre bu fikri insanların bizzat kendilerindeki ahlâk fikri ile, Hacı Bayram Velî ise toplumsal bir ahlâk fikri ile yoğurmuştur. (Uyanık, 2019: 431)

### 2.2.2. Türk İslâm Felsefesinin Temel Problematikleri

#### 2.2.2.1. Din-siyaset ilişkisi

Türkler var oldukları sürece yaşadıkları coğrafyalarda her zaman devlet kurmuş ve yönetmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Kurdukları bu devletlerin temelini lider ve yasa oluşturur. Lider Türk töresinde çok stratejik bir konumda yer alırken, yasa ya da töre liderin yani hâkânın yol göstericisidir.

Türk Hakanlarının en belirgin özellikleri adâlettir. Hükümdar bu anlamda geçicidir. Ama devlet bakîdir. Devleti ayakta tutan ise törüdür. Törünün varlığı ise Tanrı'nın varlığına dayandırılmaktadır. Tanrı ise kut inancı ile açıklanmaktadır. Kut ise hükümdara ruhî bir desteği ifade etmektedir. Gök Tanrı yeryüzünde olanlara yaşam verir. Onlara törüyü verir. Buna karşı gelenlere veya uymayanlara ceza verir. Kut kâinatı hayatta tutan bir sistemin adıdır. Yani Nizam-ı Âlemdir. Bu sistem önce Selçuklulara daha sonra Osmanlılarda kendini göstermiştir. (Çelikkol, 2006: 55-58)

Tarih boyu Türkler konargöçer bir yaşam tarzı benimsediklerinden farklı inançlar denemişlerdir. Kendi kültürlerini yaşatmakla birlikte Budizm, Maniheizm, Museviliğin bir kolu olan Karay Mezhebi, Ortodoks Hristiyanlığı, Katolik Mezhebi, Nesturilik, Yakubilik, Zerdüştlük, Brahmanizm, Şamanizm gibi dinlere de girmişlerdir. Nihayetinde İslâm dîni zuhur edince Türklerin İslam'la tanışması çok uzun sürmemiş, kendi inanç kültürlerinin yeni gelen dinin itikat esasları ile benzemesi onların bu dini daha kolay kabul etmesi ve sindirmesine neden olmuştur. (Kafesoğlu, İ. (2020). *Türk-İslâm Sentezi.* İstanbul, 155-156)

Türklerin siyaset anlayışını ve diğer anlayışlarını derinden etkileyen İslâm ile olan ortak noktaları şu şekildedir;

> Tanrı tektir zira Gök yüzü tektir, Tanrı kâinatın yaratıcısıdır(idi), Tanrı kainatın efendisidir(Çalap), Tanrı kaadir-i mutlaktır(Ugan), Tanrı kadîmdir ezelîdir(Bayat), Tanrı ebedîdir(Türk kozmogisi), Tanrı her yerde hâzır ve nâzırdır(Gökyüzü öyledir), Tanrı her şeyi iradesi altında tutar(Kitabeler), Tanrı âdildir, haktır(doğruluk, törenin özelliği), Tanrı bilicidir(Bulgar kitabeleri, Irk-bitig), Tanrı huzurunda herkes eşittir(Türk kozmogonisi), Türklerde put ve putçuluk yoktur(Gökyüzü belli bir cisim haline getirilemez), Türklerde ruh ölmez, ebedîdir, Türklerde ruhban zümresi yoktur, Türkler töre'yi yeryüzünün hâkim kanunu yapmak isterler(İslâmda Cihad), Türklerde hükümdar Tanrı bağışı (kut) sayesinde idare yetki ve gücünü kazanır(İslamda ilahi inayet)vb….(Kafesoğlu, 2020: 156-157)

Türklerin Müslüman olmaları ile birlikte yerleşik bir kültüre de geçiş hız kazanmıştır. İslâm dîninin yazılı olması, oluşacak olan idarî ve siyasî kurumların da bu minval üzere şekillenmesine neden olmuştur. Göç eden bir Türk siyasî yapılanması ile artık Müslüman olan bir Türk siyasî yapılanması arasında farklar oluşmuştur. İslam dîninin bütün insanlığı kucaklayıcı tarafının olması, Türklerin yerellikten cihan şümul bir anlayışa evrilmesine neden olmuştur. Yönetiminde oldukları devletlerde yeni coğrafyalarda yaşayan insanların mutluluğunu öncelemiş, hak ve özgürlüklerini korumak adına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türk idareciler İslâmî isimler önadlar almak suretiyle halk ile idare arasında bir uçuruma izin vermemişlerdir. Birçok idari teşkilat isim değişikliği ile sürdürülmüştür. (Kafesoğlu, 2020:157-158)

Selçuklular dönemi ile Türkler İslâm dininin koruyucusu olmuşlardır. Bu dönemde yakın coğrafyalarda müslüman devletler varlığını sürdürmektedir. Ancak bu devletlerin birlik içinde olmadıkları bilakis mezhep ve ırk farklılıklarından dolayı birbirleri ile mücadele içinde oldukları görülmektedir. Selçuklu idareciler bu siyasi ortamı düzeltme adına birlik kurmak ve mezhep anlaşmazlıklarını giderme çalışmalarında bulunmuştur. Bu çalışmalar neticesinde nispeten küçük devletler Selçuklu Devleti'ne bağlanmış, Gazneliler ve Karahanlılarda bu birlikte bulunmak zorunda kalmışlardır. Anadolunun müslümanlaşması adına faaliyetlerde bulunarak Anadoluyu Türk yurdu yapmışlardır. Nizam-ı Âlem tüm müslümanları bir arada ve mutlu bir şekilde yaşamalarını hedefleyen bir ülkü olarak Selçuklular zamanında vücut bulmuştur. Bu ülkünün harcı ise Türklerin geçmişten getirdikleri insanları dil, soy farklılıklarına bakmadan değerlendirmek ve İslâm inancının merhamet ve ümmet olma fikri oluşturmaktadır. (Kafesoğlu, 2020:163-165)

Nizam-ı Âlem anlayışı tarih boyu çeşitli etkileşim ve dönüşümler geçirmiştir. Selçuklularda Nizam-ı Âlem anlayışı olgunluk dönemini geçirmiş iken Osmanlı'da ise yeni sorgulamaların yeni anlayışların izleri sürülmeye başlanmıştır. (Kutlu, 2017: 110-111.)

#### 2.2.2.2. Din-bilim ilişkisi

Türkler kadîm bir kültüre sahip bir millettir. Bu kültür içerisinde siyaset, bilim, inanç gibi öne çıkan alanlar gelmektedir. Günümüz Kazakistan sınırlarında bulunan Isık çayı yakınlarında M.Ö. II. Yy.'a ait olduğu söylenen yazıların Göktürklere ait olduğu bilinmektedir. Bu yazıların eski Türklerin çok eskiden beri yazıyı

kullandıklarını göstermektedir. Müslüman olmadan önce de geleneklerinde yerleşik bir okuma ve yazma üretme gibi faaliyetlerin olduğu açıktır. Yaşadıkları çağın teknik açıdan ileri sayılabilecek birçok alet ve edevatına sahip olmaları onların bilim alanındaki çalışmalarının göstergesidir. İnşaat teknolojisi olarak sırlı tuğlayı kullanmaları, demirin çeşitli işlemler kullanılarak farklı alanlarda kullanılması, 12 hayvanlı takvimi kullanmaları ve başka milletlerin bu takvimi kullanmaya başlamaları kaynaklarda yer almaktadır. (Özden , Ö. (2021). *İslâm Felsefesi Tarihi,* İstanbul, 34)

Tarihî tecrübelerinden gelen derinlikli sözler kullanmaları ve bunları gelecek nesillere aktarmak istemeleri, kitabelerde bulunan devlet kurma ve yönetmenin önemi, Tek Tanrı anlayışından bahsetmesi, devletin ve vatanın Tanrının bir nimeti olarak görülmesi İslâm öncesindeki Türklerin bilgiye ne kadar değer verdiğinin açık göstergesi olmuştur. İslamiyeti kabul etmeleri ile birlikte, bilgi ve bilim anlayışı ivme kazanarak daha üst bir seviyeye çıkmıştır. Kurulmuş olan Türk ve müslüman devletler ilim adamlarına değer vermişler onların çalışmalarına her zaman destek olmuşlardır. Bu alimlerin birkaç tanesini burada sayacak olursak; Harezmi, Farabî, Ebu Hanife, Maturidi'dir. Selçuklu zamanında kurulan Nizamiye Medreseleri, daha sonra Osmanlı zamanında yetiştirilen alimler ilim geleneğinin devamını sağlamışlardır. (Özden, 2021: 34-35)

İslâm inancının temel dinamikleri arasında bulunan Kur'an ayetleri bilginin ve onu öğrenmenin üstünlük olduğunu anlatmaktadır. Kur'anın ilk ayetleri oku ile başlar. Alak Suresi 1-5. âyetlerinde "Oku. Yaratan Rabbinin adıyla oku", Zümer Suresi 9. âyette "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?", Nisa Suresi 162. âyette "Ancak onlardan ilimde derinleşenler ile müminler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar." Bu ve benzeri birçok ayet aynı zamanda Hz. Peygamberin teşvikleri ile birçok müslüman gibi türkler de ilimde derinleşmek için ellerinden geleni yapmışladır. İlim geleneğini öğrenme adına dönenim gayri müslim olan alimlerinin yanında, onların okullarında ilim tahsil etmişler ve yabancı diller öğrenmişlerdir. Bunun akabinde yabancı dilde bulunan temel eserler arapçaya çevrilmeye başlanmıştır. (Özden, 2021: 35)

Bu çeviriler elbette kolay olmamış, zorlu bazı süreçlerden geçilmiştir. Ayrıca batılı düşünürlerin İslâm Felsefesinin özgün olmadığı iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Türk-İslâm filozoflarına göre hakikat; *"açık, seçik, kesin ve*

*tarihîdir."* İlimle uğraşanların bu hakikate erişmesi olağandır. Çünkü hakikatin tanımı Kur'an'dadır. Bakara suresi 31. âyette "Allah Adem'e bütün varlıkların ismini öğretti." Allah Adem'e hakikati öğrettiyse bu bilgi insanda mevcuttur ve bu her dönem her insanın keşfetmesi gereken birşeydir. Bu keşif bazen insanlar tarafından görülemez. Bunun için Allah bazen Peygamberler aracılığıyla, bazende filozof ve alimlerle hakikatlerin gün yüzüne çıkmasını sağlar. İslam Felsefesi'nin doğuşu ve gelişimi adına getirilen eleştirilere karşı Kindî'nin yaklaşımı şu şekildedir;

> Hak bilirliğin gereği olarak bize düşen, hakiki ve ciddi konularda kendilerinden büyük ölçüde yararlandıklarımız şöyle dursun, basit ve küçük ölçüde yararlandıklarımızı dahi karalamamaktır… O halde bize gerçeği büyük ölçüde getirenler bir yana onu azıcık olarak ulaştıranlara da şükür borcumuz büyük olmalı… Nereden gelirse gelsin, gerçeğin güzelliğini benimsemekten ve ona sahip olmaktan utanmamalıyız. Çünkü gerçeği arayan için gerçekten daha değerli bir şey yoktur. (Özden, 2021: 38)

### 2.2.2.3. Din-kültür ilişkisi

Din ve kültür bağlamında Türklerin tarihte iki kavram ile içi içe geçen bir toplum yapısı vardır. Bu toplum yapısını oluşturan nirengi noktaları Mehmet Akif Ersoy'a göre *"dindarlık, vatanperverlik, doğruluk, samimiyet, çalışkanlık, hürriyet, hak ve eşitliktir."* Câhız, Fazâ'ilu'l-Etrâk isimli eserinde yine Türklerin en temel kültür değerlerini şu şekilde sıralamaktadır;

> Vatana bağlılık, vatan sevgisi harp sanatında maharet, devlet kurucusu olmak, şerefli, faziletli, dindar yabancıya saygılı olmak, hile ve hud'a bilmemek, sözüne sadık olmak, vefalı, insaflı, anlayışlı, vakur, edepli, cesaretli, harpte mahir olmak, kaçmamak, kovalamak, namuslu olmak, karıncaya benzemek, kalpleri titretmek, kahraman, binici, cömert, kuvvetli, azimkâr, mükemmele müteveccih, doğru, çalışkan, derin görüşlü, anlayışlı, bilgili, ihtiyatlı olmak, yaltaklanmamak, yaldızlı söz söylememek, münafıklık etmemek, kovucu olmamak, yapmacık bilmemek, yapmacık yapmamak, yermemek, riya bilmemek, kibirli olmamak, arkadaşını aldatmamak, medih beklememek, alçak gönüllü , misafirperver, mükrim, mültefit olmamak, hazıra konmayı sevmemek, çalışkan korkusuz olmak, kovuculuktan insanlara saygısızlıktan yalancılıktan ciddiyetsizlikten hoşlanamamak, hırsızlık gasp zina, zina isnadı, cinayetten nefret etmek, avlanmak, doğa sevgisiyle dolu olmak, bilgili uyanık, kültürlü azimli, sabırlılık sırdaş olmak hakikate düşkün olmak hareketsizlikten hoşlanmamak. (Türker-Küyel, M. (2016). *Türk Kültürü Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I*. Ankara, 51-53)

Türklerin Orhun Yazıtları'ndan bizlere ulaşan bazı kültür özelikleri de mevcuttur. Bunlardan ikisi *"alplik, erklik, bilgelik"* tir. Yukarıda sayılan özelliklerin

birçoğu bu üç özellik etrafında şekil kazanmaktadır. Kutadgu Bilig'te ise Türklerin karakter ve kültür özelliklerine şu şekilde yer verilmektedir;

> Yüksek, seçkin, asil, nazlı, seçilmiş, ulu, büyük, yumuşak huylu, er, alp, uyanık, akıllı, anlayışlı, hizmet gören, hünerli, düşünceli, aklı başında konuşan, muharip, nizamlı kanunlu, dik, doğru, gerçek, doğruyu söyleyen, doğru, iyi, düzenleyici, düzenleyen, danışan, derleyen, toplayan, usta ehil, yardımcı, eli açık, atalara hürmet etme, konukluk etme, alçak gönüllü, merhametli, şefkatli bağışlayan, çekingen, utangaç. Bu sayılan özelliklerin temelleri ise hikmet, cesaret, adalet ve iffet özelliklerine dayanmaktadır. (Türker-Küyel, 2016: 53-55)

# 3. NURETTİN TOPÇU

## 3.1. Nurettin Topçu'nun Hayatı, Eserleri ve Felsefesi

### 3.1.1. Hayatı

Nurettin Topçu 7 Kasım 1909'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Aslen Erzurumludur. Dedesinin son dönem savaşlarında Ruslar ile girilen muharebelerde topçu olmasından dolayı bu unvan ile anılmıştır. Babası Topçuzâde Ahmet Efendi hububat ticareti ile meşgul idi. Daha sonra Erzurum'da işlerini ilerleterek hayvan alım satım işine de girmiş, işleri daha da ilerlemiş, İstanbul'da belli bir yer edindikten sonra oraya yerleşmiştir. Yerleştikleri ilk yer olarak Süleymaniye anlatılmaktadır. Topçu burada ikamet ettikleri evde dünyaya gelmiştir. Ana baba bir kardeşi olarak Mehmet Hayrettin tektir. (Kara, İ. (2016). "Ahlâk Davasına ve Muallimliğe Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu" *Temaşa*, (4), 6)

Ahmet Efendi'nin işleri savaşlardan dolayı iyi gitmemiş ve ikamet ettikleri evden ayrılmak zorunda kalmış, eski adı Dizdariye Mahallesi olarak geçen şimdiki ismi ise Çemberlitaş olarak bilinen semte geçmişlerdir. Topçu altı yaşında iken Bezmiâlem Valide Sultan Mektebi'ne yazılır. Burayı başarı ile bitirdikten sonra Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'nde başarılarına devam eder. O sırada babası Çemberlitaş'ta esnaflık yapmaya başlamıştır. Gittiği okuldaki öğretmenleri onunla ilgili güzel şeyler söyleyeme başlamıştır. Okuma merakı o zamanlardan başlayan Topçu içine kapanık bir çocuktur. Mehmet Akif'e olan sevgisi o dönemdeki öğretmenlerinden aşılanmıştır. (Kara, 2016: 6-7.)

Topçu üniversite tahsili için Vefa Lisesi'ne yazılmış, babasının vefatı ile ekonomik güçlükler baş göstermiştir. Ağabeyi onun okuması ve ailenin iaşesi için çalışmıştır. Vefa Lisesi'nde de başarıları devam eden Topçu Felsefe ile ilgilenmeye başlamıştır. Şerafettin Yaltkaya, Memduh Bey, Celal Ferdi gibi isimler Vefa Lisesi kadrosunda yer alan pek kıymetli hocalardır. Vefa Lisesi'nde Arapça dersinden kalmış, lise tahsilini İstanbul Lisesi'nde tamamlamıştır. Liseden ayrılan Topçu kendi çabaları ile Avrupa hayalleri ile sınavlara girer ve bu sınavlarda başarılı olur. Fransa'da Aix Lisesi'ne girmiş ve Aix Lisesi'nin emekli hocalarından olan Maurice Blondel'i bu zamanda tanımıştır. Kendisinin derslerini takip etmiştir. Aynı lisenin fakültesinde de iki sene ders alan Topçu oradan Strasbourg'a gitmiş, burada yüksek tahsiline felsefe

ve ahlâk dersleri üzerinden devam ederek sanat tarihi lisansından mezun olmuştur. (Kara, 2016: 7-8)

Topçu Fransa'da bulunduğu dönemde eğitimini hızlandırmak adına lisans yaparken aynı zamanda doktora çalışmasını da yapmıştır. Fransa'daki yaşamı ilim kazanmak üzerinedir. Tasavvuf tarihçisi olan Louis Massignon ile karşılaşmış ve Massignon'un Hallac-ı Mansur üzerine çalışmaları olduğunu öğrenmiştir. Kendisiyle Türk dili üzerine çalışmıştır. Massignon üzerinden tasavvuf düşüncesi şekillenen Topçu'nun daha sonra Vahdet-i Vücut felsefesine doğru bir zihinsel yolculuk yapmıştır. Blondel ile başlayan merakı Massignon üzerinden daha derinlere doğru gitmiştir. Tezlerinde eserlerinde yoğun olarak kullandığı Hallac-ı Mansur, Yunus Emre ve Mevlana örnekleri bu iki düşünürün etkileri ile oluşturulan çalışmalardır. (Kara, 2016: 9)

Strasbourg'da doktora çalışmasını yapan Topçu, "Conformisme et Rêvolte" isimli tezini yüksek başarı ile anlatarak, Sorbon'da doktora tezi veren ilk Türk öğrenci olmuştur. Beraber gittikleri insanlar arasında ahlâk çalışan bir tek kendisidir. Tez "İsyan Ahlâkı" ismiyle kitaplaştırılmış, tezinin kitaplaşmasının ardından 1934 yılında memlekete adımını atmış, Galatasaray Lisesi'nde felsefe ve sosyoloji öğretmen stajyeri olarak göreve başlamıştır. (Kara, 2016: 9-10)

Aile dostu olan Hüseyin Avni Bey'in sohbetlerinde bulunmuş ve onun etkisinde kalmıştır. İzmir Erkek Lisesi'ne tayin edilmiştir. Galatasaray Lisesi'nden tayin olma sebebi ise nüfuzlu ailelerin çocuklarının müdür tarafından kollanması ve geçirilmesi isteğini ret etmesidir. Daha sonra İstanbul Hasköy'de asteğmen olarak vatanî görevini yapmıştır. Geldikten sonra ilmî çalışmalarına devam ederek İstanbul'da çıkarmış olduğu Hareket Dergisini İzmir'de de çıkarmaya karar vermiştir. Hareket dergisinin ilk sayılarındaki yazılarının başlıklarının dikkat çekici tarafı onun başından sonuna kadar filozof bir düşünürün özelliklerini taşıdığını bizlere göstermektedir. *"Rönesans Hareketleri, Asrımızın Hareket Adamları, Vatandaş Ahlâkı, İçtimai Sınıflar, Siyaset ve Mesuliyet, Vazife Adamı- Kalp Adamı, Bizde Milliyet Hareketleri, Zorba- Esir Medeniyetleri, Benliğimiz, Mabet ve Tabiat, Neslimizin Tarihi, Muallim, İki Mezar, Sanatkâr"* Başlıkların tamamı arasında bir insicam ve bir hedef olduğu aşikârdır. (Kara, 2016: 10)

Hareket dergisindeki bazı yazılarından ve bunların medyada yankı bulmasından çalıştığı yer değiştirilerek İstanbul Vefa Lisesi'ne tayin edilmiştir. Çalıştığı okuldaki müdürünün hakkında olumsuz raporları "yiğidi öldür hakkını ver" atasözüne yakışır bir rapordur. Kendisinin dikkatli ve çalışkan olduğunu ancak çok tehlikeli fikirlere sahip olduğundan bahsedilmiştir. Vefa Lisesi'nden dört sene mesaiden sonra ataması Denizli İsmet İnönü Felsefe öğretmenliği olur. Orda da bir sene kaldıktan sonra İstanbul Erkek Lisesi'ne geçmiştir. Buradan Vefa, Haydarpaşa, İstanbul Erkek Liseleri'ne tekrar atanmış, 1974 senesinde yaş sınırından emekli olmuştur. (Kara, 2016: 11-12)

1960 yılına değin ekstra olarak Robert Kolej'de tarih, İstanbul İmam Hatip Okulu'nda Psikoloji, Felsefe, Din Psikolojisi ve Dinler Tarihi dersleri öğretmenliği icra etmiştir. Darbe yönetimi devrime karşı fikirleri olduğu gerekçesiyle öğretmenliklerini elinden almıştır. 1948-49 yıllarında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Hilmi Ziya Ülken'in yanında eylemsiz ahlâk Doçenti olarak vazife yapmıştır. Bergson ile ilgili bir doçentlik tezi yazmıştır ancak hak ettiği değeri ve makamı alamamıştır. Remzi Oğuz Arık ona Ankara İlahiyat Fakültesi'nde çalışması için teklifte bulunmasına rağmen küskünlüğü devam etmiştir. Erzurum'da Atatürk Üniversitesinin kuruluşunda kendisine yapılan teklifleri kişisel sebeplerden yine kabul etmemiştir.( Kara, 2016: 13)

Askerî darbenin olumsuz yansımalarının aşılması adına Ali Fuat Başgil ile AP'nin temellerini atan ekibin içinde yer almıştır. Tasvip etmediği insanların siyasette söz sahibi olmasından birde partinin yanlış politikaları yüzünden partideki çalışmalarına son vermiştir. Avrupa'dan geldiğinde yakın arkadaşı olan Sırrı Tüzeer ile Nakşibendî tarikatinden Hasib ve Abdülaziz Efendilerle bir araya gelen Topçu, onların tesirlerini hemen bütün eserlerine yansıtmıştır. Abdülaziz Bekkine Efendi'ye bağlanmış, ayrıca Celal Ökten Hoca'dan kelam, İslâm felsefesi, İslâm tarihi gibi dersler almıştır. İmam Hatip okullarının kurulması sırasında derslerin tanzimi gibi konularda Celal Ökten'e yardımları olmuştur. (Kara, 2016: 14)

*"Fikri faaliyetlerini Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Cemiyeti, Milliyetçiler Derneği, Türkiye Milliyetçiler Derneği'nde sürdürdü. Milli Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı, ve Türk Milli Kültür Vakfı'nın bazı faaliyetlerine katıldı."* (Kara, 2016: 14)

1975 yılında rahatsızlanmış ancak rahatsızlığının ne olduğu anlaşılamamıştır. Pankreas kanserine yakalanmış olduğu kendi öğrencilerinden birinin yaptığı bir operasyon ile anlaşılabilmiş, hastanede kurtarılamayarak hayata veda etmiştir. (Kara, 2016: 14-15)

### 3.1.2. Eserleri

Nurettin Topçu eserlerinde Türk İslam Düşüncesi'nin kendine has yorumunu, yaşadığı toplumsal, ekonomik, siyasi, felsefî anlayış bağlamında anlatmaya çabaladığı görülmektedir. Nevi şahsına münhasır bir kişiliği olan Nurettin Topçu kendi döneminin düşünürlerinden birçok anlamda farklı bir düşünce yapısına sahiptir. Yurt dışından aldığı eğitimle yurda dönen Topçu ülkenin içinde bulunduğu duruma hayli üzülerek, eserlerinde bizi kurtaracak olanın tekrar öze dönmek olduğunu vurgulamıştır.

O'nun eserleri genel olarak Psikoloji ve Metafiziğin birbirine geçmesi ile oluşur. İnsanın kendini tanıması ilahi olana yaklaşması ancak mümkün olabilir. Sokrates'in "kendini bil" ilkesi, yüzyıllar ötesinden İslâm Felsefesine "kendini bilen rabbini bilir" şeklinde geçmiştir. Psikoloji ve metafiziğin birleşmesi ile İslâm Felsefesinin dayanakları oluşur. (Uyanık, M. (2019). "Ahmet Yesevi ve Nurettin Topçu'nun Din ve Dindarlık Tasavvurlarının Mukayeseli İncelemesi", *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan Tarih ve Medeniyet Sempozyumu*, 434)

Kur'an'ı anlamak adına felsefenin önemli ve stratejik bir yeri olduğunu belirtmiştir. *"Kur'an Allah'ın kitabıdır. Felsefe ise bizim onu anlayacak olan şahsiyetimizin örgüsüdür, bizim düşünüş tarzımızdır. Eğer Felsefe görüşümüz olmasa, büyük Kitab'ı hakkıyla anlayamayız, sadece ezberleriz."* Kur'an'ı anlamadan okuyanlar ise doktorun ilaç yazdığı kâğıdı bardaktaki suya değdirerek şifa aramasına benzer. Felsefesiz olmak rotasız veya kaptansız bir gemide olmak ile aynıdır. (Uyanık, 2019: 434)

Felsefe aklın nasıl işletilebileceği noktasında fikir vermektedir. Maddeye bakış açısını bize felsefe kazandırır. Bütüncül bir bakış açısına sahip olmayan Müslüman her zaman kendiyle çelişmek zorunda kalacaktır. Bütüncül fikirler etrafında oluşturulan Tanrı, evren ve insan fikri müslümanların tek yürek olması bakımından değerlidir. En temel değerlerde birleşebilen insanların diğer alanlardaki ayrışmaları sadece laf-u güzaf olarak kalacaktır. Bu anlamda yaptığı çalışmaların sonucunda kendi zamanının

ihtiyaçları doğrultusunda bir felsefe ortaya koyar. Bu felsefe Gabriel Marcel, Maurice Blondel, Henri Bergson'un tesirinde hazırlanmıştır. Kendi yaşadığı dönemin öne çıkan anlayışlarının arızalarının giderilmesinde bu isimlerin çözüm üretebileceğini düşünmüştür. M.Blondel "Hareket, insanlar ve Allah'ın bir terkibidir" der. İlahî olandan uzaklaştıran kendi döneminin anlayışlarının zıttı olan bu fikri alır geliştirir ve "İsyan Ahlâkı" olarak karşımıza çıkarır. (Uyanık, 2019: 435)

İlahî olana ulaşmak ve ulaştırmak adına yapılan her hareket isyan hareketidir. İyiliğin karşısında ne varsa onların yok edilmesi çabası isyan hareketidir. Kişilerin kendi benlik kavgalarından ziyade daha evrensel ve ilahi olanın hâkim olmasına çaba sarf etmektir. İlahî olana itaat anlamına gelen bu hareket zulmün yanında olanlar için elbette rahatsız edici görülebilir. Tarihsel olarak temellendirmelerinde Türklerin İslam'a girmesinde önemli etkilerinin olduğunu düşündüğü Hallaç'ın öğretisinin İsyan Ahlâkı ile benzerlikleri de göz ardı edilemez. Hallaç'ın Ene'l-Hak mottosunun kapsamı *"Allah'ın insandaki hareketi, bu hareket ise; Allah'ın insandaki isyanıdır."* Özgür olarak yapılan her davranışın kâmil olma yolunda bir adım olarak görmüştür. Her devinim dâhilden harice doğru bir akışı temsil eder. Bizim özgürlüğümüzü elimizden almaya çabalayan nefisimizin kılıçlarına karşı kalkanımız isyan hareketimizdir. (Uyanık, 2019: 435-436)

Topçu arkasını metafiziksel duyulara yaslayan bir derinliğin ancak mistik bir sezgi ile olabileceğini düşünmüştür. Gençlerin farklı öykülerle gözlerinin dinlendirilmesinden kurtulmanın ancak hareketli ve net bir inanç sistemi ile olabileceğini söylemiştir. Bu anlamda duyusal olanın sistematize edilmesi toplumların ruhlarının gelişmesinde çok önemli bir yere sahiptir. *"Bu fikrî tecdit projesidir, çünkü fikri tecdit olmadan fıkhî ve siyasî tecdit olamaz."* Taklitten uzak, samimi bir dindarlık ve düşünce tarzı benimsenmesi adına yabancı hayranlığından vazgeçilmesi, kendi aslımızdaki yüksek karakterin farkına varılmasını arzu etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için kendisi isyan ahlâkı düşüncesi ile İslâm geleneğinde bulunan tasavvuf kültürünü bir arada yorumlamak istemiştir. Bu kültürün kaynağı yüce kitap Kur'an'dır. Kur'an'ı anlama ve yorumlama yeteneği ise felsefe ile ancak mümkündür. Güncel olanı tasavvuf anlayışı ile tekrardan ele almak ve yeni bir tarz belirlemek elzemdir. Din ve dinin vaz ettiği kuralları ayrı kategorilerde ele almıştır. Dinin ruhî olanla daha çok ilgilendiğini, şeriatın ise bedenin ruh üzerindeki etkilerini

açıklayabilen bir yapıya sahip olduğunu anlatan bir kulvardır. Şeriat dinin kendisini bize yeterince vermez. İrade terbiyesi adına önemli ipuçları verir. (Uyanık, 2019: 436-437)

*"Felsefesiz insanların, dindar teknisyen ve dindar pozitivist diye nitelendirir, Peygamberimizin dînî huy güzelliği olarak tarifinden anlaşılacağı üzere kötü ahlâk ve sefâhetle yüklü kalp sahibi oldukları halde şeriat istiyoruz diyenlerin İslâm ile ve her tülü dînî yaşayışla alakaları bulunmadıklarını söyler."* Din algısının son dönemlerde kendisini sadece taassubun kollarına bıraktığı noktasında hem fikirdir. Bunun içinde bir kültür hareketinin varlığı şarttır. Felsefesi olmayan bir dînî düşüncenin bizi son yüzyılda ve hatta daha da gerisinden alacak olursak son üç yüz yılda bizi nerelere getirdiği açıktır. (Uyanık, 2019: 437)

Başlangıç noktası olarak Anadolu'nun kendisini gösteren Topçu, Anadolu'daki birikimin kullanılmasında ısrarcıdır. Toplumla ilgili konuların tamamını özgür bir ortamda tartışılması gerektiğini düşünür. Özgür düşüncenin akamete uğramasının din adamlarının riyakâr tavırlarına kapı aralayabileceğini bilen Topçu fikir özgürlüğünü önemsemiştir. Fikirlerini inançlarını özgür bir şekilde ifade edemeyenler ise dini istismar edenlerin oyuncağı olma konusunda büyük bir potansiyel taşırlar. Bu yüzden dînî düşüncenin ehil ellerde ve çok sıkı bir süzgeçten geçirilen ilmî bir disipline ihtiyacının olduğunu anlatmıştır. (Uyanık, 2019: 438)

Topçu'ya göre felsefe; hisleri ve tecrübeyi göz ardı ederek akıl ile sahip olunan bilgidir. İnsanın dışındaki varlığın tamamını sadece akıl yoluyla araştırmaya çalışmak ve anlamaya çalışmak felsefe yapmaktır.(Topçu, N. (2020). *Ahlâk,*. İstanbul, 151)

Topçu'nun fikir dünyası doğduğu topraklardan ilham alan, geçmişin izlerinin kendi ayak izleri olmasına sonuna kadar müsaade eden, oluşturduğu düşünce evreninin en tepesine inançlarını koyan, bu inançların içsel olarak derinlemesine yaşanması bu evrenin gök kubbesi olarak sayan, bütün dünyaya ve insanlara bakış açısını bu şekilde önyargısız belirlemesini bilen bir dünyadır. Topçu'nun gözlerinde ahlâk gözlüğü vardır. Bütün meseleler bu süzgeçten geçer. O'nun düşüncesinin temel kavramları *"hareket, irade ve isyan"* gözlüğünün çerçevesini oluşturur. Derinlemesine bakmasını sağlayan gözlük camları ise tasavvuftur. Ahlâk konusunda hassasiyeti vardır. Kaleme aldığı yazılarının çoğunda ahlâk daha baskın bir karaktere sahiptir. *"İsyan ahlâkını*

*anarşizmden ayıran şey; ebedi ve âlemşumül merhamet nizamı'na bağlı olması, namütenahi kuvvete itaat ve teslimiyetle neticelenmesidir."* (Kara, 2016: 15)

Hareket, irade ve isyanın tam olarak zıttı diyebileceğimiz fikir konformizmidir. İnsanın nefsî olan isteklerine ve sosyal olarak görülen baskılara itaat etmesidir. Bunun dışındakiler toplum tarafından ahlâk dışılıkla suçlanır. *"Taşralı"* isimli çalışmasında aslında zımnen vermiş olduğu Anadolu'dan hikâyelerle o dönemin toplumunun hangi ahlâk ilkelerinden etkilendiği ve nasıl karşı geldiği veya ne derece bir direnç gösterdiği anlatılmıştır. Hareket kavramı Anadolu'da varlığını sürdüren saf duyguların ve ahlâk ilkelerinin bozulması örneklerinden ortaya çıkmıştır. Kendi çıkardığı dergiye vermiş olduğu isim de nitekim *"hareket"*tir. Hareketin kavramının temelinde batıyı körü körüne taklidin karşısında durabilmek kendi varlığından ve özünden bir şey kaybetmemektir. (Kara, 2016: 16)

Topçu'nun eserleri, kapsayıcı dört başı ma'mur bir düşünce sistemi ortaya koymak için elinden geleni yapmıştır. Bir filozofun en klasik özellikleri arasında olan kavramlarla düşünmek, alışılagelen kavramların yerine en uygun olanını bulup kullanabilmek, bu kavramları devlet, toplum, millet, ilim, sanat, felsefe, ahlâk, tasavvuf ve din alanlarına teşmil edebilmektir. Topçu'da bu anlamda bir filozofun düşünce tarzını kendinde adapte etmesini bilmiştir. Metafizik konusundaki fikirleri, akıl ve his gibi temel bazı yaklaşımları tekrar üzerinde çalışarak ahlâk temelli bir düşünüş tarzı ortaya koyması, daha önceden var olan Anadolu milliyetçiliği kavramını inançsal bir zemine taşıması, milliyetçiliği daha çok toprak ve tarih temelli hale getirmek istemesi, her türlü taklitçiliği yermesi, döneminin tartışılan kavramlarına kendi bakış açısından daha Anadolulu bir tavırla yaklaşabilmesi, ekonomik anlamda daha yerel kuvvetlerin devreye alınarak halkın özellikle kırsalda yaşayan insanların üretenler olarak daha üstün olarak görülmesi gerektiği fikrini savunması, bir öğretmen olarak geleceğe daha uygun bir vizyon çizmesi, idealist bir gencin nasıl olması gerektiği ile ilgili fikirleri, Anadolu'dan çıkan edebi eserlerin son derece etkin olduğunun farkına varılması için çaba göstermesi ile filozofça bir tavır takınmıştır. (Kara, 2016: 16-17)

Medeniyet tartışmalarında ise; döneminin en çok savunulan yani beynelmilel medeniyet diye adlandırılan batı medeniyetinin ruhtan yoksun, maddeci, insana kendini ve kendi değerlerini unutturan bir anlayış fikri üzerinde durmuştur.

Sanayileşme ile insanın ve doğanın tahrip edilmesi, yok edilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin bir ilerleme olarak kabul edilmesine karşıdır. (Kara, 2016: 17.)

Anadolu insanının farklı toplumsal yetenekleri, sosyolojik değişkenler bakımından oldukça sevindirici özelliğe sahiptir. Anadolu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de sosyoloji ilmi açısından değerini koruyan nadir bölgeler arasındadır. Topçu'da Anadolu'cu bir düşünür olarak sosyolojinin yerinin iyi bilinmesi ve ondaki kavramların derinliğinin iyi anlaşılması gerekir. O'nun hareket ve irade kavramları maarif sistemleri ve toplumların geleceğini tesis etmede güncelliğini hâlâ devam ettirmektedir. (Aslantaş, H. A. (2017). "Bir Paradigma İnsanı Olarak Nurettin Topçu", *Mertol Tulum Kitabı*, 131)

Topçu yazdıklarının doğru anlaşılmasını önemsemiş, savunduğu kavramların muadilleri ile aynı kefede değerlendirilmesini sineye çekerek değil harekete geçerek savunmuştur. Savunduğu düşüncelerin arkasında durmuştur. Nitekim bunu öğretmenlik yaparken sürgün yemesi ve Doçent unvanı olmasına rağmen üniversiteler tarafından kabul görmemesinden anlayabiliriz. Kendi ahlâk anlayışının gereği olarak sorumluluk duygusu hat safhada olmuştur. Bu yüzden de içinde yaşadığı toplumun sorunlarına asla kayıtsız kalmamıştır.

> Anadolu'nun kurtuluş savaşı, ruh cephesinde henüz yapılmadı. Asya'nın ilk çağından arta kalan sefaletine vâris çocukları, bu topraklarda kurdukları devletin ruhuna sahip olamadılar. Henüz yerlerde sürünen Türk-İslâm ruhunu tutup ta kaldıracak olan irade, hayatımızdan davacı oluncaya kadar bu toprağın insanı, eşyadan farksız bir varlıktır: Değersizdir, itibarsızdır, hörmet görmez….. Kuvvetlinin elinde her zaman esirdir…… Kendisine mahsus âlemşumul kanunlara ulaşamamıştır. (Aslantaş, 2017: 132-134.)

1939-1974 yılları arasında yazmış olduğu makaleler yine ondaki ahlâk-hareket felsefesinin tezahürü olarak karşımıza çıkar. "*Komünizme karşı mücadele, Düşünen Adam, Türk Yurdu, Büyük Doğu, Bizim Türkiye, Tohum, Şule, Senirkent, Sebilürreşad, Türk Ruhu, Yeni İstiklal Gazetesi, Akşam, Hür Söz, Yeni İstanbul, Son Havadis"* gibi dergilerde birçok makalesi yayınlanmıştır. (Aslantaş, 2017:134.)

Sorumluluk kavramının nasıl anlaşılması gerektiğini ise toplum içerisinde bulunan ve hareket halindeki düşüncelerin uzağında kalmadan birine dahil olabilmek ile başlatır. Bunun adına ahlâk der. Hareket neticesinde duyulan bir sorumluluk anlamı taşımayan bilakis harekete neden olan bir sorumluluk anlayışından bahseder. Vicdan

azabı ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizer. Basit yararlar ve tebessümler hatta hazlardan uzak kalmak iradenin kuvvetlenmesi ve sorumluluk sahibi olabilmenin altın kuralları olarak sıralar. İnsanın bu güçlüklerin üstesinden gelmesinden sonra kendi mücadelesini verir ve ahlâk temaşa edilmeye başlar. Topçu bu sorumluluğu özgür olabilmek ile ancak olacağının farkındadır. Özgürlük için ise tarih şuurunun yeterince oluşmuş olması gerekir. (Aslantaş, 2017:136.)

Asıl sorumluluk sahibi hür ve tarih şuurunu benimsemiş olanlar ise, mistik dünyanın kahramanlarıdır. Onlar toplum içindedirler ancak toplumun değerlerinden uzaktırlar. Kendi kâmil değerlerini toplumun alıp yaşamasını gönülden isterler. Bunu yaparlarken gönül dilini kullanırlar. Halk içinde hakla beraberdirler. Topçu, toplumların kimliklerinin ancak o insanların şahsiyetlerinin örnek alınması suretiyle olabileceğini düşünmüştür. (Aslantaş, 2017:143-144)

Eserlerini kısaca verecek olursak; İsyan Ahlâkı, Sosyoloji; Toplumbilim: Sosyoloji, Psikoloji, İnkılap-İrtica, Çanakkale, Din ile Kinin Mücadelesi, Felsefe, Son Hadiseler ve Biz, Mantık, Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlâk Görüşü, Mehmet Akif-20. Ölüm Yıldönümü, Şehit, Taşralı, Türkiye'nin Maarif Davası, Komünizm Karşısında Yeni Nizam, Ahlâk Nizamı, Yarınki Türkiye, Büyük Fetih, Var Olmak, Varoluş Felsefesi-Egzistansiyalizm, Bergson, İradenin Davası, İslâm ve İnsan, Devlet ve Demokrasi, Kültür ve Medeniyet, Mehmet Akif, Mevlana ve Tasavvuf, Ahlâk, Milliyetçiliğin Esasları, Din Psikolojisi Bahisleri, Varoluş Felsefesi-Hareket Felsefesi, Reha, Millet Mistikleri, Amerikan Mektupları-Düşünen Adam Aramızda (Kara, İ. (2016). "Ahlâk Davasına ve Muallimliğe Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu", *Temaşa*, (4), 18-23)

### 3.1.3. Ontolojisi

Var olmak insanın en başta nefsine, yaşadığı toplumun insanı sonsuzluktan uzaklaştırıcı yanlarına karşı durmaya mecbur hissetmek demektir. Toplumun geneline hâkim olan fikirleri sorgulayabilen bir zihne sahip olmak, O'nda özgürlüğün ve insan olmanın temelinde yer almaktadır. Zincirlerini kırabilenler ancak eşref-i mâhlûk olma yolunda ilerleyebilir. (Topçu, N. (2016). *İsyan Ahlakı,* İstanbul, 39-40.)

Varlık felsefesini Spinoza'nın cevher anlayışından yani varlığın gerçekliğinin zekâ ile anlaşıldığı olgusundan uzak bir yere konumlandırır. İnsan ancak hareket ile tabiattaki nedenselliğin içinden sıyrılıp çıkabilir. Hareket iradesi evrende insanın kendi

başına var olabilme potansiyelini gösterir. Yerellikten uzakta âlemşümul bir yerde konumlanmak için hareketin varlığı insanın varlığı ile aynı konumdadır. (Topçu, 2016: 53-54.)

Bergson'un saf süre anlayışından bahseden Topçu onun bu argümanını bir kaçamak olarak tahlil ederek, Spinoza ve Bergson varlık anlayışlarının bir araya gelseler bile bir anlam üretemediklerini, her ikisinin de aslında determinizmin kollarından kurtulamadıklarına atıflar yapar.

> Yaratılış herhangi bir sentezin sonucu olamaz. İki damla sudan bir okyanus meydana getirilemez. Harekette, bir sentezden başka bir şey vardır. Hareket, varlık ile orantılı değildir. Hareketi mümkün kılmak için elde ettiğimiz hürriyet, basit bir olayın boyutunu aşar. Bu, bizim varlığımıza ilave olunmuş, yüce bir Varlıktır ki, O'nsuz hareketi gerçek anlamda tanıyamayacaktık, keza bütün ve hür dileği elde edemeyecektik. Bu yüce varlık, canlı bünyede daha baştan hayat endişesi halinde ortaya çıkmaktadır. En küçüğünden en büyüğüne kadar, ister sosyal bir ihtilal, ister bir ihtida hareketi olsun her harekete bizim varlığımızın bu yüce Varlıkla elbirliğinden doğmaktadır. (Topçu, 2016:73.)

Bunun yanı sıra Topçu varlık düşüncesini ülkemizde henüz konuşulmamış veya tartışılmamış bir alana yani varoluş felsefesine de kaydırmak adına bazı makaleler kaleme almıştır. Antik Yunan'dan tevarüs eden varlık ve hakikât arayışı eşyada var olan ama insanın hiçbir zaman anlayamayacağı bir şey olarak karşımıza çıkarken, egzistansiyalistler ise bir meçhulden yola çıkmak yerine insanın tanıdığı bildiği yerden varlığın ve hakikâtin özünü anlamaya çabalamış, metot olarak da bu tanıma faaliyetinin kendisi olarak belirlemişlerdir. Yani sübjektif olandan insanın kendinden bu arayışı başlatmak suretiyle konuyu daha yakın bir planda ele almak istemişlerdir. Konuyla ilgili olarak Martin Heidegger'in hakikâtin dıştakinin bilgisi olmaktan çok sübjektif olanın bilgisi yani; *"sebepsiz merak ve keder, can sıkıntısı, yalnızlık, hayret ve ünsiyyet"* olarak gördüğünü söyler. Dolayısıyla epistemolojiyi de ontolojiden bu açıdan birbirinden koparmamak ister. Fransa'da II. Cihan Harbi sıralarında Jean-Paul Sartre Heidegger'in ortaya attığı metafizik olanın alanından insanın isteyip te yapamadığı durumların alanına sokmak suretiyle daha bütüncül bir anlayıştan daha parçacı bir yaklaşım tarzına konuyu çekmiştir. Topçu'nun varoluşçu fikrin serimlemesini yapmak suretiyle ontoloji anlayışına ülke entelektüellerinin dikkatini çekmek istemiştir. (Topçu, N. (2017). *Varoluş Felsefesi- Hareket Felsefesi*, İstanbul, 17-19)

Varoluşçu fikri serimlerken Topçu bütün fikirlerinin temeli olan "isyan" kavramını kullanmıştır. Antik Yunan'ın hakikât arayışının karşısındaki isyan hareketinin varoluşçu bir harekete evrildiğini söyler. Varoluşçuluğun temsilcisi olan Sartre'nın fikirlerinin ahlâk dışılığı Topçu'yu rahatsız etmiştir. Nitekim Topçu için ahlâk ontolojik olarak vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bu yüzden de varoluşçuluğu anlamak adına Sartre'nın bakış açısı ile bakmanın doğru olmadığını düşünür. Bu anlamda varoluşu öncelikle kelime olarak tahlile giden Topçu vurgunun aslında öze değil, buradaki sürece, var olma sürecine yapıldığını söyler. Var olma sürecinin özden daha önce olduğunu belirtir. Bu anlamda ise felsefenin en temel iki konusunu anlamak için özün yani bir şeyi o kılan şeyi ve onun vücudunun birbirinden ayrı ele alınması gerektiğini söyler. İlim ve bilme faaliyetinin olabilmesi adına öz bilgisinin muhakkak olması gerektiğini, fizik ve metafiziğin kademelenmesinde bunun zorunlu olduğunu anlatır. Topçu, konuyu ahlâk noktasından ele alarak ahlâklı olmanın herkes tarafından istenebileceğini ancak hangi insanın ahlâkının örnek alınacağı sorusuna ise cevabın tikel olanlarda değil tüm insanlarda olanın ahlâkı ile etkileşim içinde olmak ile olabileceğini söylemiştir. (Topçu, 2017: 21-25)

İnsanı oluş varlığı olarak gören Topçu, insanın özünün insanlık olduğunu düşünmüştür. Varoluş felsefesindeki özcü anlayışı şu şekilde sınıflandırmıştır. İlk sırada özlerin Allah'ta toplandığı fikrinde olanlar teolojik özcülük, ikinci sırada özlerin insan zihninde olduğunu düşünen görüştür. İlk sırada yer alan teolojik özcülük fikrini savunan Eflatun'u ele alır. Eflatun'a göre mağara metaforunda olduğu gibi rüyalar âlemi haz alınması gereken esas yerdir. Duyulur âlem gerçek varlık olamaz. Nitekim insanın hayalleri her zaman insana daha yakın, sevimli, saf gelmiştir. Duyulur âlem her zaman eksiktir. Akıldakinden her zaman noksandır. Duyulur âlem varlıkların dünyası iken; akıl âlemi ise özlerin dünyasıdır. Saint Augustin ise Eflatun'a ait olan bu yaklaşımı halkın anlaması adına biraz daha muşahhaslaştırmış, özleri ilahî kelam olarak düşünmüştür. "Varlıklar var olmadan önce ilahî zekânın içinde bulunuyordu" şeklinde bir açıklamaya başvurmuştur. Özleri Allah'ın fikirleri olarak görmüş, Tanrı İsa'da vücut bulmuştur. İkinci sırada yer alan kavramcı özcülük ile ilgili olarak ise özlerin insan zihninden ortaya çıkması söz konusudur. Topçu'ya göre ilim; daima özlerin bilgisidir hiçbir zaman var oluşların bilgisi değildir. (Topçu, 2017: 26-32)

Topçu varoluşçuların insanın dış dünyayı değiştirme kabiliyetinin olmadığını ancak bu dünyaya bakış açısını değiştirmenin insanın kendi elinde olduğu fikrine katılmaktadır. Zira isyan ahlâkı temelinde meseleye bakan Topçu, insanın kendi varlığını bulabilmesinin kendi seçimleri ile ancak olabileceğini düşünmüştür. (Topçu, 2017: 38-39)

Hristiyan egzistansiyalistlerin varoluşçu anlayışlarının ümitsizlik içerdiğinden bahisle ümit kavramının ruha canlılık veren, hareketi sağlayan bir olgu olduğunu vurgulayan Topçu; İslâm anlayışının ümit kavramı ile hayatın tekrar canlanabileceğine vurgu yapmıştır. (Topçu, 2017: 47-48.)

### 3.1.4. Epistemolojisi

Nurettin Topçu'nun mantık anlayışından başlamak bilgiye bakış açısını anlamak adına gereklidir. Çünkü O'na göre mantık *"doğru düşünmenin kaidelerini ortaya koyan ilimdir."* Duygunun yerini yadsımayan Topçu duygunun mantık ile bağının bu anlamda kopuk olduğu kanaatindedir. Hikmet yolculuğunda aklın mekanizmasını nasıl ilerlediğini bilmek insanın kendi farkındalığı açısından önem arz etmektedir. Ahlâk nasıl insanı iyiliğe götürüyorsa mantıkta insanı hikmete doğru bilgiye ulaştırır. Etraflı bir tanım daha yapan Topçu; *"Mantık hakikâte ulaşmak için zorunlu olan kaideleri ortaya koyan ilimdir. Böylelikle mantık, doğru düşünme kaidelerinin bütününden ibaret bir ilim olmuş oluyor."*(Topçu, N. (2017). *Mantık,* İstanbul, 9-10)

Aristoteles muallimi evvel olarak mantık ilminin babası kabul edilmektedir. Aristo, mantığı daha çok çözümleme, tahlil olarak görmüş bunun üzerine yoğunlaşmıştır. Anlamanın ve kavramanın bilimi olarak kabul etmiş görünüyorken kendisinden sonra gelenlerin mantık ilmini biraz daha dilsel bir zemine kaydırdıkları ve bu yüzden bu ismi verdikleri söylenebilir. İslâm dünyasında ise mantık daha çok içe dönük bir diyalog olarak görülürken; Gazali'ye göre bilimlerin ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Hatta Gazali'ye ithafen yine "mantık bilmeyenin ilmine güven olmaz" cümlesi mantık ilminin epistemolojik olarak ne kadar temel bir yere sahip olduğu gözler önüne serer. Daha sonra İslâm dünyasındaki diğer âlimler mantık ilminin yerini etkin hale getirecek birçok kelamda bulunmakta çekinmemişlerdir. Tabiki hepsi de Aristo'nun açtığı yolu takip etmişlerdir. *"Farabî mantığın diğer bilimlerin başı, şereflisi olduğunu ifade ederken İbn Sina ise onun bilimler için vazgeçilmez konumuna*

*vurgu yapmaktadır."* (Çetin, A. (2016). Mantık ve Akıl İlkeleri. İ. Köz & A. Çetin, *Mantık El Kitabı,* Ankara, 19)

Topçu bilginin batının elinde matematiksel hale gelmesinden psikolojinin ve diğer beşeri ilimlerin de nasibini alması gerektiğini ifade etmiştir. Çokluk anlamında ele alınan ilimlerin, kalitesinin de ele alınması gerektiğini, tecrübe ilimlerinde sayıların önemi yeterince bilinmeli iken, keyfiyet açısından ise değişimin farkında olunması gerektiğini ifade etmiştir.(Topçu, N. (2017). *Mantık.* İstanbul, 59)

Topçu'ya göre ilim; *"muayyen metotlarla ortaya konan, birleştirilmiş ve genel bilgilerdir."* İlimler zihinde var olanlar ve zihnin dışında var olanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zihinde var olanlar genelde matematiğin konusunu teşkil eder. Zihnin dışındaki olayları tecrübe ederek anlamaya çalışan ilimlere müsbet ilimler ismi verilmiştir. İlimlerin doğuşu ile ilgili olarak iki ana damarın varlığından söz eder. Biyoloji ve sosyolojinin görüşleri bu doğumda belirleyicidir. Biyolojik teorinin tekniğe ulaşmak ve insan faydasına olan şeyin bulunmasına dönük bir hedefinin olmasının yanında, ilimlerin hedefi insanları tanıma isteğidir. Sosyolojik teoride ise; ilimler dinden tevellüt eder. Dukheim'a göre ilk cemiyetlerde ilimlerin dinden ayrılmış olan sihir ve büyü ile uğraşanların elinden çıkmıştır. İlimlerin temelini insanlar ve tabiata tesir amacıyla yapmış oldukları bazı hareketler oluşturur. Daha sonra antik yunana gelen bu ilim anlayışı filozoflar aracılığı ile geliştirilir, yunan harikası adı altında matematik, geometri gibi ilimlerin temelleri atılmıştır. Müsbet ilimler ise fizikte 18. asırda Galile ile devam eden batılı bilim adamlarının elinden çıkmıştır. Psikoloji ilminin 19. asırda yine Weber, Fehner, Wundt gibi bilim adamlarının çabaları ile günümüze gelmiştir. Sosyoloji ilmi ise Auguste Comte'nin kurduğunu ardından binayı Emile Durkheim'in tamamladığını böylelikle ilimlerin kuruluşu tamamlanmıştır.(Topçu, 2017: 60-62)

Topçu müsbet ilmin özelliklerinden bahsederek konuya şu şekilde devam eder; ilk özellik olarak deneye dayanmayı gösterir. "*Müsbet ilimler akıldan değil, duyuların eşya ile temasından hareket ederler."* İkinci olarak determinizm gelir. Determinizm aynı sebeplerin aynı şartlar içerisinde her zaman aynı sonucu vermesidir. Determinizm de risk arttıkça kesin sonuçlardan uzaklaşılır. Bu da sosyolojinin özellikle sonuçlarının kestirilememesi nedeniyle müsbet ilim olmaması yönünde görüşlere kapı aralamıştır. Üçüncü sırada Kemmileştirme gelir. Rakamlaştırma da denebilir. Yağmurun bulutlu

havada yağması ilmî değilken, havadaki nem oranın belli rakamlarla ifade edilmesi ile yağmurun yağması ilmi bir veri halini alır.(Topçu, 2017: 63)

Özgür ve bîtaraf olmalıdır. Bir araştırmacı, başta kendisinin olmak üzere, başkalarının fikirlerini araştırmasında ön kabul olarak almaz. Eleştireldir. Fikirleri olduğu gibi kabul etmek ilim adamının özelliği değildir. Her düşüncenin hakikâte yakınlığını kendisi belirler. Bu düşünce özgürlüğü ilim adamı için vazgeçilmezdir. İlim hakikâti araştırıcıdır.

> Onun dışında ne kendinin, ne de cemiyetin menfaatini düşünür. Servet ve şöhret duyguları gibi, içtimaî selamet duygusu da hakikât idealinin dışında kalır. Hakikât sevgisi, ilim düşünüşünün ahlâkî karakteridir. İlim düşünüşünün zihinde yaşattığı hürriyetle hakikât sevgisi sayesinde ilmî çalışma, her çalışmadan ziyade, insanı yükseltir ve insanlaştırır. (Topçu, 2017: 65-66)

Bilginin yalnız mantıkî zekâ bağlamında ele alınması ile temel ihtiyaçların gündemde olduğu bir hareket tarzı belirmiş olacaktır ki bu sezgiden yoksun bir zekâ ve düşünce tarzına dönebilir. Bu anlamda bu hareket tarzı manipüle edilmeye müsait bir yapı olmaya mahkûm görünmektedir. Antik filozoflara göre bilgi ile pratik aynıdır. Bilgi varsa pratik iyidir. Yoksa kötülük vardır. Topçu'ya göre onlar *"ahlâkî idealle ahlâkî olayların bilgisini birbirine karıştırdılar. Oysa bilgi hareketten arta kalan şeydir. İyiliğin egzersizi onun bilgisinden önce gelmektedir."* (Topçu, N. (2016). *İsyan Ahlakı.* İstanbul, 30-32)

*"Sorumluluk yoluyla bilme"* şeklinde isimlendirdiği bilme faaliyetini Topçu, insanın bilmesinin kendisine sorumluluk yüklediğini, obje ve süje arasındaki ilişkiden daha ötede bir anlama geldiğini söylemiştir. Deneycilerin anladığı gibi bilginin objeyi oluşturduğu fikrine katılmaz. Akılcıların ise bilgiyi zihnin oluşturduğu saf bir olgudan ibaret görmesine, bilginin obje ile zihinde işlenmesi hareketinden meydana geldiği düşüncesinden dolayı onları eleştirmiştir. Objenin süje tarafından özümsenmesi halinde ancak hakiki bilginin ortaya çıkabileceğini düşünür. Buna da inanç adını vermiştir. İnancın taklidi sayesinde bilginin yayılacağına inanılır ancak bu gerçek bilgi midir bunu tartışmıştır. (Topçu, 2016: 117-118)

Ona göre düşüncenin iki şekli vardır. Bu iki şekil inancı hazırlamıştır. İlki obje ve süjenin birleşmesi iledir. Diğeri ise birbirlerinden ayrılması ile meydana gelir. Sezgisel düşüncede izlenmiş varlığın insan üzerinde beş duyu organımızla beynimize etki etmesi ve bunun daha sonra sürekli hale gelmesi olarak açıklamıştır. Bir sonraki

aşama olarak ise bu sürekliliğin düşünceye hazır hale gelme saflığı gelir. Ne düşüncenin ne de düşüncenin dışında var olana aittir. Bu sadece duyumdur. Duyum insanda düşünsel bir endişeye neden olur. Hareketten önceki bunalım olarak da tarif edilebilir. Bu bunalım şuurun açık eylemine zemin hazırlar. Sonraki aşama ise duyumun bilgiyi kendi öz hakikâtine indirme halidir. Objenin süje ile birbirine geçmesi ve öz hale gelmesi sezgidir. Tabi bunun gerçek anlamda olabilmesi için beş duyunun verilerinin zekâ veya düşünce kalıplarından uzak hale gelmiş olması, tam bir dinginlik ve saflık halinin yerleşmiş olması gerekir. Sezgi halinin birdenbire olması obje ile süjenin karışması ile meydana gelir ancak bu diğer durumların yani bedensel ve zihinsel bir arınmanın neticesinde olabilir. (Topçu, 2016: 119-124)

Sezgi ve zekâ arasındaki mesafe kısadır. Sezgi kendisine yer edinmek, zihinlerde daha sarih hale gelmek için soyut zekânın kıvraklığına ihtiyaç duyar. Düşüncenin iki şeklinde bir diğeri ise obje ve süjenin ayrı olarak hareket etmesidir. Ruhi olarak sezginin var olması ve daha tümel hale gelmesi ancak soyut zekânın doğru kullanımıyla söz konusu olabilir. Soyut zekânın çalışma yeri mantıktır. Varlık ile iletişimi sağlayan mekanizmadır. Zihinsel faaliyetler maddeden uzaktır. Bilgi için maddenin nasıllığı önemlidir ancak düşünce için soyut ilkelerin varlığı yeterlidir. Bilginin elde edilmesinde nesneler üzerindeki değişimlerin varlığı onlar üzerinde bir merak uyandırırken aynı anda da aralarında bir bağlantının varlığını bize gösterir. Bunun sürekliliği ile insan zihni daha doğru olan bilgiye yaklaşır. Bir sonraki aşama ise bilimin varlığa gelmesidir. Bilim, tabiatı insanın hizmetine sokmada faydalıdır. Hedefleri olan bir sistem önermiştir. Bu sistem üzerinde tabiatın nesnelerini donuk vaziyette kendi değerlendirme ve deneylerine tabi tutar. Fikir ve zekâ hareketi aşamasında fikirler ortaya çıkan hükümlerin sonucudur. Fikirlerin bütünü ise düşünceyi meydana getirmiştir. Bu fikirler ruha mutluluk ve dinginlik verir. Hükmün varlığı şüpheyi ortadan kaldırmıştır. Bilgi daha özeldir. Aranan ise daha tümelin bilgisi veya burhanî bilgidir. (Topçu, 2016: 129-131)

Bilgide bir diğer aşama ise inançtır. İnanç yoğun sezgi bütünlüğüdür. Yerinde duramayan bilgi çeşididir. İnanç taklitten bu anlamda uzaktır. Bilgi ve inanç arasında bir mesafe yoktur. Bilgiyi ifade edeni güvenilir bulmak doğru bilginin kaynağı olamaz. Beklentilerimizin karşılandığı bilgi konusuna gelecek olursak bilgiyi yararlı kılan şey gerçek olarak kabul edilemez. İrade ve inanç bir arada değerlendirilir. Bu konuda

Topçu kendi fikirlerini güçlendirmek adına bazı fikir insanlarının inanma ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir. (Topçu, 2016:132-134.)

İlk olarak Pascal'ı ele alan Topçu onun inanma ile ilgili düşünce sistemini inanma yolları ile açıklamıştır. Akıl, alışkanlık ve ilham. Akıl konusunda onun yerinin iyi belirlenmesini ister. Önyargılardan uzak fazla şüpheden berî olmak gerektiği üzerinde durmuştur. Gerçeği anlamanın biricik yolunun akıl olmadığını onun kalp ile de anlaşılabileceğini söylemiştir. Bu kalp akıldan yoksun bir kalp değildir. *"ince düşünce, kalp gözü, içgüdü veya duygu"* kalp kavramının içerisinde bulunur. İnsan bunlarla hüküm üretmiştir. *"her akıl yürütmemiz duyguya boyun eğmekten ibarettir"* der. Pascal'a göre diğer inanma yolu ise örftür. Düşüncelerimizin üzerinde yoğunlaşmak ve onları sürekli hale getirmek onların önce inanç haline gelmesine daha sonra ise alışkanlık kazandırmasına neden olmuştur. Alışkanlıklar ise insanları iknada çok etkin bir rol oynar. Topçu ise inancın düşüncenin zemininde yer alması gerektiği fikrindedir. İnanç düşüncenin genelini kapsayan bir kavramdır. İnanç madde ile başlar daha sonra madde üstü hale kendi çabaları ile ulaşır. Örf adet inançlara temel olamaz. Ancak onların uygulama alanı olabilir. (Topçu, 2016: 134-137)

Topçu'ya göre inanç; *"benliğin eşya üzerindeki hareket ve etkisidir. O, gerçek tam ve aşınmış bilgidir. Bu, benliğin eşyaya sahip olması, onunla birleşmesidir. Hakiki bir bilgi, şahsi ve taklit edilmemiş bir bilgi, işte inanç budur."* (Topçu, 2016: 143)

Verilen eğitimlerin ilmin kendisi yerine ilmin tarihini verdiğini, ilk söylenen şeylere aşırı kutsallık atfedildiğini, bunlardan sonra yapılan çalışmaların onları taklitten öteye geçemediğini ve özgün olmadığını belirtmiştir. Özellikle din eğitimi yapanlar bu taklitçilikten vazgeçmemişlerdir. *"Zaman bütün fikirleri ve görüşleri durmadan işleyen pek sabırlı bir ameledir. İlim zihniyeti tenkitçilik şüphecilik ve hiçbir menfaat gözetmeyen hakikât aşkından ibarettir, ve mutlak iman havzası dışında her hakikât bu murakabeye tâbidir."* (Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul, 91-92)

Felsefe ve hakikât araştırmasında Bergson üzerinde çalışan Topçu onun düşünce dünyasına girerek bilgi, inanç, sezgi gibi konuları iredelemiştir. Felsefe alanındaki genel kabul görmüş olan hakim fikirleri ele alarak Bergson'un yerini bulmaya çabalamıştır. İlk olarak Yunan düşüncesi ile başlar. Yunan düşünürlerinin cevher arama faaliyetlerinin durağan ve hiçbir zaman değişmeyen bir yapıya sahip oldukları

üzerine kurulu olduğunu, filozofların çalışmalarının bu yönde olduğunu söyler. Bu fikir zihnimizdekilerle onun dışındakiler arasında kalın çizgiler oluşmasına ve zihin dışındakilerin anlaşılmasında güçlükler çekilmesine neden olmuştur. Bir diğer hakim fikir ise hakikâtin bilinmesinde aklın keskin bir rol oynadığıdır. Bu fikrin öncülüğünü ise Descartes ve Kant üstlenmiş, daha sonra çıkmaza girilmiş, bu çıkmazdan ise Schelling ve Fichte gibi Alman düşünürler ancak bir nebze çıkarmayı başarabilmişlerdir. Üçüncü olarak eski felsefenin dayandığı fikrin determinist olmasıdır. Bütün olayları ve fikirleri belli sebeplere dayandırma fikri filozof ve bilim adamı arasındaki ayrımı kaldırmıştır. Filozofun ise daha özgür düşünebilen bir düşünce yapısında olması gerekmektedir. (Topçu, N. (2017). *Bergson.* İstanbul, 44-45)

Bergson cevher arama fikrinden vazgeçmiştir. Galile ve Keplerin çalışmaları kâinatta meydana gelen olayları zamanla açıklamaya başlamıştır. Zaman anlayışının gündeme gelmiş olması ise artık cevher anlayışının sonunun geldiğini düşündürmüştür. Bergson'a göre evrende en açık olan şey zamanın kendisidir. O'na göre kâinatta iki türlü hareket vardır. Biri inmedir ve maddeye hastır. Diğeri ise çıkmadır; bu ise hayatın anlamıdır. (Topçu, 2017: 46-47)

Gerçek bir zamana malik olan ise benliktir. Benliğimiz bize özeldir. Onun durumları daha önceden belirlenmiş olamaz. Ruh ise benliğimiz ile karışık bir durumdadır. Zaman ile birleştiği zaman çokluğun birliği olarak algılanabilir. Tek olmayan şey ancak bir yerde düşünülebilir. Çok olan şeyin düşünülebilmesi bir mekâna ihtiyaç duyar. Ruhta geçmiş ve şimdiki hal bir aradadır. Geçmiş ve gelecek mezc olarak geleceği tayin etme özelliğine sahip olur. Süre felsefesi bu anlamda cevher anlayışının araştırılmasına gerek bırakmamıştır. (Topçu, 2017: 48-49)

Bu bağlamda ampirizm ile eleştirileri ise şu şekildedir; beş duyunun çokluk olduğunu ve birlik fikrini veremeyeceğini düşünmüştür. Bilinç ise bütün bu karmaşıklığı tek hale getirmede mahir bir yapıya sahiptir. Beş duyu bizim bedenimizin devamlılığı ile ilgilidir. Hakikâte ulaşmadaki fonksiyonu zayıftır. (Topçu, 2017: 50)

Ampirizm, bilincin yaptıklarını ele alarak onu anladığını düşünmüştür. Bu hadiseleri anladığında bilinci yeterince tanıdığını zannetmiştir. Bu durum ise insanda sahte bir bilinç algısı meydana getirip onu hakikâtten uzak bir yere götürmüştür. (Topçu, 2017: 51)

Evren ve insan arasındaki bağıntıyı ve felsefenin buradaki dikkat çekici yerini anlamak adına Bergson şunları dile getirir;

> Dünyayı dolduran madde ve hayat aynı zamanda bizde bulunuyorlar; bütün varlıklarda kımıldanan kuvvetlerin biz de varlıklarını hissediyoruz; var olan ve meydana gelmekte olan her şeyin ta içindeki öz ne olursa olsun, biz de ondanız. O halde kendi içerimize inelim: Dokunduğumuz nokta ne kadar derinde bulunursa, tekrar bizi satha gönderen itme de o kadar şiddetli olacaktır. Felsefi sezgi bu temastır. Felsefe ise işte bu hamledir. (Topçu, 2017: 52)

Bergson insanın kendini tanımak ve daha sonra benliğinin dışındakileri anlamlandırmak adına yolculuğundaki köşe taşlarını ise şu şekilde sıralamıştır; öncelikle duyumlarımızın eksiklikler içermesi ilk sırada yer alırken, akıl ise bu eksiklikleri tamamlamak üzere vardır. Bu boşluktan felsefe ilmi ortaya çıkmıştır. İkinci olarak Bergson insanın her şeyin ölçüsü olduğunu, insanın dışında meydana gelen olayların tamamının insanın anlama kapasitesinin içinde yer aldığını düşünmüştür. Bergson kavramların gücünün farkında olarak felsefesini onların sayısını artırarak oluşturur. Aklın bir araya getirdiği kavramlar sezginin yukarı hareketini olgunlaştırmıştır. Bergson'un felsefesi çift taraflıdır. Zekâ ve sezgi. Zekâ sezginin içinde var olan bir kavramdır. Fikir alanında kalmadan hareket alanında da birçok neticeleri olacak bir anlayış olduğunu vurgular. Bu ikisinin bir arada bulunması metafiziğin kendisidir. Metafizik ise tecrübelerimizin toplamıdır. (Topçu, 2017: 53-54)

Bergson'un felsefesi eylemeden önce içselleştirmektir. Yani kendi özünde bir hareket halidir. İç tecrübe Bergson'un düşünce yapısında daha etkin bir yere sahiptir. Psikolojik bir tecrübe sürecinden söz eden Bergson, duyularla elde edilenlerin bilgisinin, onları kendi iç dünyamızda hazmetmekle yeni bir oluş tarzını benimsemiştir. Gerçeklik ile benlik arasındaki farklılığı en aza indirmek istediği anlaşılmaktadır. Metafiziği de bu farklılığın en aza indirgenmesi olarak algılamaktadır. (Topçu, 2017: 55-56)

Eşya ile bir olabilme bize gerçekliğin algısını vererek sezginin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. *"Bergson, dış dünya varlıklarının sezgisini şöyle tarif ediyor: kendisinde biricik ve tarif edilmez olan şeyle birleşmemizi temin için, bizi bir varlığın içine sürükleyen zihni sempatiye sezgi diyoruz."* Sezgi bilinç ile şeylerin birleşmesini sağlayan bir harç görevi görmektedir. Bergson'a göre felsefe yapmak devinim içinde olan eşyanın içerisine benlik ile dahil olabilmektir. Metafizik içinse; *"bir realiteyi izafi*

*değil de, mutlak bir şekilde sahip olmanın, ondan görüşler çıkaracak yerde, bizzat kendinde barınmanın, tahliller yapacak yerde sezgiler almanın, nihayet her ifadenin her türlü deney veya sembolik tasavvurların dışında onu yakalamanın vasıtası olduğunu söyler."* (Topçu, 2017: 56)

Epistomolojik olarak Bergson'un fikirlerine geniş yer veren Topçu, O'nu anlamak adına onun yaşadığı dönemi ve ondan önceki dönemde yapılan çalışmaları isimler üzerinden anlatarak konuyu daha açık hale getirmek niyetindedir. Bergson ve Kant'ın fikirleri arasındaki farklılıklara değinen Topçu Kant'ta "*bilginin maddesi ile şeklinin başka cinsten şeyler olduğunu, zekâda her şeyden önce bir münasebetler kurma melekesi görerek, aralarında bu münasebetlerin kurulduğu gayelerin zihin dışı asıldan doğduğunu kabul ediyordu."* (Topçu Nurettin, Bergson, Dergah Yay., 2017, syf., 22-23) Aklın bağıntılar kurma yeteneğinin nerden geldiğinin muğlak olması ve zihindeki bilginin şeklinin varlığı yadsınamaz iken onun fiziki yapısının eşyadan gelmesi söz konusudur. Kant zihinde bulunan eşyayı anlamak ve sınıflandırmak adına bazı yeteneklerin veya şekillerin var olduğuna inanıyordu. Bu kategorilerin zamanın ve uzayın aynı cinse sahip olmasına da neden olduğu fikrinde idi. Kant'ın aynı zamanda zekânın kendi çizgilerinin ötesine geçebileceğini de düşündüğü söylenemez. Kant, metafiziğin imkânsız olduğunu düşünmektedir ve bunu da şu şekilde temellendirir. Hakikâtin bilgisine ne duyularla ne de bilinç ile ulaşmak mümkündür. Topçu Kant'ın düşüncelerini yukarda saydığı nedenlerden dolayı "içi boş" olarak görmektedir. (Topçu, 2017: 22-23)

Karşılaştırdığı bir diğer isim ise Auguste Comte'dur. Comte, Kant'ın bilenemez yaklaşımını bir adım daha ileri götürmek istemiş ve metafiziğin asla yapılamayacağını iddia etmiştir. Düşünen bilinci konu alan Psikoloji ilmini, metafiziği kabul etmediğinden inkâr etmek mecburiyetinde kalmıştır. (Topçu, 2017: 23)

Bir başka isim ise Hippolyte Taine'in zihincilik düşüncesidir. Bu düşünce "*duyumların değişik haller almalarıyla insanın bütün melekelerini meydana getirici basit elemanlar olduklarını"* savunmuştur. İçinde yaşam olan bu evrenin karmakarışıklığından ancak filozofların bakış açısının kurtaracağını söyler. Zor olanın basite indirilmesi ve dolayısıyle tanınması sağlanmış olur. Basit olan anlaşılmaya başlandıkça zor olanda anlaşılmaya başlamıştır. Bergson zihincilik düşüncesini eleştirmiş, zamanın gerçek bir realite olduğunun farkında olmayan bir anlayış olduğu

için bunu dile getirmiştir. Bir diğer eleştiri noktası ise zekânın bilincin tamamını temsil ettiği fikrinde olmalarıdır. Bina eden zihin ile bilen zihin arasında ayrımın olmadığı fikridir. Gerçeği bilmek adına başka bir vasıtaya sahip olmayan insanın hakikâtin bilgisine ulaşamayacağını söyleyerek eleştirmiştir. (Topçu, 2017: 25-26)

Statik evren fikrinden dinamik evren fikrine doğru giden bir anlayışın sahibi olduğu düşünülebilir. Evrende bir cevher aramadan oluşlar üzerinden bir anlayış geliştirme fikri Bergson'un zihninde yeni fikirlerin oluşmasına neden olmuş, Spencer'in evrim fikirlerine Bergson daha sonra eleştirilerde bulunmuştur. Evrendeki mekanik sistemin açıklanmasında kullanılan argümanların tekrar kullanılarak bir sistem oluşturma çabasına şiddetle karşı çıkmıştır. (Topçu, 2017: 26-27)

Evrende cevher bulma hayali, felsefenin uzun zaman devam eden rüyası canlılar dünyasından çıktıktan sonra, ruh dünyasına gelmiştir. Ruh içinde durağan bir cevherin değil, sürekli hareket halinde olan bir gücün aslını Bergson, etkilendiği isimler olan Lachelier ile Boutroux'un fikirlerinde bulmaya çabalamıştır. Felsefeye psikolojik yaklaşımlar arayışı ile bilinci dış dünyadan yavaşça farklılaştırmıştır. Lachelier'e göre bilinç ona göre yepyeni bir gerçektir. Bilinç zaman içinde devinendir. Zirve noktası ise özgür olunan yerdir. Cevher fikrini ortadan kaldıran bir fikir üzerinde yoğunlaşmış ve psikolojiyi felsefenin zeminine uygulamıştır. Düşüncenin kaynağına dikkat çekerek gerçek metafiziğin bu olduğunu söylemiştir. (Topçu, 2017: 28)

Emile Boutroux evrendeki hadiselerde bulunan neden sonuç ilişkisini kabul etmeyen zorunsuzluk ilkesinin maddeden canlılara, canlılardan ruh dünyasına çıktıkça kat kat çoğaldığını, sonunda ise insanda özgürlüğün meydana geldiğini dile getirmiştir. Özgür olan şeyin ise bizim karakterimizin ortaya çıkarılmasıdır demiştir. Benliğimizin dışında gerçekleşenlerin zorunsuz olarak görünenlerin bizim iç dünyamızda meydana gelen ezeli bir gücün ifadesi olduğunu söylemiştir. Ne zaman kendimizin farkına varır ve gerçek bir şekilde davranışlarımıza yön verebilirsek bu gücün duygusunu da fark edebilme imkânına kavuşuruz demiştir. (Topçu, 2017: 28-29)

Zihnî altı yapısını ve kavramlarını tarihsel etki tepki prensibi doğrultusunda hayata geçirmiş denebilir. Bergson düşüncesine yakın olan başka düşünce insanlarını da şu şekilde sıralamak mümkündür. Montaigne bunlardan ilkidir. Doğanın, insanın kullandığı sözcüklerin ötesinde bir yerde durduğunu söylemiştir. Pascal ise; kalbin kendi deneyimlemelerinin rasyonalite ile mücadele içinde olduğunu belirtmiştir.

Rousseau ise; kalbin deneyiminin gördüğünü rasyonalitenin belli çalışmalar ve emek neticesinde ancak görebildiğini söyler. Maine de Biran hayvan insan ve zihin varlığını farklı seviyelerde görür ve bunun anlama adına *"derun adamı"* ndan çok bahseder. Bu yol haritası ise Felix Ravaisson, Lachelier, Boutroux ve nihayetinde Bergson ile son bulmaktadır. (Topçu, 2017: 29-30)

Bergson'u anlamak adına Topçu onun eserlerini gündemine almış ve ilk eser olarak *"Şuurun doğrudan doğruya verileri üzerinde deneme"* adlı eserini değerlendirmiştir. Bu eser Sorbon'da doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bergson bu eserinde zaman kavramını ele almıştır. Uzay fikrinden bağımsızlaştırarak zamanı konu edinmiş, eski filozofların cevher fikri ne ise zaman fikri Bergson'a göre o olmuştur. Evrendeki oluşların birbiri ardına gelişleri sadece bizim algılarımızla ilgilidir. Bu fikrinin geniş bir itiraz bulacağını düşünmüştür. Bilinç argümanlarından olan bir diğer şey ise özgürlüktür. Özgürlük sürenin eseridir. Bilinç, zaman içinde kendi oluşlarını hayal etmiş ve onu var etmiştir. (Topçu, 2017: 33-34)

Bergson bu eserden tam yedi sene sonra *"Madde ve Hafıza"* isimli eserini yazmıştır. Bu eserde Bergson, bilincin idealizminden farklı bir düşünceye evrilmiştir. Ruh ve beden arasındaki ilişki nasıldır bu fikir üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu iki kavramı özgün birer varlık olarak değerlendirmiştir. Madde olarak gördüğü şey hayallerin birleşiminden oluşur. Şey kavramını ise şeyden daha azını temsil eden bir kavram olarak ele almıştır. Metafiziğin fiziğe değişilmediği bir orta yolu arama çabaları olarak anlamak doğru olabilir. Ruh ve madde, bilinç ve beyin arasındaki ilişki ise bir gerçek olmakla birlikte bunlar arasındaki ilişkinin vagonlar çeken bir lokomotif ilişkisi gibi görülmesi daha doğal bir yol olacaktır. Bu eser materyalizm, zihincilik ve fenomenizme bir karşı fikirdir. Bilincimizin dışında olan şeylerin bizim şuanda farkında olmadığımız ancak geçmişte yaşanan ve bizim bilincimizin arkasında kalan şeyler olduğunu söylemiştir. (Topçu, 2017: 34-35)

Yedi sene sonra Bergson *"Yaratıcı Evrim"* isimli çalışmasını yapar. Yaratılış ve varlığın kendisi konu edinildiğinden Bergson fikir dünyasının ana arteri olarak kabul edilmektedir. Zamanın varlık ve eşyanın esası olduğunu düşünür. Değişimin bütün canlı cansız varlıklar üzerindeki etkisinin apaçık olduğunu savunmaktadır. Bu eserinde maddeyi anlamaya çabalar ve maddenin parçalarının karşılıklı devinimlerinin olduğunu söyler. Hayatı ise evrende var olan her şeyin sebebi olarak görmektedir.

Bergson hayatı şu şekilde tasnif ve tanımlar; *"yaratma kudreti, sürekli yaratış, gerilme, hür hareket, artma, sürekli fışkırma, hamle"*. (Topçu, 2017: 36-37)

Rahatsızlığı nedeniyle kendini çeken Bergson hayatının son dönemlerinde *"Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı"* adlı eserini yayınlamıştır. Filozofların bir geleneği olan etik ve estetik ile ilgili fikirlerin sona bırakılmasını o da devam ettirmiştir. Bergson ahlâkı, *"sosyal temele dayanan bir mecburiyet hissine bağlıyor"*. Bu mecburiyetin rasyonalitenin dışında kalınmasına neden olduğunu söyler. Bireyleri özgürleştirici bir özelliğe sahiptir. Ahlâkı sosyal ve insanî ahlâk olarak iki ana bölümde incelemiş, insanın kendini mecbur hissederek bir davranış sergilemesi sosyal ahlâk, bunu kendi iradesini kullanarak sergilemesi ise insanî ahlâktır şeklinde tanımlamıştır. İnsanî ahlâk sahiplerinin en önemli temsilcilerinin peygamberler ve velîler olduğunu ve onların ruhlarının açık ruhlar olduğunu tarif etmiştir. (Topçu, 2017: 39-40)

İnsanlığın ilk inanç sistemleri durağan yapıya sahiptir. Din, insanoğlunun kötülük potansiyelinden doğayı koruma refleksi görevi görmüştür. Din, başka bir açıdan yok olma sürecini yönetebilme tepkisi olarak da düşünülebilir. Dinin varlığı beşere yok olma endişesinden kurtulma güdüsü vermektedir. İnançların temeli aslında korku duygusu değil güven duygusu vermesidir. Beşer yok olma endişesinden kurtulmak için yollar ararken aynı zamanda kendisine umut veren şeyler de bulmak için uğraşmıştır. Durağan olan inançlar insanı topluma bağımlı hale getirmiş, daha sonra gelen yeni anlayış ve inançlar dinamik din algısı topluma olan bağımlılığı azaltmış ve insanları kendisine, insanlık kavramına doğru yöneltmiştir. Dinamik din algısının temsilcileri ise mistiklerdir. Bu yapıdaki insanlar ilahî olanı kendilerinde birleştirme özelliğine sahip ve aynı zamanda kendi olabilme kabiliyetine sahip olanlardır. Mistik hal inzivada bir yaşam demek değil, o tam bir aydınlanma durumudur. Kâinatın Allah'ın kontrolünde hareket eden bir varlık olduğunu ve bu evrenin içerisinde değişik rollerde bulunan insanların bir olan Tanrı ile olan münasebeti sonucu insanlar tabiatın üstüne çıkabileceklerdir. (Topçu, 2017: 40-42)

Bergson'un düşüncelerini eleştiren Topçu, Bergson'un sezgi ile ilgili "*psikolojik ve kavramlı tahliller"* yaparak dile getirdiğini ve onun gerçek bir sezgici olmadığını düşünmüştür. "*Gerçek mistik sezgi ona göre, ilahî ilham ve vahiy ile oluşabilir."* (Topçu, 2017: 42)

Sezginin kısa tarihinde ilk kavram aklî sezgi kavramıdır. Descartes'e göre sezgi, bilginin sarih olanını görebilme vasıtasıdır. *"Mahiyeti ne olursa olsun, muhakemede prensip ve temel olarak kullanılan, apaçık bir hakikâtin bilgisidir."* Sezgi vasıtası ile öğrenilen bilginin hakikâti sorgulanmaz. Yoğunlaşmış bir bilincin, öğrenilen bilgi ile ilgili zihnimizde kararsızlık oluşturmayacak açıklığa sahip olması durumudur. Aklî sezgi zihnin çaba harcamak suretiyle elde ettiği bilgiler değildir. Zihinde birden meydana gelen, olmaması düşünülemez olandır. Parçanın bütünden büyük olamayacağı, bir şey ne ise odur gibi bilgiler bu şekildedir. Allah'ın varlığı da bu bilgiler arasındadır. Bunun yanında bir de kâinattaki maddelerin şekilleri, mekânları ve devinimleri ile ilgili bilgilerde bu sınıflamaya tabidirler. Aklî sezgiyi diğerlerinden ayıran şey sezginin konusunu aklın direk hissetmesidir. (Topçu, 2017: 63-65)

Sezgi yaklaşımlarında ikinci kavram yeni matematikçilerin ortaya koymuş oldukları sezgi kavramıdır. Brouver'in başını çektiği bir grup matematikçi, matematiği sezgi ile açıkladıklarından mantıkî olan birçok soruna baştan engel olduklarını düşünmüşlerdir. Deneye başvurmadan matematik ilmini icra etmeye başlamışlar, deney yapmadan iki matematikçi sadece zihni melekelerini kullanarak aynı problem hakkında aynı sonuçlara varabiliyor iddiasını ortaya atmışlardır. Üçüncü olarak Kant'ın sezgi anlayışında dış ve iç sezgi şeklinde iki sınıflama vardır. Dış dünya sezgilerimiz mekân ile ilgilidir. İç dünya sezgilerimiz ise zaman ile ilgilidir.( Topçu, 2017: 65-67)

Bir diğer sezgi biçimi ise psikolojik sezgidir. Psikolojik olarak ruhumuzda meydana gelen hadiselerin benliğimizce anlaşılmasıdır. Bizde önceden var olan bir durum değildir ve ruh durumlarına göre şekil kazanabilen bir yapıdadır. Keşfedici sezgi çoğunlukla matematik alanında kendine yer bulan bir sezgi türüdür. Çok uzun bir zaman bir mesele hakkında tefekkür ettikten sonra âni bir uyanış ile problemin çözümüne ulaşmak anlamındadır. Elmanın yere düşmesi ile bir aydınlanma yaşamak tarihteki en bariz örneklerinden biridir. Estetik sezgi; kâinata toptancı bir bakış tabiatı, daha özel bir bakış ise benlik ve zekâmızı bize gösterir. İnsanın kendini anlaması için benliğinin dışındakini tümüyle dışarda bırakması gerekir. Kendine dönen ve onu anlayabilen zaten benliği ile birebir uyumlu olan dış dünyayı daha rahat kavrama imkânına sahip olabilecektir. Kıyaslamalardan uzak bu çaba zihni sezgi olarak adlandırılır. Bir sanat eserinde ise doğa ile insan etkileşim içindedir. Doğanın içindeki

bilinçsiz olan akıl, insandaki bilinçli olan akılla bir araya gelerek sanat eseri ortaya çıkar. Böylelikle estetik sezgi meydana gelir. Felsefe ile sanatın ayrılamaz olması bu fikirden ilham alır.( Topçu, 2017: 67-70)

Bir başka sezgi biçimi mistik sezgi yani dînî sezgi de denmektedir. Dînin mistik yanının olması yani her şeyin yaratıcısına akıl veya deney ile ulaşmanın mümkün olmamasından neşet eden bir fikirdir. Mistik halde, beş duyunun devre dışı kalması söz konusudur. Ruhumuz daha farklı bir yerle bağlantı kurduğunun farkına varır. Burada iletişime geçilen Allah'tır. Bu tecrübede dış dünya ile bağlantının koparılması neticesinde kişi kendini içsel bir yolculuğun içinde bulur ve bu yolculuğun farkında olarak hareket eder. Daha önce hissedilmeyen bazı duyguların içerisine girer ancak o duyguları kendinden gibi hissetmez. Bunu bu şekilde tecrübe edenler olduğu gibi sadece ilahi varlığın hissedilmesi olarak düşünenler vardır. Tabîki bunun tarif edilmesinin imkânsızlığı ortadadır. Mistik denemenin burada gelişigüzel bir şey olmadığını savunan Massignon *"sempatik sezgi çabasıyla kendinde çile doldurma denemesi yapmaktır"* şeklinde tarif eder. Bununla beraber mistik deneme en kâmil manada Hristiyanlık ve İslâm'da yerini alır. Tanrı insan ile iletişime geçmek ister, onun kalbinde yer açar ona bir adım gelir. İnsan eğer bu çağrıya kulak verebilirse iyi bir insan olabilir ve günahlardan uzak durabilirse mistik deneme en zirve noktalara kadar gidebilir. Buradaki bir diğer kilit nokta Allah'a olan aşkın samimi ve doğal olmasıdır. Allah'ın bu samimiyeti ve doğallığı insanda görmesi sonucu iki aşk birleşir. Çekim kuvvetinin yoğunluğu insanda ne kadar ise ilahi çekim o kadar yoğun olur. (Topçu, 2017: 70-73)

İslâm mistikliğini Hristiyan ve hint mistikliği ile bir araya getirmek Massignon fikirlerine aykırı gelmiştir. İslâm mistikliği Kur'an'ın kendisinden tevellüt eden bir yapıya sahip olmuştur. Kur'an ayetleri insan ruhunun Allah'ın nurundan veya ruhundan yaratıldığını söylemektedir. Bu alanda İslâm düşünürlerinin çalışmaları vardır. Şehabettin Sühereverdi'nin mükaşefe metodu meşhurdur. Akıl ve nazarın hakikate ulaştırmayacağını ancak tecrübe ile bunun anlaşılabileceğini belirtir. Bu anlama ise birden olamaz. Ancak kademe kademe gerçekleşebilir. Bu aşamalardan nefis terbiyesi denilen insanın kendine hoş gelen şeylerden uzak durması olarak bilinen hâli kendine şiar edinmesi ile geçebileceğini söyler. Kademelerden geçenler tabiatın dilinden anlamaya başlarlar. İbn Tufeyl, Hay İbn Yakzan isimli eserinde mistik

sezginin izlerini görmek mümkündür. Bu eserde adada yalnız kalan roman kahramanının kendi iç dünyasına dönerek ilahi olanı arama çabaları anlatılmıştır. Kendi içine dönerek ilahî ışığın farkına varmak ona daha önce duyumsadığı nice duygudan daha yüksek gelmiştir. İbn Sina ve Gazali'de mistik sezginin gücünü vurgulayan diğer İslâm düşünürleridir. (Topçu, 2017: 73-75)

> İbn Sina, dış idrak, iç idrak diye iki idrak melekesi kabul ediyor. Dış idrak, beş duyu uzvu ile olur. İç idrak muhtelif derecelere ayrılır. Bunlardan bazıları şekilleri, bazıları kavramları anlarlar. Bundan başka bazıları ameliye ile anlarlar, bazıları ameliyesiz anlarlar. İbn Sina aklı dört mertebeye ayırıyor. Son mertebede müstefad akıl bulunuyor. Akıl burada makule tamamen çevrilmiş, faal akıl ile temasa gelmiştir. Bu temasa ittisal diyoruz bütün küllîler hakkındaki bilgimiz buradan çıkıyor. Akıl mertebelerinin en yüksek derecesi olan bu kazanılmış aklın faal akıl ile temasa gelişi bize hakikatlerin perdesini açıyor. Bu kuvvete İbn Sina kutsi kuvve ve buradaki birleşmeye ittisal diyor. İttisal artık mantıkî bir vetire değildir. Çünkü burada biz farkları aşıyoruz ve eşyayı birlik halinde görüyoruz. Bunun için ittisalden itibaren İbn Sina tasavvuf yoluna girer.( Topçu, 2017: 75)

Gazâlî aklın duyuların verdiği bilgilere güven duymamıştır. Yakînî bilgi veremeyeceklerini dile getirdikten sonra akıl ile iman noktasında tasavvufu görmüştür. Tasavvufun yakînî bilgiye ulaştıracağından emin görünmektedir. Gerçek bilgiye bir süre akıl ile ulaşabileceğini, ancak daha sonraki çalışmalarından bunun ancak tecrübe ilmi ile olabileceğini düşünmeye başlamıştır. Aklın daha uzağında bulunan bir istidadın varlığından bahseder ve eğer mistik sezgi tam olarak anlaşılıp kullanılabilirse bu istidat ile hakikatin bilgisine ulaşılabileceğini söylemiştir. (Topçu, 2017: 75-76)

Topçu'ya göre Bergson sezgiyi özel olarak iki makalesi haricinde ele almamıştır. Sezgi meselesini, Bergson'u araştıran ve onun hakkında yazanlar daha çok kaleme almışlardır. Edouard le Roy, J. Segond, J. Chevalier gibi isimler onda olduğunu öne sürdükleri sezgiciliği gündeme getirmişlerdir. O'nun sezgi anlayışı yukarı paragraflarda ele alınan sezgi düşüncelerinden farklı bir yerde konumlanmıştır. Bergson'un sezgi anlayışının temeli Eflatun'un zihnindeki sezgi anlayışına yakın görünmektedir. Nitekim Eflatun'un fikri bir yerde kesintiye uğrarken, Bergson'un sezgisi bizi mutluluğa ulaştırmıştır. Mutluluk insanın eylemlerinin sonundaki mutluluktur. Evrenin her yerindeki zorunlu hareketin belki farkında olmayan Eflatun bu konuda fikrini daha ileri taşıyamadı denebilir. Eflatun'un bilgi anlayışı şüphe dolu bir geriye dönüş olarak anlaşılabilir. Bu anlamda Bergson ile benzer tarafları olabilir. Bergson doğuştan kazanılan bir sezgi anlayışında zekânın rolünü yadsımaz ancak bu

pırıltıya ancak insanın kendi deneyimleri ve çabaları ile ulaşmanın mümkün olduğunu düşünmüştür. (Topçu, 2017: 77-79)

Akıl ve sezgi her zaman birlikte hareket edebilen yeteneklerdir. Blondel, akıl ve sezginin karşılıklı iş bölümü yaparak ortaklık yaptıklarını belirtir. Sezgi ve akıl arasında öncelik ve sonralık bağıntısı kurmak her zaman doğru değildir. Birbirlerinin kadim dostlarıdır. Hatta sezgiyi kapsamlı bir akıl göstergesi olarak görmek doğru bir yaklaşım tarzı olabilir. Bu akıl göstergesi elbette bir emeğin tersine bir hareketin olduğunun da bir göstergesidir. (Topçu, 2017: 82-83)

Bergson daha açık bir şekilde içgüdü ve sezginin sebep sonuç olarak incelenmesinin daha doğru olacağı fikrindedir. İçgüdü ve akıl canlılığın başlangıcında beraberdiler. Ancak daha sonra yaşamın ilerlemesi ile edinilen birikim onların yollarının ayrılmasına sebep olmuştur. İçgüdü canlının canlılığını devam ettirebilmesini sağlayan bir yetenektir. Bunun için refleks olarak yaratıcı olmak durumunda kalmıştır. Aklın elde ettiği bilgi ile içgüdünün elde ettiği bilgiler bu açıdan çok farklıdır. Akıl uzun süren bir çabanın sonunda bilgiyi elde ederken, içgüdünün hayret verici birikimi bu bilginin daha hızlı elde edilmesini sağlar. Akıl ve içgüdü doğuştan verilen birer yetenektir. Akıl, şekilden haber verme yeteneğine sahipken, içgüdü ise maddenin haberini bizlere verir. İçgüdünün var olma nedeni hayatta kalma çabasıdır. Ne zaman içgüdü kendini düşünmeye başlar hayatta kalma çabasına bir son verir ise; o zaman sezgi devreye girer. (Topçu, 2017: 84-85)

Sezginin bilinçteki aşamaları nelerdir? Sezgiyi sezgi haline getiren şeylerden ilki kavramlardır. Düşüncelerin etkisinin olmadığını söylemek doğru olmaz. İnsan beyni çalışma sistemi olarak yeni öğrendiklerini eski öğrendiklerine katarak devam etme eğilimindedir. Bu bakımdan sezgi bilinçten ayrı düşünülemez. Bergson'da, bilimin donelerini kullanmadan bir sezgi kavramı inşası söz konusu olamaz. Sezginin emek ve beyin teri olmadan olamayacağını düşünmüştür. Sezgi bir çabanın sonucudur kendiliğinden olan bir anda olabilen bir şey değildir. Hakikate yaklaştıran şey ise hayallerdir. (Topçu, 2017: 86)

Bergson aklın yetersizliği karşısında hayalleri kullanmak durumunda kalmıştır. Sezginin uç noktalarında bulunan bu hal belli bir olgunluğun neticesindedir. Kelimelere dökülmesi ise bir o kadar zordur. Tarif edilirken bilincin kudreti onu yakalamaya yetmez. Hayal kuranın zihninin hareketine yetişmek kabil değildir. Açık

ve temiz kelimeler ile tarif etmek mümkün değildir. Bu hayaller ancak sembollerle tarif edilir. Filozof ve sanatçıların dillerinin ağır olmasının sebebi bundandır. Bu hayaller maddeden uzaktır. Zariftirler. Bu hayaller sezginin bizzat kendisi olamazlar. Sezgi için son olarak çaba gerekmektedir. (Topçu, 2017: 87-89)

Sezgi gerçekliktir. Gerçeklik denilen şey ise zihinde arı duru bir şekilde bulunandır. Bir çabanın emeğin sonucu olmadan ani bir oluşla var olabilendir. En temelde olan en gerçek olandır. *"immediat"* kavramı ile açıklanan bu durum Bergson'un sezgi anlayışının biraz uzağındadır. *"immediat"* kavramının özellikleri ise asla değişmeyen olması, her fikrin kendisinde bizzat bulunabiliyor olması, eleştirilerden kolaylıkla sıyrılabiliyor, cümlelerin içinde belli çizgiler içinde kalamıyor olmasıdır. Sezgi için Bergson, emek olmadan elde edilmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Sezginin yanıp sönen bir ışık gibi olduğunu ve bu ışığın daha sonra aniden bizi aydınlatma kabiliyetine sahip olduğunu söylemiştir. Bunun içinde devamlı surette hareket halindedir. Devamlı bir çaba ile insanın benliğini zorlamasıyla husule gelecek bir yapıya sahiptir. Bergson bunu bir örnek ile anlatmıştır. Yüzme bilmeyen birinin suya düşmesi ile çırpındıktan sonra yüzmeye başlaması sezginin çaba ve emek sonucunda bizde olanın gün yüzüne çıkarılması olarak görmektedir. İçimizde bulunan bu kuvvet yeterince güçlü olursa, dış dünyanın uyaranlarını bertaraf ederek sezginin kuvvetinin ortaya çıktığını müşâhede etmek mümkündür. (Topçu, 2017: 89-91)

Ortaya çıkan bu sezgi gücü ile mutluluk gerçekleşmektedir. Ancak bu mutluluk maddeden alınan haz gibi değildir. Haz nefsin veya içgüdünün sonucudur. Tabiatın kullandığı bir dürtüdür. Bu mutluluk hayatın anlamı üzerine bizlere fikir vermez. Ancak sezginin bize verdiği mutluluk bizi tekrardan yola sokmaktadır. Her şeyin anlamının olduğunu bizlere hatırlatmaktadır. Mutluluk varsa orda ortaya yeni yepyeni bir şey koymak vardır. İnsanların üremeleri, sanatçıların yeni eserler ortaya koymaları, bilim insanlarının yeni keşiflere imza atmaları aynı sevinci yaşatmaktadır. En değerlisi sanatçının, filozofun ve âlimlerin keşifleridir. (Topçu, 2017: 92)

Sezgi Bergson'a göre kendimizde olanın bilgisidir. Bu bilgi vasıtasızdır. *"Saf süre"* ve *"hürriyet"* gibi iki kavram üzerinde yoğunlaşarak bu durumun dilin marifetlerinden ziyade tecrübenin konusu olduğu şeklindeki fikirleri olgunlaşmıştır. Tecrübenin konusu olan yerin ise benliğimizin dışındaki alanda olduğu ve bu alanın ise maddeden oluştuğu, maddenin ise oluş bozuluştan âri olamayacağı aşikârdır. Oluş

bozuluş aklın tek başına kavramasının mümkün olmadığı bir hal olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluş bozuluşu anlamak için onu tecrübe edebilmek gerekmektedir. Tecrübe etmek ise aklın sınırlarının dışına çıkabilmek ile başlar. Aklın dışına çıkmak demek benliğin farkına varmak demek olacaktır. Tek taraflı bir bakış olma hali riski taşıyan bu anlayışı şu şekilde revize eden Bergson, bilen ve bilinen arasındaki bağın içerisinde yer alabilmek, gerçekliği tam anlamıyla anlamak demektir der. Bir başka deyişle kişisel algılarımızı veya duyumlarımızı *"saf algılar"* olacak şekline getirmek, bilincimizi hazır hale getirdikten sonra gerçek olanla birleştirmektir. (Topçu, 2017: 92-94)

*"Saf algılar"* kavramı üzerinde duran Bergson, sezgiyi açıklamak adına bir adım daha atar. İnsan algılarının kargaşa içinde olduklarını, düzen ve sistem içerisinde olmadıklarını, bedenimizin ayak izlerini barındırdıklarının ifade eder. İnsan zihninin işleyişinin nasıl olduğunu kısaca bize şu şekilde anlatır; bilinç benliğinin haricindeki olayları seçici davranarak çeker. Kendi hatıralarından yola çıkarak bir ilişki tesis eder. Bilinç bu seçimlerin vazgeçilmez olduğu yanılgısına düşer. Bilincin karşılaştığı yeni durumla benliğin geçmişteki tecrübeleri bir araya gelerek bir etkileşim içerisine girer. Yeni durum eski hallerin boyası ile boyanır. Beden bu durumun tesiri altında kalarak ona göre evrene bir renk verir. Çevremizdeki eşya ve olaylar o renge göre şekillenir. Geçmiş geleceğin oluşmasına tesir eder. Buradaki nüans aslında hatıraların geleceği şekillendirme potansiyelini bilerek, hatıraların negatif, eksik, kusurlu taraflarını, özellikle pratik fayda bekleyen isteklerin farkında olarak onları elemine edebilmektir. (Topçu, 2017: 95-96)

*"Sempati"* kavramı sezgi için ikinci önemli kavramdır. Bergson sezgi için zamanı tutmak ve anlamak gibi bir kavrayışı vardır. Sezginin anlaşılabilmesi için zamanın az çok bilgisine sahip olmak gerektiği fikrindedir. *"O'na göre görülenin arkasında keşfedilen bulunmaktadır."* Aklın ve dilin imkânları ile zamanı tarif etmek mümkün değildir. Kelimeler veya herhangi başka bir şeyin ifade edemediği zamanı anlamak için onun ruhuna temas etmek bedeninin içine hapsolarak onu hissetmek gerektiğini düşünür. Bilinç ilk olarak benliğine döner. Sonra dış dünyaya dönerek rahatlama yaşar. Bilinç madde içine hafif hafif akmaya başlar. Bu akış bilincin maddeyle birleşmesine sebep olur. Bu birleşme bu ikisinden de ayrı bir varlığa

sebebiyet verir ki hakikatin anlaşılmasında ilk basamaklardan biridir. (Topçu, 2017: 96-97)

### 3.1.5. Estetik

Sanat, toplumların  atar damarlarından birini oluşturmaktadır. Bu açıdan bize ait olan sanat nasıl olmalıdır üzerine Topçu çeşitli fikirler ortaya koymuştur. Musikî bunların başında gelir. Musikiyi almak, batının tekniğini olduğu gibi almaya benzemeyeceği aşikâr görünmektedir. Ruhun hareketi olan musiki ruhsuz bir yerden gelirse, ve bizde de ruhsal olarak bazı sıkıntılar varsa bu konuda zorlanılması kaçınılmazdır. Eğer kendi içimizden bize ait bir düşünce tarzı çıkarır ve bunu ruhlarımıza sindirebilirsek o zaman sanatçılarımız kendini bulacaktır. Bu sesler elbette toplumun önünde yer alan insanlardan tevellüt edecektir. Filozof çıkarmak kendi kültüründen beslenen sanatçıların varlığı ile olabilir. Filozoflar ise hem doğu hem de batının renklerinden bir ürün ortaya koyma eğiliminde olacaktır. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 96-97)

Hitabet ise sanat dalları arasında belki de göze çarpmayan ancak toplumların arkasından gittiği insanların en çok kullandığı sanatlardan biri olarak ele alınması gereken bir sanat dalıdır. Tabi dindar bir zihnin, Allah'ın gönderdiği vahiy ile doğru iletişim kurabilen birinin başkaları ile iletişiminin kuvvetli olmaması beklenemez. (Topçu, 2022: 97)

Edebiyat alanında yapılan çalışmalarda ise; eskilerin özenti yapıtlarının elbette ibresini kendi özümüze çevirmesi beklenmektedir. *"Hayatın manası yazılmadan romanı yazılamaz; hayatın kıymeti anlaşılmadan hayat anlaşılamaz."* Tarihimizin kadîm geleneğinden ilham alarak oluşturulan bir anlam odağı roman ve hikâyelerimize derinlik katacak ve yeni nesillerin de kendine olan güvenlerini yerine getirecektir. (Topçu, 2022: 97-98)

Tiyatroda taklitçilik zirve yapmış durumdadır. Nadiren bizden birşeyler de sahneleniyor. Sahneye kendimizden birşeyler aktardığımızda yani biz olmaya başladığımızda bizden sonra gelecek olanlara belki de doğru bir mesaj göndermiş olacağız. Geçmişten ders alabilmek dürüst bir sahnede bizden bahsedebilmek ile ancak olabilir. Böyle sahnelerin olması içinde nesillerin hazırlıklı olması, kültür ve sanat alanında her zaman uyanık ve teyakkuzda bulunması şart görünmektedir. (Topçu, 2022: 98-99)

Sinema sanatı ise sanat olmaktan çok parasal bir mubadele aracı haline gelmiş, büyük devletlerin kendi kültür ve medeniyetini diğer devletlere aktarma aracı olarak kullanılan bir alet gibi kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle genç nesillerin maddeperest bir karakter almasında büyük bir rolü vardır. İşleri ruh olan insanların kötülüğün kaynağını, ruhların yara aldığı mekanları uzaklarda aramamaları gerektiği aşikardır. (Topçu, 2022: 99)

Mimarlıkta, anadolu iki ana akımla bu alanda kendini göstermiştir. Köklerini Selçuklulardan alan gövdesini Bizanslıların oluşturduğu bizden motiflerinde eklemlendiği bir akım... Selçuk mimarisi İslâm ile birleşmek suretiyle kendi ruhunu bulmuş bir medeniyet motifi sunabilmiştir. Bizansın karışması ise bizden olanların silinmeye başlandığı bir dönem olarak da değerlendirilebilir. Bizim mimarimiz ne sadece sâfiyâne Türk motifleri ile ne de İslâm motifleri ile teşekkül eder. Bu ikisinin birarada olmadığı bir mimarinin bizim olması bizden olması zor görünmektedir. Bunları tek başına ele almak beyhude çabalar olarak değerlendirilebilir. (Topçu, 2022: 99)

Heykel sanatına gelecek olursak teması zengin olan bu sanatta insan vücudunun kullanılması da vâkidir. Ancak bizden bir insanın hareketinin varlığının kullanılması gerekirken çoğunlukla bu sanatta da taklitten öteye geçilemediği görünmektedir. Bize mahsus inançların sergilendiği, bize has oyunların ve savaş sanatlarından anların bir araya getirildiği bir heykel sanatının icra edilmediği dikkate şâyandır. (Topçu, 2022: 100)

Resim sanatında da batının yine bir kopyacısı olmak zorunda kalınmıştır. Bizden olanların varlığını görmezden gelerek, çocuklarımız, kadınlarımız, toprağımız, gökyüzümüz sanki hiç olmamışlar gibi bir dünyanın resmedilmesi vicdanları incitici olmaktadır. Taklidin vermiş olduğu kolaycılık ile hedefleri olmayan sanatçılar husûle gelmiştir. Hedefleri olmayanların odak noktası olmaz. Rotası olmayan bir gemi gibi ordan oraya savrulma mukadderdir. Savrulan bir zihin ise kendi toprağına kendi insanına asla yakınlaşamaz. (Topçu, 2022: 100)

*"Her sahada milli sanatımız var olmak için önce felsefesini bekliyor. Fikrin mahsulü olmayan, hem de sitem halinde bütünü görüşün eseri olmayan hiçbir ruh hareketi yoktur. Güzel sanatlarımızın beşiği bu felsefe olacakır. Felsefe ise, inanan ruhların güneşli bahçesidir."* (Topçu, 2022: 100)

Radyo ve gazeteler ise toplumun vakit geçirdiği önemli mecralar arasında yerini almıştır. Radyo ve gazetelerin vakti boş olarak geçirmeye vesile olması bizim gibi bilgiye aç bir toplumda acı bir durum olarak görünmektedir. Halkın eğitimi adına kullanılacak gizli bir güç olarak elimizin altında bulunan muhteşem bir araçtır. Hakikati ortaya çıkarma adına kullanılabilecek bir araçtır. Bunun farkında olarak içimize hariçten bu alana mudahil olunmasına engel olunarak bir sistem geliştirilmesi lüzumludur. Toplumu bölme potansiyeline sahip olan bu muazzam gücü geçici zevklerimizin aleti haline getirmek bizleri olduğumuz yerde saydırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. (Topçu, 2022: 100-101).

*"Sanat her şeyden önce bir büyük hayatı yaşamak ihtirasıdır. Sanatkâr hayatımızın dışında dinlenen bir varlık değildir. Âlimin düşüncesinin dünyasına kapanma ihtirasına mukabil sanatkâr, bizim hayat ve dünyamız hakkında aşırı iddia ve ihtirasın sahibi olan insandır."* (Topçu, N. (2019). *Mehmet Akif*. İstanbul, 23).

Sanatkârın yaşam ile alâkası gelgitlerle dolu görünmektedir. Bazı sanatçılar ondan uzaklaşarak kendilerini bulurken, bazıları içine dalmak suretiyle kendi oluşlarını tamamlamaya çalışmışlardır. Yaşama doğru ilerleyenler biz sıradan insanlara tuhaf gelecek anlayamayacağımız bir bakış açısı ile dünyalarını açarlar. Bu onların yaşamdan büyük zevk almalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Ondan uzaklaşabilenler ise iki kola ayrılırlar; ilki sanatın gölgesinin altında yaşamaya başlarken, diğeri ise ebedîlik ağacının altına girer. Onlardaki bu uzaklaşma burasının çok da lezzet alınası bir yer olmaması ile ilgilidir. Burası onlar için sonludur. Sıkıcı bir tekrarlar zincirinde boğulma riski çok fazladır. Maddenin bozduğu ruhlar değerleri ayaklar altına almaktan çekinmezler. Sanatçı böyle yok edici bir yağmurdan elbette uzak kalmak ve altına girebileceği bir şemsiye aramak mecburiyetinde kalır. En yakınında kendi sanatı vardır. Şemsiye olarak onu kullanır. (Topçu, 2019: 23-24)

Şaşkınlıkla bakılan sanat eseri, sanatçının çevresindeki insanlara ve yaşama karşı duruşunun bir simgesidir. Sevgiyi, sevmeyi çok iyi bildiği halde bunu beceremeyecek olanları çok iyi bildiklerinden karşılarındakilere bir tatlı serzeniştir. Bazı sanatçıların eserlerinde bu serzenişlerin yerini fâsıla fâsıla ilahî olana doğru bir ilerleyiş bulmak mümkündür. Ebedî olana sığınmak sanat eserine sanatçının kendi sanatına gitme aracı olarak anlaşılabilir. Ana gaye Allah'tır. Orası tam bir sükûnettir. Geçici olanın yerini sonsuz olan alır. Burası en üstün olanların ancak ulaşabileceği bir alandır. Yunus

Emre'nin izi sonsuzluğun ayak izlerini barındırır. İlhamın çığlıkları bu sanatkârları ebedî olana çıkarandır. (Topçu, 2019: 25-26)

Topçu sanatçının toplum meselelerinden uzak ve âri kalamayacağını, onun derdi ile hemhâl olması gerektiğini ifade eder. Sonsuzluk ideali ile sanatçının olduğu gibi toplumun da bu ideal içinde bulunması gerekir. Ebedîlik inancın dışa vurumudur. Ebedîliğe amaç bahşeden uluhiyettir. İnançlarımız bizlere geçici olan bu dünyada elle tutulur bir hedef sunar. (Topçu, 2019: 26-27)

Toplum önderleri, kendi kendilerini aşarak yaşamın kollarına atılmışlardır. Dışardaki dünyayı kendi potansiyellerine güvenerek iç dünyalarına dönmüşlerdir. Geri geldikleri yerde iktifa etmeden sonsuzluğa doğru bir kapı açıp oradan içeri girmişler, her kapıdan içeri giriş onlara ilahi olanın temaşasını vermiştir. Tekrar tekrar oradan girmek için can atmışlardır. Deha sahipleri Allah'la birleşme hislerini mistik ve mutasavvıflarla aynı derecede algılamışlardır. Bu açıdan felsefe ve sanat ile uğraşanlar deha sahiplerinin mistik ve mutasavvıflar ile aynı basamakta oldukları söylenebilir. (Topçu, 2019: 28)

Sanatçının üslubu iki şekilde olmalıdır. Biyolojik olanın verdiği duyumlar ve sanatçının kendi hatıralarıdır. Bu ikisi birleşerek sanatçının ifade tarzını belirler. İnsanın biyolojik tarafının verdiği toplu bir duyum söz konusudur. Bu hiçbir aracıya gerek kalmadan hissedilir. Yaşamımıza o etki eder, bütün davranışlarımıza yön verir. Bunların üzerinde gezinen bir duygu hali sanatçının sanat eserine imzasını verir. Diğer bir unsur olan hatıralar, yaşanmışlıklar v.s. denebilen sanatçının geçmişidir. Tek tek olaylar yön verici olmaz. Bu olayların birleşimleri karışımları sanatçının duygularına eserlerine tesir eder. (Topçu, 2019: 31)

> Sanat eseri, tabiatın kopyası değildir; insan ruhunun en derin ve mahrem mıntıkalarında yaşanan, yakalanması pek güç, bizim için imkânsız olan tasavvurlarla duyguları, sesler, renkler ve şekiller halinde canlandırarak kâinatımızda onlara vücut vermektedir. Yaratıcılık dedikleri budur. Sanat eserine serpilen ruh hallerimizi yaşatmaya sade vesile olurlar. Gerçek manada çiçek, deniz, kadın veya maceranın sanatı olmaz. Yukarda saydığımız gibi sevinç nefret, şikayet…. , ruh hallerinin sanatı olur. Tabiat unsurları, bizim ruh hallerimizin tercümanıdırlar.(Topçu, 2019: 33)

Sanatçı idealist olandır. İdeallerini bilgi, estetik, etik ve inançtan almışlardır. Bu ideallerdeki ortak noktalar ise ilahî olana yöneliş ve pratik fayda aramamadır. Sanatçı ideallerini ilahi olana yöneltmedikçe yüksek sanat eseri ortaya koymakta güçlük çeker.

Teknik bilgiler sanat eserini çok yukarılara çıkarabilir. Ama hafızalara kazınması için ilahî olanla temas kurmuş olması gerekir. Sanat eserinin idealinin ebedilik içermesi elzemdir. Toplumun pratik faydası ve diğer insanların duygularını tatmin için kendinden ödün vererek ortaya konan sanat eseri tam olarak bir sanat eseri değildir. Bunların içerisinden sıyrılan bazı örnekler yok değildir. "*Gothe'nin Faust'u, Dante'nin İlahî Komedisi, Shakespeare'in piyeslerinin çoğu, Victor Hugo'nun Sefilleri gibi."* (Topçu, 2019: 41-42)

Sanatın konusu bir inanç meselesidir. Zengin bilgi birikiminin içerisinde yoğun bir inanç hali vardır. Bilinçli bir hareket değildir. Bütün bir varlığın içerisinde kendi kendine hakikâti arama çabasıdır. Bu arama çabasında ana damar inancın varlığıdır. Sanatkârdaki bu tavır sezginin inancın ayak izlerini takip etmesine neden olur. (Topçu, N. (2016). *İsyan Ahlakı.* İstanbul, 146)

Sezgili zihin aktivitesi estetik bir harekettir. Duyumun varlığı insanda hedeflerden ve ihtiyaçların giderilmesi durumundan yoksun olarak olmuş olsa bu dünya ile ilgili bilgilerimiz sezgiden yoksun olmayacaktı. Sanatkârın duyum hali diğer insanlardan farklıdır. İnsanın temel ihtiyaçları ve bu dünya ile ilgili hedeflerinin onda çok büyük yer teşkil etmesinden dolayı sezgi kendine yer bulamaz. Sanatkâr bu yeteneğe doğuştan sahip olandır. Sanatkâr bize kendini anlatabilmek adına bizim argümanlarımızı kullanmak durumunda kalır. Estetik Topçu'ya göre tabiatla beraber olmak durumudur. Sanat bizi kendimizden uzaklaştırabilen bir özelliğe sahiptir. Benlikten uzaklaşma hali bize huzur verir. Ruhumuzu dinginleştirir. (Topçu, 2016: 125-128)

Estetik Topçu'ya göre, insanın kendini ve içinde yaşadığı toplumu aşan bir fikri zemine oturmadan veya *"tabiat değiştirmeden"* zincirlerini kırmadan gerçek sanat anlayışına ulaşamayacağını zımnen barındırmaktadır. (Topçu, 2016: 30)

Topçu sanatın çıkış noktasını oluşturan şeyin iman olduğu fikrini ortaya koymuştur. Sanatçının ise kendinde olmadan amaçladığı şeyin aslında mistik bir yaşam olduğunu vurgulamaya çabalamış, sanatın bilinçli, hedefli bir eylem olduğunu ve onun insanın kendisinde var olduğunu söylemiştir. Sanatçı sezgi halinden uzak kendi özündekini saf haliyle apaçık görebilme yeteneğine sahip olandır. Eşyanın benliği üzerindeki etkisini çözümleme yeteneğine sahiptir. Onların varlığını kendinde

yeniden canlandırabilme kabiliyeti üzerinden bir iman geliştirir. (Topçu, 2016: 162-163)

> Sezgi, bize eşyanın bir çeşit katıksız görünüşünü temin eder. Yaptığı bütün iş, bizim, tabiattaki eşyaya karşı o ana kadar atfettiğimiz gayeci araştırmaları bertaraf etmektir. Gayeci yanılgımızın kaybolmasından sonra ve hem de eşyanın kendisinde sezgi bir boşluk bırakır ki, sanat bu boşluktan doğar. İşte bütün mesele buradadır. Gerçekte, bir yokluğun ancak bir varlığın beklentisine göre bir manası vardır. Sanatın yokluğu ise ancak hâkim olmak suretiyle belirleyen bir iman karşısında kendini gösterir. Sanat, varlığımız içerisinde dağılmış bir imanın bunalımlarını bir araya getirir ve onları, özlemini duydukları bir gerçekliğe doğru bir bütünlük içerisinde yöneltir. Bu iman bize başkasından ve tabiattan gelecek olan bir kurtuluşa imandır. Bununla beraber tabiat ve insanlar bize ihanet etmişlerdir. Bizzat bu güçsüzlüğün farkına varmakla kurtuluş isteğimiz de sonsuz bir şekilde artmaktadır. Bu iman iradesi yok edilemez. Sanatkâr, bu iç dünyasındaki kargaşasından hiç kurtuluşa ermeyecek midir? Sanatkâr, daima bir hayal sayıklaması gibi bizzat kendinde açılan bu manzaranın ebedî kölesi olarak mı kalacaktır? O, sanki kurtuluşunu aramak üzere, belirsiz şekilde genişleyen bir uçurumda sığınak arar gibi sanata koştu. Bununla birlikte, geriye bir yol kalıyor, o da, bu sona varmış olanları bu yanıltıcı kurtuluş yolundan çıkarıp onları hakiki kurtuluşun eşiğine götürebilecek bir yoldur. Bu, mistikliğin yoludur ki, bizim savunmak istediğimiz teze göre sanatçıyı büyük sanatın alanına götürecektir. (Topçu, 2016: 166-167)

Topçu mistik sanat ve mistik din anlayışı karşılaştırmalarına değinerek bir anlamda din psikolojisine de atıflarda bulunmaktadır. Dua ve şiir arasında mistiklik anlamında bir benzerlik olduğunu belirtmiştir. (Topçu, 2016:168-169)

Mistik vecd ile sanatçının vecd hali arasında da benzerlikler olduğunu Beethoven dilinden şu şekilde anlatmıştır;

> Fikrin peşinden gidiyorum, sıkıştırıyorum, kaçtığını ve kaynaşan kalabalıkta kaybolduğunu görüyorum. Yeni bir ihtirasla tekrar yakalıyorum, bir daha ondan ayrılmıyorum. Bir vecd spazmı içinde onu her makama uygun olarak çoğaltmam gerekiyor. Bu ruh üzerinde bir hipnoz, bir yoga etkisi yapıyor. Hintli yoga gibi, bir kere ona erdin mi yürürken, konuşurken ve çalışırken, günlük hayatın bütün etkinliklerinde onu beraberinde götürüyorsun. O, derimizin altında. Derimizin altına zerkedilmiş bir esans gibi.

Bununla beraber Topçu mistiklik dünyasına gerçek bir geçiş için muhayyile hezeyanını bırakması gerektiğini söylemiştir. (Topçu, 2016: 174-175)

Topçu sanat ve sanatçıya bakışını bilgi anlayışından yola çıkarak açıklamaya çabalamıştır. Sanat ve sanatçının bilgiyi elde etmede kendinden bir hareketle yola çıkarak yolda kaybolduğunu, dini mistiklerin daha bilinçli bir tavır sergileyerek bu yolculuğu tamamlamada başarılı olabileceğini zımnen anlatmak istemiştir.

Sanat eseri karşısında duyduğumuz hisler ile yüksek ahlâkî duygular arasında bağlantılar olduğunu düşünmüştür. Bu bağlantıları şu şekilde sıralar; sanat ve ahlâk başlayınca bitirilemeyecek bir aksiyondur. İkisi de aşırı bir bağımlılık içerir. Sanat gibi ahlâkî harekette başlangıç noktasının insanın kendi iç sesinden ve renginden alır. Diğer türlüsü hem ahlâkî hem de estetik olmayan bir durumdur. Sanatçı ve ahlâk insanları pragmatist olmadıklarından birbirlerine yakındırlar. Sanat ve ahlâk, özgür ve yeniden oluşturan bir yapıya sahiptirler. Sanatçı tuvâle kendi çizgisini ve renginin kendine göre yansıtabilme hakkına sahiptir. Ahlâk insanı ise ahlâkî değerleri seçerken özgürdür. Seçme hürriyetine sahip değilse ahlâkîlikten söz etmek mümkün olmaz. Bu konuda Topçu Türk-İslâm kültüründen ve tarihinden bir örnekle devam ediyor. Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'nda mağlup ettiği Romen Diyojen'e göstermiş olduğu misafirperverlik ve ona olan saygısı Romen Diyojen'i aşırı duygulandırmış ve hayretler içerisinde bırakmıştır. Yüksek ahlâkî hareket insanlarda her zaman yoğun duygulara neden olmaktadır. Kahramanların göstermiş olduğu fedakârlıklar tarihte okuduğumuzda hissettiğimiz duygular da bir anlamda aynı özgür iradenin ortaya koyduğu davranışlardır. Estetik ve ahlâk ikisi de insanı madde dünyasının üzerine çıkaran bir etkiye sahiptir. (Topçu, N. (2020). *Ahlâk.* İstanbul, 24-27)

Topçu'ya tesir eden Bergson'un estetik anlayışında ise sezginin bir metot olarak bulunduğunu görmekteyiz. Bergson *"insanda normal idrakin yanında bir de estetik melekenin bulunduğunu"* belirtmiştir. Bu özellik benliğin haricinde olanın anlaşılmasıdır. İçgüdü sanatçının madde ile temasında başat rol oynar. İçgüdü faydacı bakış açısından yola çıkıp bunlardan sıyrıldıktan sonra sezgiyi ortaya çıkarma kabiliyetine sahiptir. Estetik sezgi benliğin haricindekilerle tamamen bağının kopması anlamına gelmektedir. Sıradan insanların görme kabiliyetini engelleyen pratik fayda ile ilgili bağımızdır. Sanatçı ise madde bağını faydadan âri olarak kurmuştur. Sanat bu şekilde gerçekliğin tam yansıması olarak karşımıza çıkar. Ancak bu hal sanatçıda ani bir oluşla meydana gelmez. Her an oluş halinde bazı küçük ipuçları ve sanatçının hazır bulunuşluluk hali ile orantılı olarak ilerlemektedir. Ortaya çıkan sanat eseri sanatçının zihninde tecrübe edilmeye devam etmektedir. (Topçu, N. (2017). *Bergson.* İstanbul, 113-116)

> Bergson felsefesi, kendini yaşamaya terk eden ve kendi saf süre duygusunu kâinatın merkezine koymak suretiyle, müzik eserinde melodinin, ifadenin bizzat temelini, dehayı ve hakikaten manidar olan şeyi ne derece bize ilham ettiğini

göstermedi mi? Bu mülâhazalar müzikten başka sahalara da yayılabilirler. (Topçu, 2017: 118)

Estetik sezgiden aldığı ilhamı sanatçının dile getirme güçlüğü çekeceği aşikâr görünmektedir. Bu birebir yansıtma dilin imkânları ile nasıl meydana gelebilir? Hayat daima oluş halinde akışkan bir özellik taşırken bunun dışına çıkarak sanatçı hissettiklerini nasıl karşı tarafa aksettirebilir? gibi sorular sorarak konu irdelenmiştir. Tek başına kurulan hülyalar temsiller veya semboller sanatçının meramını anlatmaya yetmeyecektir. Bu çokluk oluşturma durumu sanatçıyı gerçek bir sanatçı yapma aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sezgi sahibi olanların gerçek bir sanatkâr olma potansiyeli olduğu malumdur. Ancak her sezgi sahibi de sanatkâr olmayabilir. Hem sezgi sahibi hem de bunu ifade edebilme kabiliyetinin bir arada bulunması temel şarttır. Hem sezgi hem de teknik bilgi bir arada bulunursa gerçek bir şaheser meydana gelebilir. (Topçu, 2017: 119-120)

### 3.1.6. Ahlâk

Topçu'nun ahlâk anlayışına daha yakînen bakmak için yaşadığı dönemi de göz ardı etmemek gerekir. Kendi zamanında ahlâk artık tefessüh etmiş, tüm dünyada bunu dile getirebilecek insan sayısı çok azalmış, dile getirememenin vermiş olduğu vicdanî rahatsızlık ise insanları daha da içine kapanmaya itmiş bir durumdadır. Kendine karşı dürüst olamayan düşünce insanlarının kurmuş olduğu yeni dünya sistemi maalesef tüm dünya halklarında sarsıcı etkiler yaratmıştır. Bir memleketin evlatlarının yavaş yavaş sorumluluk bilincinden uzaklaşarak bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın mottosuna doğru evrilmesi ahlâk anlayışının söndüğünün bir delilidir. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 15)

Dünyadaki bu ahlâkî yozlaşmanın neticesi olarak ülkemizde de son bir buçuk asırda yapılan yenilenme, modernleşme çabaları adı altındaki hareketlerin tamamının sanki insanlarımıza çölde bir vaha göstermekten öteye gitmediği anlaşılıyor. Bizdeki vahalara aldanış hikayelerinin nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkün olabilir; ilk sırada olayların dilini anlamakta güçlük çekmemiz, bu konuda anlayış yoksunu olmamız gelmektedir. İnsanlık tecrübesi denilen en keskin ilimden faydalanmak gibi bir alışkanlığımızın olmamasıdır. Birşeyi bilmek onun nedenlerini bilmektir anlayışının uzağında bir anlayışın hakim olduğunu buradan temaşa etmek mümkündür. Neden bunlar bizim başımıza geliyor? sorusunun cevabını başka yerde

değil kendimizde aramamız gerektiği bu anlamda çok açıktır. Daha önceden defalarca kötülük yapmış olanların bir iki defa iyilikte bulunması yenilikler ve güzellikler sunmasının onların iyi olmayacağı gerçeğini gözardı etmiş bulunuyoruz. Bu da bizde irade zayıflığına neden olmuş genel karakterin de buna nispetle kendini kaybetmesine netice vermiştir. İkinci olarak ise iradenin kendini kaybetmesi yüzünden kendini gizleyerek bize kötülük yapmak isteyenleri tanıyamamamıza neden olmaktadır. Bu kendini gizleme inanç dilini kullanarak bizlere zehrini ulaştırmıştır. Bazen de milliyetçilik damarı üzerinden kendilerini göstermiştir. Sorumluluk ve tarih bilincinin zayıflamasından mütevellit başımıza gelen bu taarruzlar ancak kendine ve tarihine güvenen genç nesillerin husule gelmesi ile azalacaktır. Üçüncü olarak iradesi zayıflayan toplumun, kurtuluşu kendinde değil doğal olarak başka yerde bir otorite veya bir kurtarıcıda araması söz konusu olmuş, onlar olmazsa kabirde yatanlar bize umut olmuştur. Allah'ın buyrukları dışında olanlara koşulsuz itaat etmek karakterimizi zayıflatan özelliklerin başında gelmektedir. (Topçu, 2022: 17-19)

Topçu fikir hürriyetinin varlığının çok hayatî bir fonksiyonun olduğunu vurgulamıştır. Bu aşamada Descartes'in *"hür olmayan düşüncenin düşünce sayılmayacağı"* fikri önemlidir. Ahlâk için özgür düşüncenin varlığı şarttır. Kendimizi bulmak için bütün dış etmenlerden kendimizi sıyırmak gerekir. Geçmişin izlerini takip etmek ama bunu yaparken de hakikatin nerden geldiğini bilerek, bilinçli bir şekilde süzgeçten geçirdikten sonra bunları kendimize rehber edinmek gerekir. Bu hakikate sahip çıkan tarihte bu dönüşüme katkı sağlayan büyüklerimiz varsa onların aziz hatırasını bilerek kendi yolumuzu aydınlatmak bizleri neticelere ulaştıracaktır. (Topçu, 2022: 19-20)

Bir diğer kurtuluş sistem üzerine düşünmektir. Ahlak sistemli bir beyinsel aktivitedir. Ahlâk alanında bir dönüşüm istiyorsak düşünme üzerine düşünmekle işe başlamalıyız. Doğru düşünme nedir? Bunun üstüne kafa yormalıyız. Ancak bu şekilde kendimiz olabiliriz. (Topçu, 2022: 21-22)

Sistem üzerine düşünmek denince insanoğlunun kurmuş olduğu en büyük sistem devlettir. Devletleri ise sorumluluk sahibi insanlar idare etmişlerdir. Sorumluluk sahibi insanların varlığı devletin uzun ömürlü olmasında stratejiktir. Sorumluluk beraberinde çoğulculuğu getirmiştir. Bu da demokrasinin temelini oluşturur. Demokrasi ise başkalarına haksızlık etme potansiyeline sahip olan yöneticilere engel olan bir

sistemdir. Belli bir grubun veya bir kişinin elindeki büyük sorumluluk bazen kötü sonuçlar verebilir. Bunun için bu mesuliyetin yani millet sorumluluğunun altına inançlarla girmek gerekir. İnançların olmadığı yerde ihtiraslar devreye girer. İnançlar bu büyük sorumluluğu almakta cesaret vericidir. Diğer türlü bu sorumluluk bir insanın boyunu aşan bir sorumluluktur. (Topçu, 2022: 23-25)

Ahlâk anlayışında temel fikirlere bakmak rota açısından değerlidir. Sokrates ile başlayan ahlâk yolculuğunu Eflatun ve Kant ile devam ettirmiştir. Onların maddesel evren tasavvuruna karşı bir fikri savunduklarını ve düşünce dünyasına ahlâkî bakış kattıklarını anlatmıştır. Dikkat çekici nokta ise aklın fonksiyonudur. Akıl dengeleyici bir rol alır. Aklı doğru yönlendirmek ve doğru bilgilerle donatarak yoluna devam etmesini sağlamak ahlâkî bir bakış açısına sahip olmaktan geçtiğini dile getirmiştir. Aslında burada Topçu Anadolu irfanından esinlenen fikrî alt yapısını gün yüzüne çıkarır. Akıl ve irade bağlamında Anadolu'ya yerleşen Türk kültüründen kavramların altını güzel örneklerle dolduracaktır. Ahlâk anlayışı açısından bir başka görüş olarak Pascal ve Jean Jacques Rousseau'nun fikirlerini dile getirmiştir. Duygu ve aklın tezatlığı üzerinden bir ahlâk anlayışı geliştiren düşünürlerin kalp olarak adlandırılan yapının yüksek duyguların kaynağı olduğu, bunun da insanın kendi içinde olduğu vurgusu yaptıklarını, sosyologların ise toplumların zaman içerisinde kendi içlerinde koydukları kuralların bütünü şeklinde bir tanımla ahlâkı tanımladıklarını belirtir. (Topçu, N. (2020). *Ahlâk*. İstanbul, 16-17)

Topçu ahlâkının temelini sevinç duygusu ve şuurlu harekete bağlamıştır. Bunların yanında insanın toplumsal bir varlık olması onu ahlâklı olmaya zorlayan bir diğer faktördür. Bu zorlama hareketi bazen vicdanlarda aksülamel yaparak başka bir ahlâkî harekete kapı aralaması açısından önem arz etmektedir. (Topçu, 2020: 18)

Topçu ahlâkı ilimler arasında ayrı bir yere konumlandırır ve ona bazı karakterler verir. İlk sırada ahlâkın var olandan yola çıkarak olması gerekenle ilgilendiğini, konusunun bu olduğunu söylemiştir. İkinci sırada ise; emredici bir üslubunun olduğunu söyler. Koyduğu kurallar insanın bizzat kendisini ilgilendirir. Üçüncü sırada; ahlâk en temel ve evrensel değerlerden ele alınır ve hiçbir zaman eskimez bir yapısı vardır. Adalet merhamet vb. Dördüncü sırada; diğer ilimler de ana gaye sebepleri anlamaktır. Sebepleri anlamak bir şeyi bilmenin koşulları arasında yer alırken, ahlâkta ise bir davranışın sebebinden ziyade çıktığı yer önemlidir. Onun özgür bir hareket

sonucunda şuurlu bir tavırla ortaya konmuş olabilmesi ve ona göre değerlendirilmesi daha önemlidir. Psikoloji ilmi ile birlikte olduğu noktaların olması muhtemelken ayrıldığı noktalar da vardır. Ahlâk zekâ ve duygu olayları ile ilgilenmez. Ahlâk özgürlüğün varlığı ile birlikte onun iyi ve kötü durumlarını birbirinden tefrik eder. Ahlâk nesnel veriler kullanmaz tamamen sübjektif bir metot ile insan hareketlerini anlamlandırmaya çabalar. (Topçu, 2020: 20-22)

Ahlâk ve din ayrılmaz iki parça gibi geçmişten günümüze çeşitli evrimler geçirmek suretiyle hep bir arada kendilerini göstermiştir. İnsanlık ilk etapta din ve ahlâk arasında hemen hemen hiçbir fark görmezken şimdi ise bu ayrım daha belirgin hale gelmiş durumdadır. Ahlâk ve din amaç açısından da birbirlerine yakın bir konumda yer almaktadırlar. Her ikisi de ruhları arındırmak gibi bir hedeflerinin olduğu söylenebilir. İnsanın yaratılışından gelen bazı karşı konulamaz istekler onun maddi tarafını teşkil eder. Bunlar arasında insanın ruhuna zararlı olan kısımların arındırılması insanın toplumsal yaşama ayak uydurması ve mutlu olması adına ehemmiyet arz etmektedir. Bütün eski dinlerin temsilcileri de ahlâklı olmanın sırrını kendi getirdikleri ahlâkî kurallara uygun davranmakla olabileceğini söylemişlerdir. Eski Mısırda bir ölünün mezarından elde edilen ölüler kitabında şunlar yazmaktadır:

> Hiç hile yapmadım. Dul kadına eziyet vermedim. Yasak olan bir iş yapmadım. Boş gezmedim. Esire sahibinin yanında zarar vermedim. Tapınaklardan ekmek çalmadım. Ölülerin yiyeceklerin ve yağlarını almadım. Buğdayın tartısına hile karıştırmadım. Kutsal hayvanları kovmadım. Kutsal balıkları avlamadım. Saf bir insanım. Açlara ekmek, susuzlara su, çıplaklara giyecek verdim. İlahlara kurban, ölülere cenaze yemeği hediye ettim.(Topçu, 2020: 31-32)

Semavî dinlerde yine aynı şekilde ahlâkî sistemin evrenselleşmesi adına gönderildikleri kavimlerin seviyelerini yükseltmek istemişlerdir. Toplum içinde dinlerin fonksiyonları ruhlara itici bir güç olmaları ile insanlar arasındaki beraberliği artırmak, dayanışmayı kuvvetlendirmek toplumsal mutluluğu ve refahı daha sürdürülebilir kılmaktır. Ruhların daha sağlam olması adına dinin başat bir etkisi vardır. Dinden uzaklaşan toplumlarda intihar vakalarının arttığı gözlenmiştir. Ruhunu kuvvetlendiremeyenler arasında kötü ahlâkî özellikler özellikle kıskançlık ve onun getirdiği diğer rahatsızlıklar toplumda huzursuzluklara neden olur. Anadolu irfanından gelen atasözlerimizden "iyiliğe iyilik her kişinin; kötülüğe iyilik er kişinin kârıdır" ruhları hasta olanlar tarafından uygulanamaz. (Topçu, 2020: 33-34)

Topçu ahlâk filozofudur. O'nun fikirlerinin temeli ahlâktır. Ahlâk anlayışı olarak da beynelmilel bir düşünme tarzını yakalamaya çabalamıştır. Hareket felsefesi onun ahlâk anlayışında belirleyici olmuştur. *"Hareketin bulunmadığı yerde Allah yoktur. O, nerede görülürse Allah oradadır."* (Aydoğdu, H. (2009). "Ahlâk Filozofu ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(40), 445) Blondel'in ifadeleri hareketin sonsuzluk ile bağlantısını ifade eder ölçüdedir. Bu görüşe göre insanın bir özü olacaksa bu hareket olmalıdır ve insan özgür istekleri ile bunu en zirve noktaya kemâle erdirmek için elinden geleni yapmak isteyecektir. Buradaki isteme daha çok ruhî bir tarzda olduğundan, basit insanî arzu ve isteklerden ayrılmaktadır. Kemâle yapılan çağrı insanı daha ileri seviyelere taşımıştır çünkü buradaki devinim ahlâkîdir. Bilinçli bir şekilde istenen şey ve bunda ısrarcı olmak ahlâklı olmak demektir. Bu şekilde bir davranış şekli ebedî olana rotasını çevirmişse kemâli bulması olasıdır. (Gündoğan, A. O. (2014). "Ahlâk Filozofu Olarak Nurettin Topçu", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması*, 225-226)

Ahlâk konusu maddeden uzak bir yer de tartışılır. Akılcılar, deneyciler ve toplum bilimciler ahlâk konusunu yeterince çözüme kavuşturamazlar. Akılcılar bilgi ile ahlâkın geldiği yeri aynı olarak görürler. Toplum bilimcilerin ahlâk anlayışı özellikle Durkheim'in conformist anlayışı ile Topçu'nun isyan hareketi zıtlıklar barındırmaktadır. Conformist ahlâk insanın hür iradesine ket vuran onun kişisel, karakteristik özelliklerini boğan bir yapıya sahiptir ki bu da kültür ve sanatın ölmesi demektir. Topçu sorumluluk bilincini temele koyar. Fatih Sultan Mehmet örneğini yazdığı birçok yazıda dile getirir. Onun sorumluluk anlayışı ile ancak İstanbul fethedilebilir ki bu tam bir ahlâkî tavırdır. Tarih bilinci yerinde olan bir ferdin sorumluluk duymaması ve geçmişi düşünmemesi anlaşılamaz. Böyle bir fert harekete geçmek zorundadır. Bu ise üçüncü bir kişi tarafından zorunlu olmadan ortaya çıkan tavırdır. Ahlâkî olan tam da buradadır. (Gündoğan, 2014: 227)

Topçu'nun ahlâk fikri insanın kendine dönmesi ile başlar. Bu dönüş hareketi istemlidir. Kendindeki kusurları gören insan bunlara karşı çıkar. İsyan hareketi ile bir yolculuk başlar. Bu yolculuk ilahî olana doğrudur. Gücünü sonsuz olandan alan bu hareketin devamlılığı esastır. Yolda birçok engeller vardır. Bu engeller insanı yolundan alıkoymak adına çok cazibelidir. Rahatlık ve konfor vadederler. Kendi kusurlarının farkında olarak başka insanlara faydalı olmaya çaba göstermek, toplumu

ihya etmeye uğraşmak, kendisi ile birlikte başkalarını da yoldaki uçurumlardan korumak yüksek bir ruhun varlığının tezahürüdür.(Gündoğan, 2014: 227-228)

İnsanın kendisine dönmesi demek irade ve nefsin mücadelesini fark etmek demektir. İradenin en kadim yardımcısı inançlarımızdır. *"İman bir inancın ruhumuzda sürekli bulunması ve hayatımıza hükmetmesidir. İman, her şeyden önce insandaki bir inancın devamı ve uzantısıdır."* Tüm yaşantımıza teşmil olan bir inanç sistemi iman halini alır. İnançta akıl harici bir şey olması mümkün değildir. İnanç aklın en âli devinimidir. (Gündoğan, 2014: 229)

O'na göre ikiye ayrılan bir ahlâklı insan tipi vardır. Bunlar gerçekçi olan ve idealist olan şeklindedir. Gerçekçi olan insan iç dünyasından başka bir yerden gelen hücumlara karşı direnci olan insandır. Bu hücumları çaba göstermeden bertaraf etmesini bilir. Pratik akılları ile sorunların üstesinden gelmesini becerirler. Yeri geldiğinde ödün vermesini bilirler. Pratik fayda nerde ise ordadırlar. Korkak bir hüviyetleri olduğundan iç muhasebelerini dahi yapamazlar. Yukarıdaki paragrafta bahsi geçen Durkheim'in conformist ahlâkıdır. Fert yok cemiyet vardır. Ferdin benliğinin yok olduğu bir toplum Topçu için düşünülemez. İdealist ahlâka sahip olan ise adil olandır. Kendisine ve topluma karşı sorumlu davranabilendir. Nemelazımcı değildir. Vazifemi yaparım keyfime bakarım zihniyetinde olmayan, ülkesini milletini ileriye götürecek bilinç seviyesine sahip olandır. (Aydoğdu, H. (2009). "Ahlâk Filozofu ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(40), 451-452)

Evrensel bir ahlâk nizâmı hayal eden Topçu bunun gerçekleşebilmesi için, zulme yerinde ve zamanında dur deme cesaretini gösterme hareketi gerektiğini anlatmıştır. Bu hareket ise ancak ilahi iradenin baskın olması ile vücuda gelebilir. Bu hareket etme, isyan etme cesaretini gösterebilen insan, yapıcı olandır. Özellikle kendi döneminde yaşanan batı medeniyetinin yıkımı karşısında susmadan hareket edebilen insan insanları ihya edendir. Bu insan asla hayatla barışmaz. Onunla mücadele halindedir. Kendi ihtiras ve isteklerinin artık farkında değildir. Aşk ile bu mücadele var ise o toplumda devrimlerin gelmesi kaçınılmazdır. Bu insanlar ise milletin içinden çıkan mistiklerdir. (Aydoğdu, 2009: 453-454)

Hareket insanı hayatın her alanında olduğu gibi kendi içine çekilmiş olarak da görülebilir ancak; *"durmadan Allah diyen sofi değil, iradesini Allah'la birleştirmiş,*

*onunkini kendisi yapmış bahtiyar adamdır."* Hangi alanda olursa olsun bu insanlar en başta ve elbette ahlâk insanıdırlar. Hareket insanına yön veren düsturlar şu şekilde sıralanabilir; iyi ile kötünün benlikte, bizzat tecrübe edilerek fark edilmesi, iyi olanı gördükten sonra bunun bir istek haline getirilmesi, kendi dışındakilerinin istekleri ile kendi isteklerinin karşılıklı olarak değerlendirilmesi bu üç durum sonucunda kişi kendinin farkına varmaya başlar. Bundan sonra kendi oluşturduğu bu kişiliğe değer atfetmeye başlar, kıyas yapması sonucu kendine değer veren insan sonsuzun farkına varır ve hayrete düşmeye başlar ve sonunda sonsuz olana inanılmaz bir bağlılık hisseder. Bunun sonucunda bu dünyanın içindekiler ve kendi ihtiraslarından kurtulmak isteği isyan hareketi ile son bulur. İsyan hareketi sonsuz olana yaklaşma hareketidir. Sonsuz olana yaklaşma ise kendisi ile birlikte çevresindekilerin de sorumluluğunu alma halidir. (Aydoğdu, 2009: 455-456)

Ahlâk anlayışı olarak Topçu'nun etkilendiği isimlerin başında belki de Mehmet Âkif Ersoy gelmektedir. Âkif, ahlâk konusunda hassas bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun döneminin özellikleri arasında Kur'an'ın yeterince ilgi görmemesi gelmemektedir. Bu yüzden Âkif ahlâk anlayışının çıkış noktasını Kur'an'dan başlatmıştır. Ahlâk alanında gerilememizin nedeninin dîni arka plana atmamız olduğunu düşünmektedir. Dinin ana kaynaklarından öğrenilmesi gerektiğini söylemiştir. Ahlâkı bozanların dini kullanan âlimlerin ve devlet adamların yanında hoş görünmek suretiyle halkı aldatan insanlar olduğunu belirtmiştir. (Topçu, N. (2019). *Mehmet Akif.* İstanbul, 55)

Ahlâkımızın ana unsurları dinimizin varlığı ile tarihte meydana gelen olayların göğsümüzü kabartan hallerindedir. İslâm geldiği günden beri her çağda meydana gelenler önümüze ışık olmuştur. Bilgiye olan açlık ve insanlık davası bizim dinimizin atardamarlarıdır. Dinimizin bayrağı adalet ve merhamettir. Bu bayrağın asılması gereken direk ise fedakârlık ve sabırdır. (Topçu, 2019: 55-56)

Topçu'nun etkilendiği bir diğer isim Bergson'dur. Bergson'un ahlâk anlayışında kaleme almış olduğu *"Ahlâk ve dinin iki kaynağı"* eseri önemli bir yere sahiptir. Eserde mistik kavramı öne çıkar. Sezgi üzerine bir sistem beklentilerinin olmasına karşın Bergson mistikliğin anlaşılmasında sezgi kavramını araç olarak kullanır. Ahlâk ona göre açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bireyler toplum içerisinde var olabilirler. Toplumsal etkinin bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Bu ahlâkı istenilmeyen

bir ahlâk anlayışı olarak görmüştür. Gerçek bir ahlâk için bireyin toplumun gölgesinden ayrılmak zorunda olduğunu belirtir. İçsel bir yolculuğun devinimi ile bu netice alınabilir. Bu kısım Topçu'nun *"İsyan Ahlâkı"* tezinin de ilham kaynağı olduğu söylenebilir. Toplum içerisinde kalan kurallarının toplum tarafından belirlendiği bir sistem olan, daha doğrusu kapalı olan ahlâk ile insanın kendinden hareketle bütün insanlığın kabul ettiği değerleri anlaması ve uygulamaya çabalaması yani açık ahlâk anlayışı arasında içerik olarak çok bariz bir fark vardır. Açık ahlâk *"insanlık ahlâkıdır."* Hakîm ve velî olanlarda bulunur. Kahramanlar ve velîler toplumun içinde bulunur. Onların varlığını hissetmek ve onların ayak izlerin takip etmek elzemdir. *"Millet Mistikleri"* olarak adlandırdığı eserinde Topçu böyle ahlâk timsali insanlardan bahsederek kendi ahlâk sisteminin örneklerini bizlere sunmaktadır. (Topçu, N. (2017). *Bergson.* İstanbul, 122-124)

Bergson kendi ahlâk sistemini anlatırken belli karşıtlıklar kullanmıştır. Açık ve kapalı ahlâk, selamet dini site dini, sezgi ve zekâ gibi kavramları karşıt olarak bizlere sunmuştur. Ahlâk biyolojik bir durumdur. Nirvana anlayışını ise önemli kanaat önderleri peygamberler, kahramanlar, velîlerin ruhlarında onların Allah ile kavuşmasını içeren bir sistem üzerinde anlamıştır. İnsanın yaşamı boyunca bu ideale ulaşma adına yapmış olduğu hareketlerin tamamına ise kendi kavramı olan *"hayat hamlesi"* ismini vermiştir. (Topçu, 2017: 124)

Topçu Bergson'un ahlâk sistemine birkaç açıdan eleştiriler de getirmiştir. Başlangıcını doğru görür. Ancak pratik olaylardan, insanî hareketlerden örneklerden bahsetmemesini eleştirmiştir. Psikolojik bir sistem iddiasıyla başladığı görüşlerini sosyolojik bir tahlil ile bitirmesini yadırgamıştır. Yaşadığı dönemin zorluklarından dolayı daha sübjektif bir sistem kurguladığından dem vurur. Bunlara rağmen iyi bir başlangıcı olan sisteminin kurucu unsurlarını kendi ahlâk sisteminin içerisinde yer bulduğunu görmek mümkün görünmektedir. (Topçu, 2017: 125-126)

Çağımızın içinde bulunan çıkmazlardan en önemlisi diyebileceğimiz ahlâk bunalımı hem epistemik olarak hem pratik alanda kendini iyiden iyiye hissettirmektedir. Makineleşen yenidünya sanayi devriminden sonra kendine bir türlü gelememiştir. Tanrıyı her yerden çıkarmaya çabalasa da sonunda zararlı çıkan yine kendisi olmuş görünmektedir. Kendi fıtratından uzaklaşmaya başlayan insanın manadan uzaklaşması çağımızın en çok hastalık üreten kavramına yani strese neden

olmuştur. Modern dünya odak noktasını değiştirmek suretiyle Tanrı'nın yerini insan merkezli bir dünyaya bırakma çabasına girmiştir. Toplumsallık da bu odak noktasına doğru evrim göstermeye başlamıştır. Toplumdaki değer yargılarının kaynağını Tanrı yerine insan almaya başlamıştır. Geçmiş dönemlerde insanın güven içinde yaşaması Tanrı'nın varlığına bağlı iken bu yerini insanın kendi zekâsına bırakmaya başlamış görünmektedir. (Akgün, T. (2016). "Bertrand Russell ve Nurettin Topçu'da Ahlâkın Ontolojik Kaynağı ve Epistemolojik Değeri Bakımından Din–Ahlâk İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, (64), 159-160)

Diğer dinlerde ahlâk anlayışı nedir diye kısaca bakacak olursak Hristiyan gelenekte ahlâk insanın çok uzağında beş duyu ile hemen fark edilemeyecek bir durumdur. Fizik ötesidir. Toplum ve insan zihninin ahlâkın belirleniminde herhangi bir fonksiyonu yoktur. İnsan davranışlarının iyi ya da kötü olduğunu belirleyen tek merci Tanrı buyruklarıdır. Burada Topçu'nun ahlâk anlayışındaki sorumluluk, fert olabilme ve özgürlük kavramlarının tam zıttı bir yere gelindiği fark edilebilir. İslâm âlemine geldiğimizde ise iki ana gelenek olduğu savunulmuştur. Bunlardan ilki Mutezilenin *"ilahi nesnelcilik"* fikridir. Ahlâkî değerler insana ve tabiata Allah'ın bizzat kendisi eliyle birleştirilmiştir. Diğer fikir ise Eş'arî gelenektir ki onlar neyin değerli olduğunu belirleyenin sadece Tanrının isteği olduğu yani *"Tanrısal öznelcilik*"tir. (Akgün, 2016: 161-162)

Dinin bu anlamda yerinin çok dikkat çekici olduğunu söylemek gerekir. Din insanların toplumların yaşamlarını belirleyici bir rol oynamıştır. Din insanların mânevi motivasyonları, ruhsal dinginliklerine aracılık etmiştir. Ahlâk bilgisinin nereden geldiği ile ilgili tartışmalar Tanrı'dan bir bakış açısıyla yaklaşım veya ahlâk tarafından bir perspektif ile bakarak çözüm getirme çabaları tarih boyu olmuştur. Bu anlamda ahlâkî bilginin nerden geldiği konusunda bir mutabakat sağlanmasının imkânsızlığı aşikârdır. Ahlâkî davranışlarımızı kararlarımızı alırken sadece Tanrısal etkinin varlığını kabul etmek ne kadar yalın kalırsa, dinin etkisinin hiç olmadığını düşünmek de bir o kadar yalındır. (Akgün, 2016: 163)

Topçu ahlâk düşüncesinin odak noktasına sorumluluk bilincini yerleştirmiştir. Sorumluluk insanı harekete geçiren etkenlerden biridir. İnsan hareket ettiğinde hedefine yani mutlu olmaya doğru ilerler. Mutlu olmak mutlu edebilmeyi gerektirir. Ahlâklı olmak ise mutluluğun ötesinin hedefidir. İlahî olanın hazzını yaşamaktır.

Mutluluk geçicidir. Sonsuz olanın bilgisi veya kendisini bulmak ise sonsuz bir haz kaynağıdır. Dinler sonsuz mutluluğu hem bu dünyada hem öteki dünyada vadederler. Bunun aracı ise ahlâkî ilkelere sonuna kadar riayet etmektir. Burada iki ana koldan bahseder. İlki "*mutluluk ahlâkı"* denilen Allah'ın isteklerini harfiyyen yerine getirmektir. Diğeri ise kemâle ulaşma ile Allah'a yakınlaşma ve kendini beğendirme durumudur. Bu durumda din ve ahlâk iki ayrı şey olmak halinden çıkmış olacaktır. (Akgün, 2016: 183)

Diğer ahlâkî değerler diyebileceğimiz şeyler dinden farklılaşmaya başka bir yol seyretmeye başlamıştır. İnanç konusu olmaktan ziyade artık zekânın aklın hareketleri olarak kabul görmüştür. Topçu ise nasıl meydana geldiklerine bakılmaksızın her değerin dayandığı bir inanç vardır der. İnançlar ise saygı ve kutsallık barındırmak mecburiyetindedir. Saygı ve kutsallık ise iyilik hedefine doğru gitmeyi gerekli kılar. İyilik ise realitede var olan bir şey değildir. Maddedeki mânâ kaybolduğu veya göz ardı edildiği sürece pratik olarak insanlar için yapılan ne varsa eninde sonunda boşa çıkacaktır. Buradaki manadan kasıt ise iyilik hedefinin varlığıdır. Bu açıdan din ile ahlâk ayrı görülmemektedir. (Akgün, 2016: 184)

Topçu dini ahlâktan ayırmamıştır. İnsanı insan yapan asıl ahlâktır. Ahlâk her ne kadar insanın potansiyel olarak kendinde var olsa da bunu pratize edecek olan, bu iradeyi insanda sağlayacak olan dinin kendisidir. Ahlâkın dinle bağı hem insanın varlığı açısından hem de ahlâkın dönüşümü açısından ilişkilidir. Bir de hedef bağları mevcuttur. İkisinin de hedefi insanı arındırmak, suflî isteklerinden bir nebze vazgeçirerek daha ulvî olana doğru yöneltmektir. Nefsin istekleri yeterince kontrollü değilse insan iradesi buna zamanla engel olamamaya başlar. İsteklere boyun eğmek meleke halini alır. Elinden alındığında ise büyük haksızlıklar oluşmaya, ahlâksızlıklar meydana gelmeye başlar. Bu anlamda Kur'an bir irade terbiyesi kitabıdır. Kur'an'ı baştan sona anlayarak okuyan ve uygulamaya çabalayan bir insan nefsin ve iradenin arasındaki ters orantıyı fark edecektir. (Akgün, 2016: 185-186)

Topçu'ya göre dinin toplum içindeki fonksiyonu insanlara bilgi kaynağı olmaktan ziyade iradenin daha iyi nasıl kullanılması gerektiğini öğretmektir. İradenin kuvveti ruhu da kuvvetlendirir. Ruh sağlığı iyi olan bir toplumda bireyler mutludur. İradesi sağlam olan insan ahlâklı olandır. Nefsin kötü arzuları ve alışkanlıkları ise iradesinin yeterince kuvvetlendirmeyen veya bunun hiç de farkında olmayanlardır.

Ahlâkın emeli bu anlamda sonsuzluğa adanmıştır. Bu yüzden kutsaldır. Dîni, rengi, statüsü ne olursa olsun ahlâklı olan insan diğer insanlar arasında her zaman üstündür. Ahlâk kurallarının uygulanmasını yani pratize edilmesini dinin varlığı yerine getirir. Hangi din diye sorulacak olursa burada çeşitli düşünce farklılıkları olabilir. (Akgün, 2016: 186-187)

Bu anlamda Topçu din ve ahlâkı evrensel planda anlamaya ve anlatmaya çabalamıştır. *"Dînî ahlâkta bulunması gereken özellikler şu şekildedir: İlahilik temeline dayanan menfaatsizlik, sonsuzluğa uzanma, aşk ve samimilik. Din insanının Tanrı ile olan ilişkilerini, ahlâk ise insanın insanlar ile olan ilişkilerini düzenler."* (Akgün, 2016: 187)

Bir başka deyişle din ahlâkın uygulama şeklidir. Ahlâkın evrensel ilkeleri adalet, merhamet gibi değerlerin her toplumda farklı uygulamalar ile açığa çıkmasıdır. İnsanlığın ortak aklı bu değerleri kendi yaşadığı coğrafya, gelenek ve kültür içerisinde yorumlar ve buna bağlı olarak kurallar manzumesini hayata geçirmiştir. Zaman zaman yalpalamalar yaşandığında hidayet doğru yol rehberleri peygamberler gelerek bu aslî değerleri hatırlatırlar. Modern dönemde ahlâk bilgisi önemsenirken pratik arka planda kalır. Topçu'nun serzenişi ahlâkın bilgisi ile pratiğinin yani dinin bir arada olması gerektiğidir. (Akgün, 2016: 189-190)

#### 3.1.6.1. Ahlâk ve siyaset

Toplumun gizli bir sözleşme üzere olduğu ve bu şekilde hayatlarını sürdürdükleri görüşü yıllardır zihinleri meşgul eden bir görüştür. İnsanı toplu halde olmaya iten sebeplerin yine insanın kendi içinden geldiğinin bilerek konuya yaklaşmak gerekir. İlk olarak toplumlarda genel buyruklar insanların aşamayacağı şeyler olarak karşımıza çıkarken, daha sonra sanayi devrimi ile karşılıklı anlaşma durumu ortaya çıkmıştır. Ancak bu anlaşmada taraflardan birinin icbar edilerek sonuca varılmak istenmesi adil bir yaklaşım olmasa gerektir. Bu şekildeki anlaşma zorlayanın tahakkümü ile karşı tarafı itaate zorlar, bu ise özgürlüğün ve hür düşüncesinin her zaman önüne geçer. İki taraf arasında her anlamda bir eşitlik olmadığı takdirde anlaşmanın varlığı şüphelidir. Ekonomik anlamdaki bir eşitlik en temel eşitliktir. Kapitalist sistem bu eşitsizliğin körüklenmesinde başat rol oynamıştır. Komünizm ise tam zıttı bir pozisyon almış fakat rövanşist bir tavır sergileyerek samimi bir yol izlememiştir. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul,103-104)

İktidar sahipleri ekonomik eşitsizliği körükleyecek olan ne varsa yapmaktan çekinmemişler, istedikleri düşünceleri empoze etme, halkları manipüle etme gibi hakları kendilerinde görmüşlerdir. Siyasete ekonomik adaletsizliği alet etmiş, sanayi devrimi kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Kurumsallaşma yeni anlaşmaların da yolunu açmıştır. Demokrasi kavramı bu dönemde kendine yer bulmuş, bireyler kurumlarla anlaşmalara başlamıştır. Tabiki arada yine bir eşitsizlik durumu oluşmuştur. Kurumlar karşısında vatandaşlar kendi haklarını savunmada yeterli olamamışlar, zararlı dernekler, sendikalar, ahlâktan bî haber olarak kurulan bazı kuruluşlar özellikle gençlerin ahlâken çöküntüye uğramasında önemli bir rol almaya başlamışlardır. Bankacılık, büyük sanayi kuruluşları gibi kurumların yapmış olduğu faaliyetlerin sıkı takipçisi olmak gerekmektedir. Karşılıklı anlaşmalarda esas olan ahlâk ve hakikattir. İnsan haklarının ön planda olduğu kuralların varlığıdır. Sosyal, ekonomik adaletin en temel vasıf olarak vasıflandığı anlaşmalar önemsenmelidir. Devletin varlığı bu noktada devreye girmektedir. Sosyal ve ekonomik anlamda adaletin sağlanmasında anlaşmaların kontrol ve denetimi devletin kontrolünde olmalıdır. Ahlakî olan kurumların teşekkül ettirilmesi, mazlumların haklarının savunulmasında ve korunmasında hayatî öneme sahiptir. (Topçu, 2022: 104-106)

> Bizde vaktiyle manevî değerlerimizi elinde tutan din hayatı; ahlak, sanat, ilim gibi manevî değerler sahasında müsesseleşmeyerek, şeriatın maddî kalıpları sahasında müesseleştiği için, İslâm aleminde inkişaf eden bir mukavele ruhu görülmedi; ferdi hürriyetin ne olduğu bilinmedi. İslâm âlemi diye bugün karşımızda, eşref-i mahlukat olmaktan çok uzak, dünyada hırslarının, ahiret için korkularının esiri bir iskelet kaldı.(Topçu, 2022:106)

Devletin aslî vazifesi olan adaleti sağlamaktır. Adaleti sağlamak yerine zorlayıcı olan kurumların yılmaz bekçisi görevini üstlenen bir devlet anlayışı toplumda karmaşa ve kaosun çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Koruma vazifesinin yerine getirmeyen devletin yerini başkaları almaya, kişilerin ise kendi adaletini sağlamak adına kendi anlaşmalarını yapmaya başladıklarını görürüz. Bireylerin huzurlu bir toplumda varlıklarını sürdürebilmeleri için kendilerine tanınan hakları bilmeleri, başkalarının haklarına da saygılı olmaları gerekir. (Topçu, 2022:107)

Topçu'ya göre gelecekte var olacak ülkemiz için en ideal olan sistem kooparatifçiliğe dayanan devlet sosyalizmidir. Bu sistem anadolu köylüsünün kendi köyünden dışarı çıkmadan üretime katılması temeline dayanır. Yeniden ayağa kalkmayı bu ülkenin çocuklarına bırakmak gerekir. Kentlerimizi yeniden inşa ederken

kimisinin ilmî bir merkez olmasına, kimisinin ise ticaret merkezi şeklinde olmasına dikkat etmek gerekir. Büyük para sahibi olanların yatırımlarının büyük şehirlerden daha çok öncelikli olarak kendi memleketleri olmak üzere yurdun her köşesine doğru kaydırmaları elzemdir. Memur ve esnaf ayrımının yapılmaması gerektiği ve her yurttaşın bu ülkenin kalkınmasında eşit olarak değerli olduğunun altı çizilmelidir. (Topçu, 2022:120-122)

### 3.1.7. Din Felsefesi

Din Felsefesi alanında Topçu diğer alanlarda olduğu gibi Maurice Blondel'den etkilenmiştir. Blondel'in dînî bilgi alanında serdettiği fikirler ana hatları ile şu şekilde birbirinden ayrılır; akıl iman birbirinden çok farklıdır, aralarında zımnen bir birliktelik vardır ve birbirlerini desteklemişlerdir, aklın kendindeki eksikliği inanç alanı ile kapatmaya çalışması şeklinde ifade etmiştir. Son düşüncenin tarihte ilk defa Blondel tarafından ortaya konmuş olduğu söylenebilir. Akıl bilgisi ve iman bilgisi arasında meydana gelen stresi azaltan ikisinin de aynı amaç için hareket ettiğini bilmek elzem görünmektedir. (Kök, M. (2000). "Temel Problemleri Çerçevesinde Nurettin Topçu'da Din Felsefesi", *Dini Araştırmalar*, 3(7), 84-85)

Nurettin Topçu akıl iman konusundaki fikirlerini ele alırken İsyan Ahlâkı isimli eserinde yakın çağ filozoflarından bazı isimler üzerinden konuyu ele almıştır. Yukarıda ilk iki görüşün bahsi geçen filozoflarda baskın olduğu vurgusunu yapmış, bu fikirler üzerinde tartıştıktan sonra kendi fikirlerini ifade eden Topçu, imanın şeyler üzerindeki devinimi olarak bir realitesinin bulunduğunu ve tecrübe edilebilir olduğunu söylemiştir. İman alanında daha çok sübjektiflik vardır. Örneğin aklımızı kullanırken karar alırken daha çok kendi tecrübelerimizden yola çıkarız. Blondel ise hakikate ulaşmada insanın *"varlığın bütünü"* ile yola çıkılması gerektiğini, bunun içinde fizik ve metafiziğin birlikte ele alınmasının elzem olduğunu düşünmüştür. İmanın insandaki varlığı Topçu'ya göre kendi dışındaki şeylere tesiri ile açıklanır. İnsan neye inanıyorsa kendisi de o haline gelir. İnancında zafiyet veya dalgalanma veyahut dengesizlik olanın eşya ile de sorunu olacağı aşikârdır. (Kök, 2000: 85-86)

Topçu'nun *"Her bir ferdin bir obje veya bir hareket üzerindeki hükmü herkesin kendi kişiliğine ve kendi şahsî tarihine bağlıdır"* şeklindeki fikrini toplumlara da şamil olarak değerlendirmiş, kâmil toplumların kendi inançları ve değerleri doğrultusunda bir medeniyet ortaya koyabildiğini veya koyabileceğini düşünmüştür. Hakikat

yolculuğunda yolların farklı farklı olabileceğini, her milletin kendine has bir yoğurt yiyişinin olacağını söyleyen Topçu, bunun da bir zenginlik olduğunu dile getirmiştir. Anlayış ve yaşam farklılıkları din felsefesinin temelini anlamada mukaddime olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kök, 2000: 86-87)

Topçu'da iman ve inanç arasında farklar bulunur. En başta inanç başlangıç seviyesinde bir duygu iken, imanı daha sistemli ve hayatın tamamına yayılan bir düşünce sistemi olarak değerlendirmiş, "mistik iman" kavramını dile getirmiştir. Mistik iman, iman sahibinin kendisini akıl dışında olana, sebeplerin sebebine doğru götüren bir kavramdır. Ama bu anlayış körü körüne bir bağlanış veya teslimiyet değildir. Aklın devre dışı kalması söz konusu değildir. Aklın ve imanın kemâle yolculuğu olarak anlaşılabilir. (Kök, 2000: 88)

Mistiklik ve din arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, Topçu ilk olarak değerlendirmeye girenin mistiklik olması gerektiğini düşünmüştür. Tarihteki hemen hemen bütün dinlerin kaynağının insanların mistisizme olan ilgisi ile alakası olduğunu, semavi dinlerin peygamberlerinin mistik bir yaşantı, içe kapanış, toplumun içinde bulunduğu durumdan hoşnutsuzluk gibi durumlarla zuhura geldiği, duygusal olarak bizleri hareketlendiren bizleri daha iyi olmaya yöneltenlerin yine mistik eğilimi olanlar olduğunu düşünmüştür. (Kök, 2000: 89-90.)

Topçu'da; *"Allah, insanın kainata ve kendi üzerine hakimiyetini kabul ettiği ve içsel bağlarla kendisini bağlı hissettiği kudretin adıdır."* Evrendeki sistemin mükemmel bir ahenk içerisinde sürdüğünü insan kendi çabası ile temaşa edebilir. Allah'ın insanın kendi üzerindeki kontrol ve kudretinin farkına varabilmek biz insanlar için biraz daha çetrefilli bir durum arz etmektedir. İnsanın kendindeki bu kudreti görerek buna bağlı bir hayat sürmesi dindar bir yaşatının başlangıcı sayılabilir. İçsel bir bağ ile bağlanma kısmına gelirsek bu kısımda Allah ile özel bir bağlantı kurabilen, derinlerde Allah'ın varlığını hissederek daha farklı bir tecrübe yaşayanlar ise hem aklını iyi kullanan hem de kendini gerçekten mutlu edebilen insanlar olarak karşımıza çıkar. Geçici olanın farkına varıp, artık ebedi olanın peşinde koşarak bir hayat yaşama amacı olarak da isimlendirilebilir. (Kök, 2000: 90-91)

Din felsefesi alanında Topçu'nun fikirleri Hallac'ın En'el –Hakk kavramından izler taşımaktadır. Gerçek iman sahibi olanın Tanrı dışında var olan herşeye bir isyan hareketi ile başkaldırması olarak değerlendirmiştir. Sonlu olan ne varsa hepsine karşı

direnç hareketi iman sahibini Allah'ın kendisinde hissetmesine neden olabilecektir.( Kök, 2000: 92)

Yeni zamanlarda insan olarak bizlerin tanımını bilim insanları *"iki ayaklı, dik yürüyüşlü düşünen varlık"* olarak yapmışlardır. Bu tanımla insan maddeden mütevellit geçici ama ilahî olana doğru bir yolculuk yapma potansiyeli vardır. İnsanın merkezinde var olan yapısal özellikleri bakımından kendi kendinin çoğunlukla kölesidir. Bu şekilde son nefesine kadar yaşarsa diğer canlılardan bir farkının olmadığı aşikardır. Düşünen varlık olabilmek insanı Allah'a yaklaştıran, derinlik kazandıran, eşyanın hakikatini anlama adına birşeyler gösteren özelliklerdendir. Düşünce serüveni insanın kendisi ile başlar, eksikliklerin farkına varır. Bu farkındalık insanda acılara neden olur. Bu acılar sayesinde insan ruhu ile tanışarak kendinden başka varlıkların da olduğu dünyaya bir sefer başlar. (Topçu, N. (2022). *İslam ve İnsan- Mevlana ve Tasavvuf.* İstanbul, 17-18)

İnsandaki ilk değişiklik empati yeteneğinin yoğunlaşmasıdır. Bizde ilahî olarak yerleştirilen bir sistemin harekete geçmesidir. Bilincin yerine geldiği yaşlarla birlikte empati yeteneği artık devreye girer ve merhamet hissi insanda baskın hale gelir. Tam burada ahlakîlik de devreye girmeye başlar. Başkalarının mutluluklarına acılarına ve diğer duygularına ortak olabilmek insanda huzur duygusunun ortaya çıkmasına neden olur. Böyle yaşamayı ret ederek tüm isteklerinin peşinden gitmek insanları sefahate sürükler. Kendi suflî bedenleri için yaşayan başkalarını asla düşünmeyen ve adeta kendilerine tapan insanlar meydana gelir. Gerçek olmayan mutluluk, bedenin geçici hazları onları bir an mutlu etse de derinlerde bir yerde her zaman huzursuzluk ve mutsuzluk yakalarını bırakmaz. (Topçu, 2022: 17-18)

Merhamet ise insanda empati yeteneğinin köpürmesine, daha da ayyuka çıkmasına neden olur. Sorumluluk hissi insanda daha da baskın hale gelir. Kendi gibi başkalarının da kurtuluş için mücadelede bulunması isteği ile yanıp tutuşur. Kendi dışındaki varlıkları Yüce Yaratıcı'nın kendisine emanet ettiği duygusu ile hareketlerine yön verir. Bu duygu yoğunluğuna aşk denir. Aşk ile yaşayan insanlar insanlığı tarih boyu sırtlayan, onlara yön veren bir rehber olmuşlardır. Aşk ile hem dem olanlar ise ahlâk timsali olanlardır. Ahlâk onlarda kendi kendine belirir ve dışardan görenler tarafından hemen fark edilir. Başkalarının edepsizliklerine sabır gösterebilen insanlardır. Bu rehberlerin ebedi düşmanları ise aşkın düşmanlarıdır. İnsanlığı kan ve

gözyaşına sürükleme potansiyeline sahip, muhteris insanlar güruhudur. Taş gibi kalpleri asla merhamet göstermeyi bilmez. (Topçu, 2022: 18-19.)

Hisler insanoğlunun inkişafında önemli bir yer işgal ederken bu noktada takılıp kalmak tekâmül zincirini bozan hatta insanın hem kendinin hem de başkalarının hayatını olumsuz etkileyen bir durum teşkil eder. Mantık ve izan kullanmadan hayatını idame ettirmeye çabalayanlar hayvanî dürtülerini dizginlemekten asla kurtulamazlar. Hislerin aşılabildiği yerde akıl vardır. Aklın kökleri sağlam yerde bulunur. Hislerin düştüğü tuzaklara düşmede daha temkinlidir. Nefsin isteklerinde dizginleri tutan eller aklın ilkeleridir. Ruha sakinlik verebilen bir yetenektedir. Bilginin ve düşünmenin gücü insanı maddenin geçiciliğinden kurtararak, ebedîlik denizine daldırır. (Topçu, 2022: 19-20)

Aklın da ötesinde bulunan ilham mekanizması ilahî olanın kendisine doğru yolculukta bir adım ötesini ifade eder. Aklın yönünü belirler. Aklın kendi çıkmazları ilham ile aralanır. Nefsin suflî isteklerini elekten geçirmek suretiyle onları elemine eder. Onları rahmet boyası ile boyar. İnsan insan olma yolunda böylelikle adımlarını hızlandırır. İlahî olanın lezzetine varan insan en sıkıntılı anlarda bile lezzet bulmayı bilir. Her şeyin O'ndan geldiğini bilir. Tahammül değil artık sabretmeye başlar. (Topçu, 2022: 20)

İnsana ilham veren tarih boyunca hep dinler olmuştur. Dinlerin doğru algılanışı ve içten yaşanması ile insanoğlu ilahî olana daha hızlı ulaşmış ve zulümden diğer kötü arzulardan daha hızlı kurtulmuştur denebilir. İlham ile kendisini bulan insan aklın sarsılmaz harcı ile yıkılmayan bir ev yapmış olur. Bu harç olmadan da bina yapılır ancak binanın temeli sağlam olmadığından en ufak bir sarsıntıda yıkılmaya mahkûm olacaktır. İlhamsız akıl, evrene ve diğer canlılara doğru bakmaya engeldir. İlham ile yoğrulan duygular insanîdir. Bu açıdan dinî duygular her hareketimizde bize insan olduğumuzu hatırlatan bir yapıya sahiptir. Bu açıdan dindarlar sadece ibadethanede ibadet etmez. Dindarlar her yerde ve her zaman ibadet halindedir. Salih amel kavramına temel teşkil eden düşünce burada saklıdır. (Topçu, 2022: 20-21)

Topçu'nun bu alandaki serzenişi gerçek dindarların artık kalmaması ve olanlarında yeterince toplumla buluşamamasıdır. Topluma din tacirleri vazetmeye, maddeci bir zihniyet hâkim olmaya başlamıştır. Bu tacirler kurdukları düzenin bozulmaması adına yaşadıkları dönemde ellerinden gelen her şeyi yapmaktan çekinmemişlerdir. En büyük iki silahları ise hakikatlerin üzerine örtmek ve yanlış

bilinenlere daha çok inanılmasını sağlamaktır. Gerçek dindarların varlığı bu anlamda önemlidir. Bunun yanında din tacirlerinin sayısının da toplumdan azaltılması gerekir. (Topçu, 2022: 27-28)

İnsan ile evren arasında görünmeyen bir gerilim olduğu malumdur. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana hep evreni merak etmiştir. Doğanın kendisine sunduğu şeyler için bazen korku, bazen hayret hissetmiştir. Nihayetinde hayret hissi her zaman baskın olmuştur. İnsanın içinde kopan fırtınalar aklı ile kalbi arasında meydana gelir. Bazen aklın dediği olurken bazen de kalbin dediği olur. İnsanın içinde paket olarak sunulan programlar kâinatın işleyişi açısından bazen hata verir. Kalbin hissettikleri akla galip gelerek yön verir. Bazen de bu hisler olduklarından daha değerli olarak gözümüze görünebilir. İnsanın istekleri doğanın ona sundukları arasındaki fark günden güne büyümektedir. İnsanoğlunun beklentileri çoğaldıkça çektiği acılar da çoğalmaya ve ruhî bunalımları da artmaya devam etmektedir. (Topçu, 2022: 30-31)

Bu dünyada var olanların, insanların maddi tarafına hitap etmesi ve sûrî olmaları bizlere hep acı ve ızdırap vermektedir. Bu dünyanın insanın kendini devamlı suretle aldatma alanı olarak görmek mümkündür. Bu sanki insan ontolojisi açısından bir trajedi olarak görülebilir. Bu trajediler arasında zalim ile mazlumun bir arada yaşamaya devam etmesi, aranılan her yüksek duygunun adalet olması ancak bunun şimdiye kadar bulunamaması, yalnız yaşayamayan insanın insanlar arasında iken yalnız kalması veya kendini uzaklaştırmak istemesi, kendine mutluluk sunan zaman kavramının aynı zamanda kendinde olanları gün geçtikçe geri alıyor alması olarak sıralanabilir. Kuvvetli olan, kuvveti kutsal sayan insan ruh bunalımlarına yenisini eklemiş görünüyor. Görünen âlem bize olduğundan fazla gerçek görünerek ıstırapların artmasına neden olmaktadır. Bu dünyanın varlığı acılarımızın tek kaynağı olarak belirmektedir. Kurtulmanın çaresi yok gibi görünmektedir. Nihayetinde yokluk ile baş başa kalma bilincinde olmak insanları ölüm gerçeği ile karşı karşıya getirmesi acıların hiçbir zaman hafiflemeyeceği anlamına gelir.

> Zenginliği ile gözleri kamaştıran bu kâinatta biz, bir büyük zenginin evine aldığı hizmetçilere benziyoruz. Sevinerek işe başlıyoruz. Orada bir ömür boyunca kullandığımız ve el sürdüğümüz şeylerin bizim olmadığını ve nihayet onun mirasına da konma ümidimiz olmadığını görüp denedikten ve buna inandıktan sonra ıstırabımız ağır oluyor. (Topçu, 2022: 31-34.)

Halbuki bu acıların sonlanacağı bir merci var. İlahî olana doğru bir yolculuk, aşk ve ahlâkî değerlerin sahibi olmak insanları acılardan feryatlardan figanlardan kurtaracak yollardandır. (Topçu, 2022: 31-34)

Bu yolculuk içinde önümüzde bize yol gösterecek olan aşamalar şu şekilde sıralanabilir. Kendimiz dışında var olan şeyleri doğru anlama adına yaşanılan her şeyin bizi geliştirdiğine olan inanç, yaşanılan deneyimlerin çeşitliliği ile benliğimizdekileri fark etmek suretiyle daha diplere dalabilmektir. Nitekim bu dalış bizlere ibadet ve sanatın gerekliliğini gösteren bir nitelik taşır. Son olarak ise kendi içine dalabilme yeteneğini geliştiren insan dış dünyada var olan ne varsa kendi deneyimlerinden yola çıkarak ele alır ve ona göre kararlar verir. Özellikle gençlerin hayatında bu aşamaların yeri pek değerlidir. Ruhların makineleştiği bir eğitim anlayışından ziyade, herkesin özgün bir şekilde hayata katılabildiği bir anlayışın egemen olması bu aşamaların doğru anlaşılıp, doğru tatbik ettirilmesi ile ancak olabilir. (Topçu, 2022: 41-43)

Doğru anlamak ve anlaşabilmek için bilginin nasıl anlaşıldığı ve nasıl pratik olarak hayata geçirildiği sorusunun cevabı zihin dinamiklerinde yer almaktadır. Hakikat yolculuğu, ilâhî olana yolculuk aşk ile ancak olabilir. Bu aşkın olmazsa olmazı ise düşünmek eylemidir. Dış dünyadan edindiğimiz bilgi bizi düşündürmüyorsa bu bilginin bir değeri bizim için yok demektir. Çok bilgi sahibi olmak çok düşünmeyi gerektirmediği gibi, çok düşünenin de çok bilgi sahibi olduğu söylenemez. Çok bilgi sahibi olanlardan bazılarının belli bir meselede takılıp kalması ve ondan başka bir şey düşünmüyor olması o konunun gerçek anlamda çözülebileceği anlamına gelmeyebilir. Özellikle din konusunda var olan problemlerin sadece bir pencereden çözüm önerileri ile halledilmeye çalışılması netice vermeyebilir. Hatta sorunların katlanarak devam etmesine sebebiyet verebilir. Geçmişte yaşayan insanların dinden anladıkları şeyleri ve ortaya koydukları bazı bilgileri kati bilgi olarak kıyamete kadar sürdürmek dinin ve insanın ruhuna aykırıdır. (Topçu, 2022: 44-45)

Son Osmanlı dönemi ile kendi tarihimiz bağlamında düşünmek yenilenme söylemleri içinde boğulup kalmıştır. Ruhun varlığını ortadan kaldırmak suretiyle psikolojimizi düzeltebileceğimizi düşünmek boşa kürek çekmek olmuştur. Ahlâkî değerlerin ayaklar altına alındığı, maddenin ise el üstünde tutulduğu zamanda yüreklerin toplu bir şekilde atabileceğine inanmak çok da gerçekçi görünmemektedir. Makineleşme çılgınlığı içerisinde, özgürlük naralarını savurmak problemleri

anlamamak demektir. İnsanın artık tapınılacak kadar değerli olduğunu savunanların arasında akıldan bahsetmek zor bir eylemdir. Kendi karakterini yaşadığı çevreye göstermeye çabalayanların sayısı böyle bir dünyada artık azalmaya mahkûmdur. Malumat denilen bilgi herkesin zihinlerini köreltirken gerçek bir düşünce kırıntısı ile karşılaşmak bu alana emek verenleri inanılmaz mutlu etmeye yetmektedir. Aklımız bilgi deposu olarak kullanılacak bir yer değildir. Akıl düşünce üreten bir fabrikadır. Düşünmek eskileri yâd etmek değildir. Onlardan yeni şeyler üretebilmektir. Bizim kültürümüzde olan hafızlar eğer Allah'ın varlığını hiç düşünmeden bu işi yapıyorlarsa bu kendi zihinlerine nankör davranmaları anlamına gelir. Bilgi tek başına arif olmaya yetmez. Arif olmak bilgi ile hem dem olup onu yaşayabilmek ve onu temsil edebilme becerisidir.( Topçu, 2022: 45-46)

Düşünmek eylemi her hâdisedeki sebepleri ve sonuçları birlikte düşünerek aralarında bir bağ var mı yok mu bunu düşünmektir. Olayları olduğu gibi zihne koymak düşünmek demek değildir. Hâdiselerin nedenlerini düşünmek ve bunlar arasından hangisinin en doğrusu olduğunu anlayabilmek uzun ve meşakkatli bir iştir. Bu çok emek isteyen işi hakkı ile yapabilmek ancak eleştirel bir zihnin alın teri ile olabilir. Eleştirel bir beyne sahip değilseniz dış kaynaklardan gelen her şeyden etkilenme durumunuz olabilir. Bu açıdan özellikle eğitim alanında çalışan öğretmenlerin öğrencilerine bilgi vermekle birlikte eleştirel bir zekâ nasıl çalışır nasıl olmalıdır bunun bilgisini de vermelidir. Çok bilgi sahibi olmak çok kitap okumak değil, tek bir kitap tek bir yazar okuyabilmek onun hakkını verebilmek ancak bir şeyler üretmemize vesile olabilir. Malumat edinmek değil derinlemesine uzmanlaşmak, sığ sularda değil derin sularda yüzebilmek daha değerlidir. Dînî bilgilerde bu konu daha da önem arz eder. Doğru bildiğimiz şeylerde iki kere belki de daha fazla düşünmek, farklı kaynaklardan da konuyu ele almak bizim için doğru bilgiye ulaşmada önemlidir. (Topçu, 2022: 48-49)

Dinlerin ortak gayesi olarak söylenebilecek şey Tanrının isteklerinin içinde var olabilmek ve tevekkül yani tam bir teslim olma durumu vardır. Bu durum ise; ruhumuzun bulunduğu yerden farklı bir yere doğru ilerlemesi için olduğu şeklinde açıklanabilir. Ruhun bu dünya isteklerinden uzaklaşarak zihnin hayal ettiklerine doğru hareketi insanı gerçek anlamda daha fazla mutlu etmektedir. Ruhun yüceliği ise ahlâk yüceliği, ahlâklılık olarak adlandırılabilir. Ahlâklılık skalası çok geniş olan bir kavramdır. Her dînin kendine mahsus ahlâk sistemi ve kuralları vardır. Ahlâk sistemi

dinden geliyorsa bu her din için olan bazı temel dinamikleri vardır. Fayda gözetmeden yapılan iyilik, ebedilik bilinci, güçlü sevgi hissi ve dürüst olmaktır. (Topçu, 2022: 50)

Nefsin istekleri bizi ilâhî yolculukta yaya bırakan, susuz bırakan şeylerdir. İnsanı zincirlere bağlayan bu dünyanın istek ve arzularıdır. Bu dünya kaygıları ile kendine bir yol çizmeye kalkan Tanrı ile kendisine bağ kurmakta zorlanır. Ebedilik bilinci olmadan yapılan her hareket insanı Tanrı'dan uzaklaştırır. Sonsuz olana doğru yapılan her hamle ebedîlik bilinci içermelidir. Makam, mal, şöhret bunların hepsi insanı sonsuz olandan uzaklaştıran şeylerdir. Bilgi, sanat ise eğer ebedîlik boyası ile boyanmazsa insanların elinde pul olur. Güçlü sevgi hissi yani aşk ise bize Allah'ı getiren bir binektir. Nasıl ki ibadetler peygambersiz anlaşılmaz ise aşk olmadan da insan olabilmek kâbil değildir. Bu açıdan dinlerde var olan ritüeller aşkın yerini alırsa Allah ordan kaybolur. Bize şah damarımızdan daha yakın olan bir varlığı önce aşk ile bilmeye çabalamak, hakikate ulaşmada daha çabuk netice verebilir bir durum gibi görünmektedir. Dürüstlük ise dindar insanların alnında yazılı olan bir özelliktir. Dürüst olmayan bir dindar düşünülemez. Kendine ve Allah'a karşı dürüst olmayan kimse Allah'tan uzaklaşmaya mahkûmdur. (Topçu, 2022: 50-52)

İnsan canlılar âleminde memeliler kısmında düşünen ve ayakta durabilen bir varlıktır. Tarih boyunca iki özelliği ile yani düşünmesi ve yapması ile ön plana çıkmıştır. Yapan insan yaptıklarının dönüştürür ve geliştirir. Bunu yaparken zekâdan faydalanır. Düşünen insan ise zekânın yaptıkları ile ilerde gelecekte nasıl bir dünya yaratabilirim, nerden geldim nereye doğru gidiyorum, ben kimim gibi soruları sorar. Yapan insan ve düşünen insan her dönemde birlikte hareket etmek durumunda kalmışlardır. İnsanı insan yapan acaba hangisidir? Düşünmesi mi yoksa yapması mıdır? İnsan düşünen bir hayvandır. Bu tanımdan yola çıkarak insan yalnız yaşayamaz. Hayvanlar korunma içgüdülerinden dolayı asla yalnız kalmak istemezler. Bedensel olarak yalnız kalmak istemeyen insanlar akıl ve ruh sahibi olduklarından başka insanlara ihtiyaç duyarlar. Sosyal bir varlık olan ilk insanlar kendilerini kâinatın sahibi olan, her şeyi idare eden varlığa dua etmişlerdir. Bu içten gelen davranış Allah'ın insanlara doğuştan vermiş olduğu bir özelliktir. Düşünen insanın en önemli özelliği Tanrı ile olan bağıdır. Bu yüzden yapan insan ile arasında sonsuz bir fark varmış gibi görünmektedir. (Topçu, 2022: 63-64)

Eski çağlarda doğu toplumlarında düşünen ve yapan insanlar bir arada yaşayabilmişlerdir. Eski medeniyetlerin eserlerine bakıldığında onların düşünen insanlarının derinliğini sezmek mümkün görünmektedir. Eski çağlardan yakın çağlara doğru gelindikçe doğunun kaynakları batıda yaşayanların ilgi alanına girdi. Orta çağda yaşayan insanlar yapan insanların emeklerini çalmak üzerine bir hareket tarzı geliştirdiler. Kadim gelenekte var olan düşünen insanın değeri son din olan İslâm ile de anlaşılmaya çalışıldı. Bütün engellemelere rağmen İslâm döneminde de düşünen insana hak ettiği değer verildi. Dinin genel hedefi ise yapıcı insan tipini düşünen insana çevirmektir. Dinlerin hemen hemen hepsinin ideali ruhların kurtulmasıdır. Dinlerin dünya işlerini düzenleme gayreti bizlerin iradelerini daha kuvvetli hale getirip bizim ruh dünyamızı daha sağlıklı hale getirebilmektir. Dinler bedenin mutluluğu için değil, ruhların bedenle mutlu bir şekilde yaşamasını sağlamak için vardır. Her din geldiği dönemin şartlarına uygun bir yol takip ederek beden ruh birlikteliğini sağlamak istemiştir. İman ile başlayan bu çaba ibadetlerle sağlam hale getirilir dua ile sonuçlandırılır. Dinin anlamı düşünmektir. Düşünmeden yapılan her ibadet ve dua dinin aslını yitirmesine neden olur. Düşünme tarzı doğru değilse, düşünmenin ilkelerine mantığın kurallarına uyulmadan düşünülüyorsa bir din çürümeye yüz tutmuş demektir. Vâizlerin sunduğu dînî retoriklerin dışına çıkamayan bir dindar dinin aslından olan samimiyetini kaybetmeye başlayacaktır. Eleştirel zihnini kaybeden bir dindar sonsuzlukla olan bağını kuramayacaktır. (Topçu, 2022: 64-67)

Dindeki ritüellerin ruhunun kaybolması, rakamların daha önemli hale gelerek bir yarış içine girilmesi, beden hareketlerin daha ehemmiyetli ve muteber bir hal alması, daha dindar olma şartının şekil şartlarında aranır olması dînin ruhunu kaybetmesi ile sonuçlandı. Aşk ve samimiyet yerini şekil şartlarına bırakınca ortalıkta din bezirgânları cirit atmaya başladı. Din siyasete, ticarete çarşı ve pazara alet edilir hale geldi. Bütün bunlardan sıyrılmak sureti ile dinin itibarını kurtarmak kabil olabilir. *"Bu nasıl ibadettir, nasıl ibadettir ki müminleri Allah evinde birleştirdiği halde aralarında birlik ve kardeşlik doğurmuyor? Hâlâ İslâm âlemi hep birbirine düşmandır ve Kâbe'nin bekçileri de Müslüman kardeşlerini soymakla görevlidirler."* (Topçu, 2022: 68-69)

*"Din cehaletin değil, ilmin ve hikmetin, felsefenin konusudur. Din terbiyesi halkın ve cahillerin işi değildir. Halkı soymak için onun dalkavukluğunu yapan cahil zümre, bu sahayı terkedip uzaklaşmalıdır. Din davası imam ile müftünün ve mavlidhanın değil,*

*alimlerle düşünürlerin işidir."* (Topçu, 2022: 88-89) Dinin aslı olan samimiyetten uzaklaşılan bir dönemde Topçu'nun bu söylemleri sert gibi görünsede bir milletin geleceği için de dile getirilmesi elzem olduğu düşünülebilir. Din ile mesai de bulunanların düşmanı olamaz. Kötülüğe iyilikle karşılık verebilme erdemine sahip olabilenler gerçek dindarlardır. Din eğitimi ile irade terbiyesi verilir. Hikâyelerin, nasihatlerin bilgisi ile insanlar asla dindar olamazlar. Dindar olabilmek çelik gibi bir irade ister. Dindarlık ancak sevginin yoğunlaştırılmış halinin damarlara zerk edilmesi ile oluşabilir. Bunu yapabilenler ise aşkın ne demek olduğunu bilebilenler olacaktır. İlim sanat, ahlak, insan ve insanlığı sevebilen insanlar başkalarına Allah'ı yeterince hissettirebilirler. Dindar için dindar veya dinsiz yoktur. Merhametten mahrum olanların merhamete kavuşturulması gayreti vardır. Din terbiyesi merhamet ve saygı terbiyesidir. Kendine ve kendinden başkalarına saygı göstermesini öğrenebilenler, özellikle yeni nesiller daha ahlâklı ve dindar olmaya namzettir. (Topçu, 2022: 88-89)

Din Topçu'ya göre zorunlu olan inanışlardır. Bu zorunluluk bizleri kendi içimize dönmeye zorlar ve bize sorumluluklar yükler. Sorumluluk alan insan ise maddeden manaya doğru bir yolculuğun içine dalar. Orda sonsuz kudretin nefesini hisseder. Bu his onu diri tutar. O'ndan aldığı kuvvet ve cesaretle önüne çıkan engellerden yılmaz bir karaktere sahip olur. Bu karakterin adı aşktır. Aşkın sahibi olan insan her davranışında sonsuz kudretin nefesinin duyumsamak ister. Aşk sahibi insan her adımında ibadet etmiştir. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 87-88)

Şeriat kavramı Topçu'da yukardaki bağlam içerisinde ele alınmıştır. İlahî olana olan aşk, insanın sorumluluk duygusunu harekete geçirdikten sonra dış dünya ile bağı şeriat kavramı ile bağlanmıştır. Dinî kuralların tertipleyicisi şeriat kavramı ile açıklanır. Bu kavram ise her çağda kendine yenilenebilen bir tavra sahiptir. Kalpten gelen inanç zamanın değişmesi ile farklı tezahürlerle kendini ifade şekli bulabilmektedir. Dindarlık, maddenin peşine düşenlerin elinde arı duru hâlini yitirmektedir. Allah inancının zemini bu şekilde sarsılır. Dîni bu şekilde kendi emellerine alet etme durumu ise toplumların insanlıklarını yitirmelerine kültür ve sanat üretememelerine neden olmuştur. (Topçu, 2022: 88-89)

*"İslâm dünyasında asırlardan beri, ilme dinsizlik, medeniyet gâvurluk, hakikâte şekâvet, insanlık düşüncesine imana hiyanet diyen meflûç denecek kadar çürümüş bir zihiyet hakim olmaktadır."* Kendi dönemindeki dînî bakış açısının halini bu ifadelerle

belirten Topçu, ahlâkın zayıflığının da bundan kaynaklandığını öne sürmüştür. Dine sahip çıkmak isteyenler toplumun kendini bularak aslına rücu' etmesine engel olmaktadır. Dünya tamahı ile kavrulanlar manayı bulmakta bu yüzden zorlanarak çürümeye yüz tutmaktadır. (Topçu, 2022: 89-90)

Topçu bu durumun farkında olan düşünce insanlarının felsefe olarak çok geride kaldıklarını ve fikir üretme anlamında yetersiz olduklarını düşünmüştür. Bu yetersizlikten kaynaklı olarak da dîni öteleyen dışlayan bir tavır sergilemek durumunda kalmışlar, bu dünyayı kazanma adına kendi ruhlarından taviz vermek noktasına gelmişlerdir. Topçu'ya göre din aslına uygun ve doğru bir şekilde yaşansa taviz verilmese idi başkalarının fikirlerini taklit etmekle beraber ruhumuzu da kaybetmemiş olacaktık. Gerçek dînin olmadığı yerde toplum onun yerine hurafeleri, hikayeleri sokmaya başlar ki bu da o toplumun geri dönülmez bir sıkıntının içine girebileceğinin göstergesidir. (Topçu, 2022: 90)

Dindarlıktan uzaklaşan bir zihin şekle ve ritüellere daha fazla ihtimam içerisinde olma eğilimine girmektedir. İslâm peygamberinin hâl, hareket ve davranışlarının tekrar edilmesi ve aynı zamanda şeklen taklit edilmesi gerçek dindarlık olarak algılanmaya başlanmıştır. Halbuki dindarlık peygamberin iradesi, üstün ahlâkı, en güzel örnek olması ile sahip olduğu üstün meziyetleri, mânâ ile olan ilişkisidir. Taklit etme hali matematiksel bir vaziyete dönüşmeye, dindarlar şeklin ve taklitin ötesine geçememeye başlamıştır. Rasyonel bir fayda gözeten yeni çağın getirdiği dindarlık modeli karşımıza çıkmıştır. İbadetlerin istatistiklere konu edilerek, dualara vesile kılınması dindarların ruhunu büsbütün kaybetmelerine neden olmuştur. (Topçu, 2022: 91-92)

> Din anlayışında, diğer bir hata da, davanın anlaşılmasına ait olandır. Bu hata, dîni, bilgi kaynağı telakki edenlerin hatasıdır. Bunlar da Kur'an'ın, hakikatte sembolik olan kainat izahlarını, hergün ilerlemede olan ilimlerin ortaya koyduğu hakikatlerle ya uzlaştırıp övünerek veya onlara karşı koyup ilmi reddederek din müdafaası yaptılar. Pozitivist dinciler, apaçık tecrübenin gerçeğini de inat ve kibirle inkar etikleri için yürüyen aklın sarsıcı yumruğunu beyinlerine yiyerek sarsıldılar. İşte, asrın bu yumruğu, din ve fikir aleminin arasını açtı. (Topçu, 2022: 92-93)

Allah'ın tarifi iki şekilde yapılmıştır. Şeksiz şüphesiz hâkim olandır. İnsan oğlu olarak bizler bu hakimiyet ile doğrudan bağlantılıyız. İnsanda kendi benliğinden başka bütün varlığın O'nun tarafından kontrol edildiği fikri yerleşiktir. Bunu farketmeyenler

hem aklını kullananlar arasında hem de kullanmayanlar arasında vardır. Bu da aklın nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Bakmak ve görmek arasında önemli bir çizgi vardır. Evrendeki bu durumu kabullendikten sonra ikinci sırada insanın kendi üzerinde var olan hakimiyetin varlığını kabul ve tasdik etmek Allah'ın varlığını hissetmektir. İnsan bunu eksikliklerini bilip görüp düzelttikten sonra ancak yapabilir.( Topçu, 2022: 93-94)

Allah'ı hissetmek aşkı anlamak demektir. Kur'an'da anlatılan Miraç hadisesi bu aşkı anlatan örneklerdendir. İnsanın inançlarını yaşarken geçmişte yaşanan çok yüksek tecrübenin ayak izlerine rastlamak mümkündür. Geçmişten kopmamak, tecrübenin izlerini sürmek bizi daha kolay yoldan hakikate ulaştıracak olan önemli bir düsturdur. Yeni dönemde yeni nesillere bu düsturların öğretilmesi ile dindarlık gerçek ruhunu bulacaktır. (Topçu, 2022: 94-95)

*"Din, Allah'a inanmaktır. Allah tabiatüstü kuvvetlerin kaynağı, tabiatüstü nizamın prensibidir. Tabiat nizamının da kurucusudur."* (İliter , S. (2016). "Din ve Felsefe İlişkisi Üzerine Bir İnceleme Nurettin Topçu Örneği", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 4, 187-188) Allah'a iman vesilesiyle insanların vicdanlarında çiçekler açabilir. O'na göre din iki şeyden mütevellittir. İtikad ve ibadet. İtikad kısmı dinin mânâ boyutunu, ibadetler ise dinin madde kısmını ifade eder. İman bir sadakat belirtisidir. Kendi kendine verilen bir sözdür. Sebebi ise insanın noksan yaratılmış olması ve her zaman herşeyi kontrol eden yüce bir varlığa ihtiyaç duyan bir varlık olarak yaratılmasındandır. Tevekkül kavramı özellikle inanan insanları rahatlatan bir kavramdır. Diğer din ve kültürlerde de var olan bir duygudur. Gücünün yetmediği zamanlarda evrenin yaratıcısına el açmak insanî bir gelenektir. Bu açıdan da dinin psiloloji ile doğrudan bir bağlantısının olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. (İliter, 2016: 187-188)

Din O'na göre Psikoloji ve Metafiziğin mezc edilmiş halidir. İnanmak aslında kendine dönüşle başlar. Kendine dönen nefis kendini yaratanın bilgisine yavaş yavaş ulaşmaya başlar. Bu döngü insanı velüt bir hareketin içerisine iter. Bu halin devamını sağlayan ise yapmış olduğumuz ibadetlerdir. İbadetler bedenin ruha olan tesirini kullanmanın en kısa yollarındandır. Hz Peygamber'in İslâm'ı tarif ederken "huy güzelliği" olarak tarif etmesi dinin özünün samimiyet olduğunu anlatmak istemesindendir. Tanımlama yapmak için önce ne tanımlanmak istenen şeyin zıttını

bilerek işe başlamak gerektiğinden şunları söyler; "*din herhangi bir ilim değildir ilim tarihi de değildir*." Geçmişin bilgisi ile dindar olmak mümkün değildir. "*Din mantık sistemi değildir*." Aklın ilkelerini bilerek Allah'ı anlamaya çabalamak doğrudur. Aklı aracı olarak görmek ve sınırların zorlandığı yerde başka faktörlerin devreye girmesine müsaade etmek yerinde bir tavırdır. "*Din sanat değildir*." Güzel seslerle icra edilen kıraatler hoş gelebilir. Kur'an'ı anlamak ve onu yaşamak daha değerlidir. "*Din efsane değildir."* Retorik yapanlardan dinin uzak tutulmaları gerekir. İstismara açık bir yönü olan dinin masalcıların oyuncağı olmamasına özen gösterilmelidir. *"Din telkin psikolojisi değildir."* "Neden yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz" ayetinden mülhem din telkincilerinin bu işin hem söyleyeni hem uygulayanı olmaya dikkat etmeleri gerekir. "*Din bir iddia değil belki bir hayattır."* Din sahicidir sahiciliği sever. *"Din bir dünya saltanatı değildir."* Dinin kudreti elinde bulunduranlarla yakın teması söz konusu olamaz. "*Din bir meslek olamaz."* Dini temsil eden özel bir sınıf olamaz. Herkes din adamı olmalıdır. Ruhun donuklaşmasına müsaade etmeyen bir anlayış geliştirmek gerekir.(Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul, 177-184)

Din anlayışında da Bergson'un fikirlerine değinmek Topçu'yu anlamada bir adım daha atmamıza vesile olacaktır. Bergson dîni statik ve dinamik din olarak ikiye ayırmaktadır. Statik din toplumların inançlarıdır. Değişmeleri çok zordur. Dinamik olan dinler ise insanlığın dinleridir. Bunlar hristiyanlık ve islâm gibi dinlerdir ve açık dinlerdir. Statik din ilk insandan günümüze kadar varlığını sürdüren bir dindir. Bunların en önemli özelliği sanat, felsefe ve ilimden berî olmalarıdır. İnsanı hayvanlardan ayıran ve insan yapan şey akıllı olması ve diğer insanlarla etkileşime girebilmesidir. Akıl içgüdüler tarafından abluka altındadır. İçgüdüler insanda sezgileri meydana çıkarır. Bu sezgiler inançları ortaya çıkaracaktır. Toplumsallık ise değerleri meydana getirir. Fedakarlık, adalet v.s. akıl varlığı olması bu dünyada mutlu olmak için var olduğunu kendisine hissettirecektir. Mutlu olma adına akıl bazen bencil olma eğiliminde bulunabilir. İnsanın bu bencilliği karşısında irade gösterebilme potansiyeli vardır. Bunu sağlayacak olan ilahi bir ihtardır. Toplum bu şekilde koruma altına alınabilir. İnsan öleceğini bilen tek varlıktır. Ölüm korkusunun karşısına ahiret hayatını koymuştur. İlk dinlerin refleksleri ve hatta kıyamete kadar zımmen insanoğlunun en büyük korkusu yok olmaktır. Dinlerin varlığı bu yüzden refleksiftir. Din burda korku unsuru olmadığı gibi ümidin ve umudun adresidir. (Topçu, N. (2017). *Bergson.* İstanbul, 127-128)

Dinin başka bir kaynağının da ruh olduğu fikrini taşıyanlar vardır. Ruh inancı uzun yıllar sürmüş tarihî bir gerçektir. Antromorfik yani insan biçimci bir tanrı algısı gelişmeye başlamıştır. Onun bir ismi ve sıfatları vardır. Olaylar ve diğer tanrılarla etkileşimde bulunabilme özelliğine sahiptir. Öldükten sonra ruhlar ise tanrılara dahil olur. Tanrılara dahil olunabilir ancak onlardan biri olma söz konusu olamaz. Çok tanrı inancı insanlık bilincinin gelişmesinde önemli bir yere sahip görünmektedir. (Topçu, 2017: 128-129)

> Cemiyet dininde ferdin masal yapma yetisiyle cemiyetin, ferdi inançları koruyucu olan kuvveti elele vermiş bulunmaktadır. Vakıa dinin görevi cemiyet hayatının korunmasıdır. Lakin bu yüzden din ile ahlâk arasında zorunlu bağlılığın bulunduğu zannedilmemelidir. Tarihte bunun aksi de olmuştur. Tanrıya tecavüz her zaman günah sayılmıştır. Lakin her zaman ahlâksızlık veya cinayet tanrıya tecavüz sayılmamıştır. Şüphesiz ki insanlık çok kere tanrılarının iyi olmasını istemiştir. Ancak insanlar tanrılarından ahlâk düzenini koruyacaklarına dair belge istememişlerdir. Tarihte din ile ahlâkın evrimi birbirini ayrı yollardan geçerek olmuştur.(Topçu, 2017: 129)

Budizm mistik olarak tarif edilebilir. Budizmdeki kedine dönüş fikri kemale ermeden son bulur. Dış dünyadan soyutlanma, benliğe geri dönüş hareketi tamamlanamaz. Çünkü bu geriye dönüşün dışarıya aktarımı eksiktir. Bu aktarım devinimdir. Diğer bazı kültürlerde bu akamete rastlamak mümkündür. Yunanda, hintte, plotincilerde görülen durum aynısıdır. Bergson tam bir mistisizmin hristiyanlarda olduğunu düşünmüştür. Hristiyan din adamlarının Hz İsa'dan aldıkları tavsiye ile yeryüzüne dağılmışlar ve hareket halinde olmasını bilmişlerdir. (Topçu, 2017: 130-132)

Hz İsa büyük mistiklerden biridir. Mistikler biz insanların Yaratıcı fikrine ihtiyacımız olduğunu bilmektedirler. Bununla birlikte yaratıcınında bizlere ihtiyacı vardır. Mistik tecrübe bunu vaz eder. Yaratıcı kendi sevgisini anlayabilecek canlıların varlığı ile kaynaşır.

> Ferdî ruhu, cemiyetin dar çerçeverinden kurtarıp insanlığın bütününe götüren ve böylelikle insanlık ahlâkının kaynağı olan mistisizm, insan ruhunun deneyleriyle ulaşabildiği bölgelerin en ileri noktasında bulunuyor. İslâm'da tasavvuf adını alan, İslâm'ın özünü ve asıl yapısının teşkil eden mistisizm, Bergson'a göre hayatın sırrını ve akibetimizin muammasını da çözmeye kabiliyetlidir. (Topçu, 2017: 136-137)

Tasavvuf O'na göre dinin gerçek yorumudur kalbin ehlileştirilmesidir. Din üzerinden ticaret yapanların karşısında dimdik duran bir abidedir. Amacı kıskançlık, haset, gurur, kibir, yalan, hile, gösteriş, riya, hırs, ihtiras ve en dehşetlisi olan şehvetten

korumak ve kurtarmaktır. (Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul, 177)

Tasavvuf alanında da diğer alanlarda olduğu gibi etkilendiği isim olarak karşımıza Maurice Blondel çıkmaktadır. Blondel *"Din esas itibariyle mistiktir"* der. Allah'a ulaşmak ise duyuların hegomanyasından kurtulmak ile olabileceğini dile getirir. Etkilendiği diğer isim ise Henri Bergson'dur. O'na göre din iki kısımda ele alınmalıdır. İlk kısımda statik olan din diğeri ise dinamik olan dindir. Statik olan din toplumların inandığı dindir. Dinamik olan ise insanlığa ait olan dindir. Hiçbir topluma ait olmayan tüm insanlığın sahip olduğu ve olacağı dindir. Bergson dinamik din anlayışını harekette ve yoğun duygu birikiminde arar. Bu duygu birikimi ile Allah'a ulaşmak isteyen insan bunu daha evrensel hale getirme kabiliyetine sahip bir varlıktır. Bergson mistikler sayesinde filozofların yollarını bulmakta zorlanmadıklarını, hayatın anlamını bulmada daha rahat hareket ettiklerini belirtmektedir. Topçu'nun etkilendiği bir diğer isim ise Louis Massignon'dur. Mistik alandan daha çok tasavvuf alanına geçişte Massignon'un tesirinin daha fazla olduğunu söylemek gerekir. Massignon İslâm tasavvufunun doğduğu yerin Kur'an'ın kendisi olduğunu ifade eder. Tanrı ile insanın içiçe olabilmesinin anahtarı Kur'an'ın kendisidir. Massignon diğer dinlerden alınan mistik inanışların varlığını yadsıyan bir fikri alt yapı ile şaşırtıcı bir dil kullanmıştır. (Kara, M. (2017). "Nurettin Topçu'nun Kitaplarında Tasavvufî Muhteva", *Yıldırımın Huzurunda Nurettin Topçu*, 149-150)

Bütün bu etkilenmeler eşliğinde yurda giriş yapan Topçu kendisinin bu çıkmazlarına çare bulması için Hasib Efendi ile Abdulaziz Bekkine'yi seçmiştir. Bu iki isim ışığında yoluna devam eden Topçu birçok konuda kendini daha iyi ifade edebilir hale gelmiştir. Tasavvufi düşünce O'nun için başka insanlar için daha faydalı ne yapabilirim sorusunun cevaplarını aramak şeklinde anlaşılmıştır. Bu düşünce sistemini yeni nesillere daha iyi ve güzel bir şekilde nasıl aktarabilirim fikri ile kendini geliştirmeye çabalamıştır. (Kara, 2017: 150-151)

Tasavvuf Topçu için ne ifade eder sorusunun cevabına bakmak gerekirse; tasavvuf onun için; *"bir kalp terbiyesi ve aşk psikolojisidir."* Tasavvuf Kur'an'dan kalbin kendisini çıkaran bir daldır. Bu dinin ahlâk ile olan bağını sağlamlaştıran ve ona deneyimleriyle daha değerli hale getiren tasavvuftur. Tasavvuf bizzat beşerin kendine aittir. Dış dünyanın artıklarından kurtulduktan sonra kalanlarla yolda bir yaşam

idmanıdır. İnsanın ulaşmak istediği zirveleri barındıran bir geçiş noktasıdır. Kutsal kitabın muhtevasından haberdar olarak yaşamlarını sürdürmeye çabalayanlar tasavvuf ehlidir. Yaşadığımız çağın içinden çıkılamayan girift problemlerini aşabilecek olan şey insanın kendini bulması, bunu yaparken de doğru bir yol kullanmasıdır. Bugün İslâm dünyasında sadece çokluk olmanın mutluluğu kalmıştır. Kemiyyet bizleri keyfiyetten uzaklaştırıyor. Bu çokluktan istifade etmek için, kendi menfaatlerini çoğaltmak adına en azılı düşmanlarla birlikte hareket etme ahlaksızlığı artık göze görünmez bir hale gelmiş durumdadır. Peygamber dönemindeki mutluluğa ulaşılabilmesi ancak mevcut ilim ve felsefenin tasavvufun ışığının altında kullanılması ile olabileceğini düşünmüştür. (Kara, 2017: 152)

Tasavvuf ilhamını Topçu'ya göre Hz Peygamber'den alır. Kuran bu ilhamın sönmeyen ateşidir. Kur'an'da insana dair her şey vardır. İnsan ile ilgili en derin felsefi görüşler yine Kur'an'dadır. Gerçek din adamlarının tasavvuf ehli olduğu fikrini paylaşır. Anadolu ruhunun temellerinin yine tasavvufun içinde barındığını düşünür. İlk bölümde ele aldığımız Türk İslâm Düşüncesinin oluşum aşamalarında Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre ve onların yine fikir babası olarak karşımıza çıkan İmam Maturidî Anadolu ruhunun oluşumunda başrolde olmuşlardır. (Kara, 2017: 152)

Topçu için mistiklerin özel bir yeri vardır. O'na göre mistikler topluma yön veren insanlardır. Allah'ı seven Allah'ın da onları sevdiği insanların yeri her zaman toplumun nezdinde daha yüksek olmalıdır. Böyle insanlar ahlak yaşamının farklı bir yerinde konumlandırılır. Kur'an bize mistisizmin anahtarlarını, yol işaretlerini verir. Peygamberlerin kendileri de Allah aşkı ile yanıp tutuşan, derinlikli insanlar olmuşlardır. İnsan manevi tarafının kuvvetlenmesi ile maddeden uzaklaşır. Maddeden uzaklaşan insan manaya yaklaşır. Allah ile birlikte var olmaya ve O'nunla yaşamaya başlar. Artık insanın her davranışı Allah'la ile olur. Bu aradaki bağ ise aşk ile tarif edilir.( Kara, 2017: 153)

Doğrudan Kur'an'dan ilhamını alan tasavvuf hareketi Anadolu için mayası sağlam bir milletin temellerini oluşturmuştur. Bu temeller kendini geleneklere, kültüre aktarmıştır. Geleneklerin içine sinen bu aktarımlar bu coğrafyada yaşayanların bir ve beraber olmalarının en önemli nedenlerinden biridir. Anadolu'daki birlik ruhu çağları aştı mazlumların hep yanında ve haksızlığın her zaman karşısında bir duruş bu

topraklarda yaşayanların şiarı oldu. Bu ızdırap ile yaşayan insanlar mutluluğun anahtarının kıymetini bilmiş ve kaybetmemek için son yüzyılda çıkan büyük hadiselerde elinden geleni yapmışlardır. (Kara, 2017: 153)

Dinin hedefi ruhtur. Bedenden kurtulmak isteyen ruh onun istek ve arzularına elinden geldiğince direnir. Bu direnç hareketi sırasında yol gösterici olarak dinin kendisini bulunur. Din bize daha iradeli olabilmeyi, yaptığımız işlerde daha iyi olup tamamen kendimizi dünya işine kaptırmamız gerektiğini hatırlatan bir fonksiyona sahiptir. İnsanın bu dünyadaki hedefi Allah'a giden bir seferin içinde bulunmak ise bu sefer yalnız ve rotasız olmaz. Tabi bu yalnızlık ve rotasızlık insanları çoğu zaman buhranlara sürüklese de bundan kurtulmak yine insanın kendisindedir. Özellikle son zamanlarda yaşanan din istismarcıların dini kullanarak menfaat elde etme yarışı insanların streslerine daha fazla stres katmış görünmektedir. Topçu'ya göre bu insanlar dine dışardan verilen zarardan daha fazla bir zarar veren insanlardır. *"Dinin gerçeği olan tasavvuf yani ruh demesi, ahiret metaı satıp dünya saadeti kazanan sahtekârlar tarafından itham edildi."* (Kara, 2017: 153-154)

*"Felsefî düşüncede Yunus ve Mevlâna gibi mutasavvıfların örnek alınması gereğine işaret eden Topçu, bin yıllık tarihin geleneğini folklor, edebiyat, güzel sanatlar, İslâm ahlâkı, tasavvuf ve tarikatların felsefesiyle bir potada yoğrulmasını davanın esası olarak görmüştür."* Bu alanda kendine ait projeler üreten Topçu, eğitim alanında Felsefe ve Tasavvuf derslerinin ilahiyat fakültelerinde bir arada verilmesi genel olarak da felsefî kültürün diğer derslere hâkim olması gerektiği fikrindedir. (Kara, 2017: 154)

İnsan yetiştirmenin önemini tasavvuf alanında da vurgulayan Topçu, bu alanda rehber olanların son derece önemli olduğunu toplumun önünde yer alacak olan insanların yetişmesinin öneminin diğer alanlardan daha ehemmiyetli olduğunun altını çizmiştir. Bu rehberler öğrencilerine iyi bir rota çizer, bunun yanında kendilerini bulmaları adına onlara fırsatlar sunulması için gereken desteği verirler. Gençler de bu fırsatların cazibesi ile yaşadıkları hazzı hayatlarının her aşamasında her yerde tekrar ararlar. Tekkelerin geçmişte fonksiyonunu daha iyi yerine getirdiğini ancak son dönemde yaşanan din simsarlarının yapageldiği faaliyetler yüzünden bu sistemin sekteye uğramasından derin üzüntü duyduğu yazılarından ve kızgın cümlelerinden anlaşılmaktadır. (Kara, 2017: 155)

Tasavvufun bizlere sunduğu şey bu dünyadan gönül olarak bağımızın kopmasıdır. Bu ise yoğun bir dikkat ister. Semavî dinlerin çıkış noktasında bulunanlar hep acı çekmesini bilenlerdir. Allah'ın mesajı acı çekmesini bilen talimli kalplerde mâkes bulur. Böyle bir hayat son nefese kadar sürer. Bunun bedeli ise mükâfatı kadar büyüktür. Hakikat sevdası ile yola çıkanların başlarına her zaman iyi şeyler gelmediği aşikârdır. İyi olmayan şeylere en çok metanet gösterebilenler hakikat damlalarına mazhar olabilir.( Kara, 2017: 156)

Topçu'ya göre çile yüreğin sesini anlayabilmektir. Yüreğin sesi kendine has yeteneklere sahiptir. Varlık ile iletişime geçebilen bir yapıya haizdir. Onun bu özelliği bizim konuşmamıza yarayan dilden çok farklıdır. Çile bizim yaratıcı ile konuştuğumuz bir alandır ve özeldir. Kulluğun samimi bir şekil aldığı yerdir. İnsanı kendi ile buluşturan çektiği gerçek çilelerdir. Kömürü elmas yapan, domatesi kızartan çektikleri uzun ve kararlı çiledir. (Kara, 2017: 156)

Çile insan yaşamının geneline sirayet eden bir kuvvettir. İsteme yeteneği ile dünyaya gelen insan bunu anlamaya başladığı anda kendi dışındaki sonsuz yaratıcının da varlığını anlamaya başlıyor denebilir. Bedenin istekleri insanın hayatının sonuna kadar insan ruhuna sıkıntı verir. Bu sıkıntıyı aşmak adına fikirler üretiyor insan. Bu sıkıntıdan kurtulmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gözümüze ilişen ne varsa artık onunla bir bağ kurmaya başlıyoruz. Bu bağı kuvvetlendirdikçe kendimizi mutlu olduğumuz yalanı ile kandırmaya başlıyoruz. Kendi kendimizi unuttuğumuz anda artık mutluyum diyebiliyoruz. Bir gün oluyor eşya olan bağ bize nankörlük etmeye başlıyor. Sevdiklerimiz ölüyor, sevdiğimiz eşyalar birer birer çürüyor kaybetmeye başlıyoruz işte o zaman gerçek mutluluğu elde edemediğimizin farkına varmış oluyoruz. Yüreğimizin yetenekleri zayıflıyor. Çile bu fakirlikten kurtulmanın yoludur. Çile duyan insan Yunus'un hatasını anladıktan sonra balığın ağzından çıktığı gibi tekrardan gün yüzüne çıkıyor. Yaşamaya ve nefes almaya devam ediyor. (Kara, 2017: 157)

Çile, yüreğin kendine geldiği, bedende olduğunun farkına varıldığı bir yol arkadaşıdır. Habibini uzaklaştırabilenin ruhu havalara uçar. Çilenin potansiyeli kendimize gelmemizi sağlar. Gösterilen çabalar ve alın terleri var olan mutluluk nişanelerine yüzümüzde yer veriyor. Çile bu yüzden insanoğlunun yüreğini ısıtan en sevimli şeydir. Çilen ayrılmak insana daha fazla acı ve ızdırap veriyor. Ruhun güçlenmesi çilenin mahir elleri iledir. Çilenin artması insanın ensesinin kalınlaşmasına

neden oluyor. Kılıç kendisine vuruldukça kılıç olabilir. İnsan hakikate ancak çilenin yollarında ağır adımlarla ilerleyerek ulaşabilir. Bedenen rahat insanların ruhlarının ne kadar fakir olduğunu temaşa etmek hele ki şu zamanda daha kolay gibi görünüyor. (Kara, 2017: 157-158)

Çilenin çekilmesi de her şeyde olduğu gibi belli usullerle olur. Bu usullerin başında dünya sevgisini kalpten çıkarma ve feragat gelir. Dünya sevgisi yavaş kalpten çıktıkça ebedi olanın kendisi yavaş yavaş kendini göstermeye başlar. Aslında isyan ahlakı kavramı burada kendine yer bulmuş gibi duruyor. Para ve makam ilk etapta terkedilecek olanlardır. Bunlardan uzaklaşmak yolda yürüyene tadına doyulmaz hazlar verir. İkinci olarak çocuk sevgisi ve ilim sevgisidir. Bunlar beden ve aklın yolcuyu yerinden kıpırdamasına engel olan şeylerdir. Aklın bildiği ve bilmek isteyeceği bütün şeyler hakikatin bir gölgesi gibidir. Yolcu bunlar ile ilgilenmez. Duygulardan arınma zamanı gelmiştir. Duyguların hareketlendirici ne varsa yolcu bunlarla da ilgilenmemeye başlar. Onları şair olarak algılamak doğru olmayabilir. Tasavvuf bir sanat dalı değildir. Mevlana ve Yunus Emre'nin eserlerinde duygu arayanlar hayal kırıklığına maruz kalabilirler. Duygularından arınan yolcu artık bu isteklerinin dinleyicisi değildir onları geldiği yere gönderendir. (Kara, 2017: 162-163)

Usullerden ikincisi vecd ve istiğraktır. Arınma tamamlandıktan sonra tertemiz bir sayfa haline gelen insan onu artık kendi kalemi ile doldurmaya başlayacaktır. Gerçek irade kendine aittir. Yer artık ayaklar altında değildir. Boyutlar kaybolmuş gözün görebileceği aklın hissedebileceği bir hal ortadan kalkmıştır. Lezzet halinin doruk noktasında insan kendinden geçer. O anda ne söylediğinin nasıl söylediğinin farkında olmayarak etrafındakilerin aklının almayacağı bir anlam dünyasının içinde bir yolculuktadır. (Kara, 2017: 163-164)

Usulün üçüncüsü ise huzurdur. Vecd ve istiğrak hâli insanı artık kemale ulaştırır. Burada sükûn hali kendini gösterir. Huzur bitmek bilmeyen bir aşktır. Göze ihtiyaç olmadan görmektir, el ayak olmadan yaşamaktır. Huzur Allah ile birlikte evrene bakmaktır. Bu bakış karşılıklı bir bakış değildir. Bakan gören hisseden görülen aynıdır. Vecd aramak ise huzur bulmaktır. Ancak aramak hali insanda hiç bitmeyen bir haldir. Huzur halini yaşayan aramaktan asla vazgeçmez vazgeçemez. Her buluş bir aramanın sebebi haline geliyor. Sonsuz lezzeti tatmak tekrar edilmek istenen bir duruma dönüşüyor. (Kara, 2017: 164-165)

Hakikate ulaşmak için Topçu'nun iki yol önerisi vardır. İlki tabiat diğeri musikidir. Tabiatı sevmek insanı hakikate ulaştırabilecek bir potansiyele sahiptir. Toprak ve güneşin biz insanoğlu için neler ifade ettiğine hayranlıkla bakmak ve bu hayranlığı asla yitirmemektir. Tabiatta her şey insanoğluna güzeldir. Çirkin bir şey olamaz. Çünkü ilahi olanın bir yüzü tabiatta mevcuttur. Tabiattaki ahengin bir iletişim şekli vardır. Bundan habersiz olan beşerin ruhu fakirdir. Zengin ruhlar nerde olursa olsunlar onun konuştuklarını bir yere not ederler. Kendine yoldaş arayan yolcular insandan bunu bulamazsa tabiattan kendine yolcu seçer. Dağların, denizlerin, ağaçların hepsinin bıkmadan usanmadan anlattıkları vardır. Yolcu bunları dinlemekten usanmaz. Kainat anlatmaktan yorulmaz. Güneşe gelince aydınlatmaktan vazgeçmez. Herkes ama her şey ona hayranlık içinde bakar. Ona ulaşmak, onu anlamak adına her şey canla başla uğraşır. Hiçbir zaman vazgeçmezler. Yolcunun da aradığı hakikat güneşin aydınlığında saklıdır. Bu aydınlığı görebilmemizi sağlayan göz Peygamberlerin velilerin gözleridir. (Kara, 2017: 165-167)

İkinci yol musikidir. Musiki saklı bir ebedî Hâkimin kendisini seslendirme hâlidir. Sonsuza kadar belki de tam olarak anlaşılmayacak olan terkiptir. Beşer bu terkibin oluşmasında bir rol oynar ancak onun ne anlama geldiği konusunda tam bir fikir sahibi olmadığı kesin görünmektedir. Musiki de tabiat gibi arındırıcıdır. Kötü hisleri kaybeden bir özelliği vardır. Aşkın ve ümitlerin merkezinde yer almaktadır. Her işe başlarken ondan bir feyz alınmalıdır. (Kara, 2017: 167)

Tasavvufta Topçu'nun önemsediği kavramlardan biri de aşktır. Akıl yolcuyu Allah'ın yoluna iletirken, aşk onu Allah'ın bizzat kendisi ile tanıştırandır. Aşksız yaşayan bir insanın gideceği yeri bilmeyen bir divane olacağını belirtir. Aşk kavramını önce Hristiyanların daha sonra Müslümanların iyi bir şekilde anlayarak yaşamaya çabaladığını söyler. Hz İsa'nın aşkın kendisi olduğunu, Kur'an'ın getirdiği hakikatlerin ise hepsinin birer İsa gibi aşkı dile getirmiştir. Topçu ilmi bilmeyi beş aşamada ele alır. *"Zekâ, sezgi, ihtiras, merhamet ve aşk olarak beşli sınıflamaya tabi tutar."* (Kara, 2017: 178)

> Âlemin gayesi aşk olsa gerek. Her halde o, kuvvetler basamağının başında ve sonunda bulunan mutlak kuvvetle birleşme ve kucaklaşma halidir. İlk, başta kâinat varlıklarının sonsuz boşluktaki hareketi halinde gözüken mutlak kuvvet, kendi yaratıklarıyla adım adım ilerleyerek sonunda insanda barınan aşk halinde yine kendi kendisine kavuştu. İnsanda madde ile ruh birleşmişken maddeden sıyrılıp kurtulabilen ruh yayından kurtulan ok gibi kaynağı olan mutlak kuvvete

> koşuyor. Onunla birleşiyor ve gayesine ulaşıyor. Bu birleşmenin adına aşk deniyor. (Kara, 2017: 178)
>
> Aşk, kâinatın hem başlangıcı, hem de gayesidir. Maddede kuvvet halinde gözüken aşk, sonunda maddeyi tanımayan ruha sığındı. Allah, mutlak aşkın kendisidir. Varlığın aslı da O'dur. Allah ve kâinat ikiliği aklın icad ettiği bir hezeyandır. Aşk içinde çokluk yoktur. Çokluk sadece bizim tanıyışımıza ait bir vasıftır. Metafizik, sonunda yerini tasavvufun aşk denemesine bırakacaktır. (Kara, 2017: 178.)

Aşkı anlamayanlar hakkın bilgisinden mahrum kalır. Asıl aşk hakkın aşkıdır. Bu aşk maddeden uzaktır. Uzaklaştıkça kendine gelir. Hakîkî aşka mâlik olanlar bu dünyada var olan bir sevgiye dönüp bakmazlar. Etik ve estetikte onlar için çok bir şey ifade etmez. Âşık, maşuk ve aşk birdir. Aşkın mekânında duyulara ve duygulara yer yoktur. Ukbâ kaygısını sonlandırandır. Yok olma endişesine ara veren bir moladır. Aklın verdikleri aşkın gölgesinde kalır. (Kara, 2017: 181)

Doğa aşkın doğduğu yerdir, şems ise yâridir. Doğanın içinde büyüyen aşk kendini göstermemek için içine kapanır. Doğduktan sonra ise başka ruhlarda sığınamaz hale gelir. Tekrar geldiği yere dönmek ister. Ebedi olmanın verdiği döngüsel hareket kendini gösterir. İnsanın arınması ile ancak aşk ruhun içinde kendine yer bulabilir. Bu acılı sancılı çileli bir süreçtir. Aşk kalbe bir anda gelmez yavaş yavaş ve hissettirmeden kalbi bir kuş gibi hafifletir. Bununla aşk varlığı kalbe nakşeder ona tanıtır sonsuz hazzı yaşatır. Bu arada bilginin kendisi ile tanışma fırsatı elde edilmiş olur. Bilgi parça halinde değildir. Her şeyin bilgisi o bilginin içinde yer alır. Bu bilgi sayesinde Hakkın kendisi ile tanışma fırsatı elde edilir. Sokrates'in kendini tanımak olarak adlandırdığı şey de budur. (Kara, 2017: 183-184)

Tasavvufi diğer kavramlar Topçu'nun anlam dünyasında da yer bulmuştur. Bunlardan biri de vahdet-i kusûd olarak da bilinen bu yolda yürüyen insanların Allah'ın istemesinin kendinin de istemesi demektir. Bir de vahdet-i şuhûd olarak bilinen Allah'ı devamlı seyretme durumu onunla birlikte her anını geçirme hâlidir. Bu yolda yürüyen insanların gözünün gördüğü her şey Allah'ın yansımalarıdır. Bu seviyeler Topçu için ulaşılması gereken seviyelerdir. İnsanın kendi iç yolculuğunda, kendini keşfetmesinde bu kavramları bilmesi ve bunlara uygun yaşamasında birçok faydasının olacağını düşünür. (Kara, 2017: 185)

Topçu'da Bergson gibi;

> Ferdi ruhu cemiyetin dar çerçevesinden kurtarıp insanlığın bütününe götüren ve böylelikle insanlık ahlakının kaynağı olan mistisizm, insan ruhunun deneyleriyle ulaşabildiği bölgelerin bu ileri noktasında bulunuyor. İslam'da tasavvuf adını alan İslâm'ın özünü, asıl yapısını teşkil eden mistisizm hayatın sırrını ve akıbetimizin muammasını da çözmeye kabiliyetlidir.

şeklinde düşünür. (Kara, 2017: 192)

### 3.1.8. Toplum Felsefesi

Toplumların da bir ruhu var mıdır? şeklindeki soru ile konuya başlayan Topçu bu alanın son dönem temsilcilerinden olan Emile Durkheim'ın topluma olduğundan daha fazla değer atfettiğini düşünür. Fert olarak insanın yerinin özellikle de ülkemizdeki temsilicisi olan Ziya Gökalp'in etkisiyle kaybolmaya ve değerinin azalmaya başladığı endişesini taşımıştır. Durkheim insanın şuurunun ikamesi olarak toplum şuurunu, insanın vicdanı yerine toplum vicdanını, insanın Tanrısı yerine ise toplumun Tanrısını koymuştur. İnsanın kendi kabuklarından, toplumun oluşturduğu fanusu yırtmadan çıkmasının mümkün olmadığı bir gerçektir. Toplum ne ise insan odur. Bu yaklaşım ise insanı daha bilinir, ölçülebilir, anlaşılabilir, istismara daha açık bir canlı haline getirmiştir. Bu anlayış Topçu'nun hareket felsefesine aykırı görünmektedir. (Topçu, N. (2017). *Yarinki Türkiye.* İstanbul, 38-40)

Ülkemizde oluşan atmosferde ise toplumu bir arada tutan değerler açısından cemiyetin bizzat kendisinin birçok şeyden daha değerli olması yeni bir ideolojinin gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Bu ideoloji Turancılıktır. Topçu Anadolu'da oluşan medeniyetlerin meyvesi olan zihniyetin yerinin Turancılık fikrinin almasından hoşnut olmamıştır. O'na göre kültür ve iman sıkıntılarının nedeni Turancılık ideolojisinin varlığıdır. Eğer bu ideolojinin yerini İslâm ruhu ile yoğrulmuş bir Anadolucu düşünce almazsa dert ve sıkıntılarımızdan kurtulmanın mümkün olmayacağını düşünmektedir. (Topçu, 2017: 40-42)

Topçu'ya göre toplum bir şahsiyet değildir. Benlik de değildir değişimin tam ortasında bulunmaktadır. İnsanda bulunan bir ruha sahip olması mümkün değildir. Ruh parçalanamaz. İnsan kendine has bir karaktere sahip olan bir varlıktır. Toplum ise zaman içerisinde öyle tanınmayacak karakterlere bürünür ki onun şahsiyet sahibi olması mümkün değildir. İnsan toplum potası içerisinde kendini yalnız bulur.

Başkaları ile birliktedir ama yalnızdır. Bu potada kendinden kendi özünden feragat etmek zorundadır. (Topçu, 2017: 43-44)

İnsan ruhu yeniliğe açıktır her zaman yeni şeyler peşinde iken toplum gelenekçidir eski onun için kutsaldır. Taklit etmek hep insana zahmetsiz bir durum olarak gelmiştir. İnsanoğlu tarih boyunca zahmeti hiçbir zaman sevmemiş kolay olanı tercih etmeye çalışmıştır. Kolay olana gidiş toplumsal olmanın da temelinde yatmaktadır. Birlikte hareket ederken insanın düşünme yetisi zayıflar. Bu bir konfordur. Elbette bunun bir bedeli de vardır. Bu bedel yaratıcılıktan vazgeçmektir. Öldükten sonra geriye bırakılan şey ne olsun isteriz. Yok olup gidici bir şey mi? Yoksa hep kendisi ile anılacağımız bir şah eser mi? En azından bunun için uğraş verebilmek bu dünyadaki maksadımız olmalıdır. (Topçu, 2017: 44-47)

Toplum geleneklerin esîridir. Onların tesirinden kurtulması da mümkün görünmemektedir. Ona sadakat gerekir. Bu insan ruhunda bir miskinliğe neden olur. Ahlâk ideali olan isyan edici bir ruha sahiptir. Halk sihirbazlara ve kendini yönetenlere her zaman hayran olmuştur. Rutin dışı olan ne varsa halk onun karşısındadır. Geleneklere karşı gelenlere farklı düşüncelere, farklı olan ne varsa halk onlara tepkiseldir. Hazmetmek çok ama çok zordur. Hatta onları yok ederler. Tek başına yaşamasını bilen insan isyan kavramını sever onunla içiçedir. Haksızlık karşısında boyun eğmemek onun için bir övünçtür. İsyan onu hayat nehrinin tek düzeliğinden kurtaran bir çıkış rampasıdır. Kendi bedenimizin bizden istediği maddi olan ne varsa onların tahakkümünden kurtaran bir kurtarıcıdır. Gelenek toplumun ahlâkı olurken, ahlâkın kendisi ise ferdin olmuş olur. (Topçu, 2017:47-49)

Toplum maddeperest ve bencildir. Mitolojik olana her zaman ilgi duyar. Hakikât peşinden koşmaz. Dinden bu anlamda ayrılır. Mitolojik hikâyeler hakikâtten insanı uzaklaştırır. Dîni hakikâtler ise tam tersi insanı gerçeğin tam da kendisi ile baş başa bırakır. Bunların başında ölüm gelir. Kalbin ve vicdanın sesini kısanlar mitolojinin çığlıklarını kendilerine yol gösterici olarak görmeye başlamışlardır. Tarihin bizlere anlattığı efsanevi kahramanların daha içine doğru bir yolculuk bizleri hayal kırıklığına uğratabilir. Tarih abartılarak anlatılmak ister. Toplum övmek ister. Birini bir kere övdü mü gelenek olur. Bir kere yerdi mi yerin dibine girmiş demektir. Onu oradan çıkarmak çok güçtür. Bunlardan uzak kalmasını başarabilenler ise âlimler, veliler, peygamberler ve sanatkârlardır. Onlar ahlâk aşığı olduklarından geçici olanla değil kalıcı olanla

hakikatin aşkı ile basiretli bir nazarın sahibidirler. Belki de bu sebepten toplumla ve onların liderleri ile araları daima açıktır. (Topçu, 2017: 49-51)

Toplum kudrete biçaredir. Korku ve endişe onun vazgeçilmez duygularındandır. Topluma angaje olan bir insanın korkularını elinden alırsanız imanını elinden almış olursunuz. Cennet ve cehennem onun için inancın temelindedir. Allah'ın kendisini istemek Yunus gibi "bana seni gerek seni" diyebilmek toplumdan ayrı olabilmeyi göze almakla olabilir. Toplum her zaman şiddete teşnedir. Savaş onun için vazgeçilmezdir. Savaş olmasa bile ona olan hazırlık toplumu hazır ve kendinde tutar. Ahlâk idealine sahip insanlarda şiddet yerine merhamet vardır. Merhamet tanrısal olanı hatırlatır. Eskilerin tabiri ile "iyiliğe iyilik her kişinin kötülüğe iyilik ise er kişinin kârıdır" er kişiler fert olabilmeyi başarabilenlerdir. (Topçu, 2017:49-53)

Topçu toplumun yukarda saydığı rahatsızlıklarının varlığını yadsımadan onu bir sürüye onu yönetenleri de çobanlara benzetmiştir. Çobanların ise hırslı ve cesur olduklarını ancak toplumu her anlamda zarara uğrattıklarını söyler. Onların zararlarından kurtulmanın yolunun ise fert olabilmeyi başaran insanların varlığını öncelikle kabul etmek sonra onların değerini kıymetini bilerek hareket etmek gerektiğini söyler ve ekler; "*merhametle aşk, en büyük kuvvetleridir. Bizim için ideali yapacağımız inkılap, cemiyetimize muhtaç olmayan bu insanların şahsiyetini, cemiyetimizin şahsiyeti yapmaktır. Kültürümüz, ancak onların ruhunu benimseme cihazı olmalıdır."* (Topçu, 2017:54)

*"Ruhlarını kaybetmiş, din ve ahiret maddecileri"* din istismarcılarını bu şekilde betimleyen Topçu, Türk İslâm Düşüncesinin mayasının din bezirgânlarının yüzünden bozulduğuna işaret etmektedir. Din için yapılan bütün faaliyetlerin halkı bölmek, onları kamplaştırmak, manadan ve ilahi olandan uzaklaştırmak halini aldığını söylemiştir. İslâm'ın nirengi noktalarında bulunan bazı olayları ve kavramları kendi kirli dünyevi isteklerine âlet ettiklerini, manadan uzak maddeye yakın bir anlayışın tuzaklarını kurduklarından endişe duymaktadır. Topçu endişesini şu şekilde dile getirir; *"İslâm dünyasını uyutan sözde din adamları yerlerini hakikat ihtirasına sahip, fazilet mücahidi, cemaatin beynine ve kalbine girmiş idealist bir münevver zümreye terk etmedikçe milli mektebi kuracak bir ruh da gelmeyecektir."*(Uyanık, M. (2019). "Ahmet Yesevi ve Nurettin Topçu'nun Din ve Dindarlık Tasavvurlarının Mukayeseli

İncelemesi”, *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan Tarih ve Medeniyet Sempozyumu,* 430-431)

### 3.1.9. Hareket Felsefesi

Topçu, oluşturduğu zihin yapısını her zaman kavramlar üzerinden anlatmaya çabalamıştır. Hareket kavramını da isyan ve irade kavramları ile ortak ele almıştır. İsyan, Allah'ın insandaki varlığını bulabilmek için bedenin geçici bazı isteklerine karşı duruştur. İsyan hareketi Allah'ın biz insanlara kendinden bahşettiği bir mucizedir. Bu mucize sayesinde insan ancak gerçek bir insan olabilir. (Kara, İ. (2021). *Nurettin Topçu Hayatı Ve Bibliyografyası.* İstanbul, 39)

İsyan ahlâkını ilk anlamından ayıran özellik ise Allah'a ulaşmak için Allah ile beraber yapılan bir hareket olmasıdır. İsyan hareketi sonsuzluğa giden yolda ilk adımdır. Nerde bir haksızlık ve zulüm varsa ona karşı gösterilen dik duruş ancak isyan hareketidir. Bu aynı zamanda insanı özgürleştirici, birey olabilemesine yardımcı olan bir harekettir. (Kara, 2021: 40)

İnsanın bütün davranışlarını daha yüksek bir seviyeye çıkarma potansiyeline sahip olan hareket isyan hareketidir. Bu hareket insanın hem kendini hem de başkalarını olumlu anlamda değişmesine neden olan harekettir. Bu hareket aynı zamanda insanın dışındaki şeyleri tanımasına, diğer insanlarla doğru ilişki kurabilmenin püf noktalarını bilmesine, iyilik kavramının yeterince anlaşılmasına neden olur. Bu hareket bilinçli ve özgür olmak zorundadır. (Kara, 2021: 40)

İnsandaki zekâ tek başına bu hareketi yapma potansiyeline sahip değildir. İnanç ve sezgi zekâya ile birlikte hareket etmelidir. İrade ise; insanın çevresinde olan bitenleri algılayan ve bu algılar neticesinde bir hüküm ortaya koyma yeteneğine sahip olan bir sistemdir. Nihai amacı ise Allah'a ulaşmaktır. (Kara, 2021: 40-41)

İnsandaki hislerden başlayarak Allah'a kadar gidilen yolda, insanın istek ve arzuları iradenin karşısına çıkarak ona engel olmak ister. Bu engelleme sırasında ise insan çelişkiler ve sıkıntılar yaşar. Bu sıkıntılar insanı daha fazla anlamaya ve araştırmaya doğru iter. Bu açıdan bu sıkıntıların büyüklüğü insanın Allah'a ulaşmasında önemlidir. (Kara, 2021: 41)

Topçu bu anlamda döneminin düşünce insanlarından ayrılmaktadır. Diğer düşünürler toplumun geleneklerini, devlete olan bağlılıkları yüceltme eğiliminde

olmuşlardır. Görev bilincinin kutsallığını öne çıkaran bu yaklaşım Topçu'nun hareket felsefesine pek de uygun bir konumda yer almıyordu. Topçu bireyi öncelemeyen bu fikrin, insanların içinde bulunan cevheri öldüreceğinden, taklide ve tekrarcılığa neden olabileceğinden endişelidir. İnsanın eşref-i mahlukat olabilmesini kendi olabilmesine bağlamaktadır. (Kara, 2021: 41)

Hareket felsefesine sahip olan insan, özgür bir şekilde hareket kabiliyeti kazanır. Sezgileri, inançları, bilinçli ve sorumlu hisleri ile toplumun içinde kaybolmaktan kurtularak kendini farkedecektir. Kendindeki cevheri farkeden insan, özünde var olan kendini aşağıya doğru çeken nefsinin suflî isteklerine karşı çelik gibi bir irade ile savaşmaya başlar. Toplumun da bireyi yok etmeye çabalayan gelenek ve örflerine direnme gücü bulur. Bu güç onu toplumun önüne geçirir ve sonuzluğa doğru toplumu ilerletebilme kabiliyeti verir. (Kara, 2021: 42)

Kendini bulmuş ve tanımış birinin en göze çarpan özelliği ise sorumluluk duygusunun hassasiyetinin artmasıdır. Bu hassasiyet onda merhamet duygusunun genişlemesine neden olur. Merhamet ise insandaki ahlâk yetilerin kemâle ulaşmasına neden olur. Bundan üzerinde duracağı diğer kavramlar ise merhamet, hürmet ve hizmettir. (Kara, 2021: 42)

### 3.1.10. Medeniyet Anlayışı

Anadolu'da İslâm dîninin gelmesinden sonra kurulan medeniyetler, köklerini Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Maturidi gibi isimlerden alan medeniyetlerdir. Bu kurucu isimlerin devam ettirdiği gelenek Hallac-ı Mansur, Fatih Sultan Mehmet gibi şahsiyetler ile olgunlaşmış ve Topçu'nun medeniyet algısını şekillendirmiştir.

Topçu medeniyet ile ilgili fikirlerini, olumsuzluklar ile ilgili çözüm önerilerini son çeyrek asırda yaşananların etkisi ile oluşturmuştur. Son dönemde içinde bulunulan buhranlı durumların idarecileri hızlı çözümler bulmaya ittiğini bundan dolayı da hatalar yapıldığını söylemiştir. Medeniyet problemlerimizin sebeplerini ise şöyle sıralamıştır; milli tarihin, geçmişin izlerinin yok edilmeye çalışılması. İkinci olarak ise; manevi olarak bizi ayakta tutan değerlerin azalmaya başlaması, ne kadar madde ile temasa geçersek o kadar ileriye gidebileceğimizin düşünülmesi. Üçüncü sırada insanın, insan olarak değerini kaybetmesidir. Değer verdiklerimiz maddeleştiği için, yaratılmış olmanın muhteşemliği es geçilmiştir. Sorumluluk alma bilincinin zayıflaması ile görevini yerine getirmenin vermiş olduğu rahatlık her zaman bir konfor

alanı yaratmıştır. Sorumluluktan kaçan nesiller daha ürkek davranmaya mahkum olmuş, öğreticiler yeterince fedakârlık gösterememişlerdir. Fedakârlık aklın istemediği bir davranış olarak kabul görmeye başlayınca hayatımızdan yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır. Yeni dünya düzeni rasyonun hakim olduğu, düşenin dostu olmaz mantığı ile zihinleri bulandıran bir yapıya sahip olduğundan bu önemli değerde rafa kalkmıştır. Otorite anlayışı evrimleşerek mazlumların hakkının yenmeye başladığı başka bir yere doğru ilerlemiştir. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 125-126)

Özgürlük kavramı yıpranmış, her konu başlığında özgürlük kavramı kullanılarak kavramın içi boşaltılmıştır. Çalışma, basın, kadın, çocuk, gibi özgürlük çeşitleri icat ederek sanki bunlara sahip olmadığımız zannı hakim olsun istenmiş, geleneklerimizin bizlere getirdiği önemli tecrübeler bu adlar altında yok edilmiştir. Lonca teşkilatlarında yetişen gençlerin hem ahlâklı hemde işinin ustası insanlar olduğu unutulmuş, basın hürriyeti adı altında ise basının kendisinde bir özgünlük kalmamıştır. Geçici hazların ve ticaretin merkezi haline gelen bir basın anlayışı özgürlükler adı altında servis edilmiş, kadın hürriyeti kadınlarımızı daha yalnız hale getirmiştir. Türk kadınlarının ne kadar değerli işlerde yer aldığı, müslüman kadınların ise ilme ne kadar bağlı oldukları geri planda kalmıştır. Çocukların özgürlüğü onları aileden anne babasından koparmaya başlamış, bizi biz yapan değerler bizden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamıştır. (Topçu, 2022: 128-129)

En vahim olanı ise üniversitelerin bütün bu olanlar karşısında sessiz sedasız kalmasıdır. Üniversitelerin ilim yuvaları olması hasebiyle, her dönemde toplumların bir adım önünde basiret sahibi bir tavır ile hareket etmesi beklenmiştir. Ancak bu hareket ve sorumluluk son dönemde yerine getirilmiş gibi görünmemektedir. Üniversiteler kendilerinden beklenen ilim üretme misyonunu çoğunlukla yerine getirmemiş, daha çok siyasi konularda kafa yormuş, özerk olarak kendi varlığını devam ettirmiş ve sonunda şeffaflık özelliğini de yitirmek suretiyle hayatî işlevlerini yitirmiştir. (Topçu, 2022:129-130)

Yukarıda dile getirilen problemlere Topçu çözümler sunar; ilk olarak eğitim sahasında bilimin temel prensipleri bırakılmadan bir tarih anlayışının oluşturulması bu alanda kitaplar yazılarak acilen okullarda okutulmaya başlanmasının önermiştir. Zira O'na göre *"millet kültürü tarihle başlar, felsefede nihayetlenir. Sanatlar daimi besleyicisidir."* İkinci sırada ise mutluluğu maddede arayan düşünürlerimiz, maddeyi

ilah haline getirmekten çekinmemiş, bunun için irfan sahibi nesillerimiz kaybolmuştur. Bunu tekrar sağlamak adına çocuklarımıza ilkokul döneminden itibaren doğanın bizler için var olduğunu ve onun varlığının nedeninin bizim varlığımızın nedeni ile aynı olduğu bilincinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Üçüncü olarak Milli eğitim kavramını gündeme getirmiş, yabancı dilde eğitim verilmemesi gerektiğini söylemiştir. Eğitim kendi kültürümüzün ve dilimizin üzerinden verilmelidir. Dördüncü olarak üniversitelerimizin toplumla içiçe olmalıdır. Toplumu dışlayan ve ondan uzak durmak isteyen bir üniversite toplumu ne anlayacak ne de onu ileri taşıyacaktır. (Topçu, 2022:130-131)

Beşinci olarak sanat alanında büyük atılımlar yapılması lazım gelmektedir. Bu anlamda sanat alanında özellikle kadınların daha ön planda olmaları, daha iyi eğitim almaları adına herşeyin yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Sanat ve estetik ile birleşen bir ahlâk anlayışı toplumu her zaman daha ileri taşıyan bir özelliktir. Altıncı sırada ise sorumluluk almış ve alabilecek insanları örnek olarak genç nesillere aktarmamız gerektiğini dile getirmiştir. Değerli insanların, kendini insanlara vakfetmiş dürüst insanların olması gerektiği vurgusu yapılmalıdır. Yedincisi teknik okulların varlığı kadar hatta onlardan daha önce ilim sevgisi ile yanan okul ortamlarının var olması gerekmektedir. İlmin hedef olarak alınmadığı, gelecek kaygılarının, iaşe endişelerinin ağır bastığı bir okul ortamında ilerleme olmayacağı aşikardır. (Topçu, 2022: 132-133)

# 4. NURETTİN TOPÇU'NUN TÜRK İSLÂM FELSEFESİ ANLAYIŞI

## 4.1. Türk İslâm Felsefesi Anlayışı

*"Karakter, ferdin ve ırkın cevheridir. Cevher bir gizli hazinedir. Ondan sonsuz değerler fışkırır, ebedîlik çiçekleri açılır. Ancak onun çiçeklenmesi için, kendisine uygun hayat suyunu bulması lazımdır. Onunla birleşince harikalar doğurur."*(Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 157)

Eski çağlardan bu yana Türklük, Asya'nın ortasından diğer coğrafyalara yayılan bir yapıya sahip olmuştur. Ufku geniş olan bu fikir kendini bulma adına yeni coğrafyalara yelken açmıştır. Türkler kendilerini İslâm'ın sıcak kollarında bulmuştur. İslâm dininin Türklük ile bir araya gelmesi dünya tarihinde belki de yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. (Topçu, 2022: 157-158)

Hakikât yolculuğu nerden başlarsa başlasın, ister doğu ister batı, hikmet sevgisi onu arayanların özümsediği ve her zaman aramaya devam edeceği bir sevgidir. Sürekli aranma hali hakikâti değerli ve üstün kılan şeydir. Masal, hikâye destan efsane bunların hepsi bir yerde akıl ile birleşerek felsefeyi meydana getirmiş iken; Türklük ile İslâm'ın birleşmesi duygu ve aklın birleşmesidir. Burada akıl ile birleşen duygu ilahi işaretlerle bezeli idi. Birleştikleri coğrafyalarda kendilerine çizdikleri rotalar ilahî izler ile çoğunlukla başarılı olmuştur. (Topçu, 2022: 158)

Bu ilahî yolculuk sırasında karşılaştıkları yerlerde değerli isimler ortaya çıkarmışlardır. Öncelikle göçebe yaşamdan yerleşik bir yaşama geçen ve medenî şehirlerin temellerini atan, özgürlük alanında inkılaplara imza atan Türkler fikir, teşebbüs ve inanç özgürlükleri alanlarında örnek olacak uygulamalar hayata geçirmişlerdir. İmam Âzam Ebu Hanife yaşayan dîni, yaşayan insanların zihnine nakşetmesi ile meşhurdur. Felsefe alanında İbn Sîna ve Farabî, yaşadıkları coğrafya ve zamanda çok büyük işlere imza atmışlardır. Onların açmış olduğu çığır ile Anadolu'ya akan hikmet aşkı Hoca Ahmet Yesevî ve Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî gibi değerli isimlerle devam etmiştir. (Topçu, 2022: 158-159)

Kadîm gelenekte siyasî bilincin en gelişmiş timsali olarak Türklerin geliştirmiş olduğu devlet geleneği varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bir mefkûre bir ideal uğrunda, geçici heveslerin peşinde olmadan "Halka hizmet Hakka hizmettir" bilinci ile davrananlar Türkler olmuştur. Bunu yaptıran ise İslâm dininin merhamet gibi bir

değeri kendine şiar edinmiş olmasındandır. Anadolu'yu haçlı mezalimine karşı bir duvar haline getirebilmek Kılıç Arslan'a nasip olurken, Plevne'de kahramanlık destanı yazarı Gazi Osman paşanın varlığı İslâm'ın Türklere bahşettiği duygular sayesindedir. (Topçu, 2022: 159)

Mazide olagelen kahramanlıklar İslâm dininin Türklere bahşettiği ilahî duyguların neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddeden kalpleri ırak etmiş, bir ideal uğruna ömür geçirmeyi Türklere hedef olarak vermiştir. Bu uğurda kurulan devletler onların zihninde asla yok olmayacaktır. Ama Türkün zihninde devlet kutsaldır ve asla yok edilemez. Bu açıdan Türklük ile İslâm ayrılmaz parçalardır ruh ve beden gibidir. Birinin olmaması diğerinin de yok olmasına neden olacaktır. (Topçu, 2022: 159-160)

Günümüzde tüm Müslümanların diğer milletler karşısında vermiş olduğu dağınık görüntünün altında yatan esas sebep ise ruh dünyamızın fakirleşmesidir. Bizi birleştiren asıl duyguların yok olmasıdır. Türklüğün varlığı millet olma yolunda başlı başına yeterli görünmemektedir. Onun varlığının gayesinin çok kutsal ve ebedîliğe uzanan değerler içerisinde olması gerekmektedir. Batı kendisine çizdiği yolda Tanrının varlığını inkârı seçmiştir. Onun yerine aklı ve insanı koymuştur. Maddeye bağlı, mânâdan uzak bir zihin yapısı insanlığın neredeyse yok olmasına, ruhsal olarak hastalanmasına neden olmuştur. (Topçu, 2022:160-161)

Batı taklitçiliğinin bu anlamda insanlık için faydalı olduğu söylenemez. Batının içi boş, mânâdan uzak olan bu zihniyetini birebir taklit etmek Türk-İslâm geleneğinin anlaşılmadığının göstergesi olmuştur. Türklerin kendilerini tarih sahnesinde ifade şekilleri ile batının ırkçı politikaları arasındaki farklar kendini acı bir şekilde göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir. Haçlı seferlerinde yaşanan mezalim, taş üstünde taş bırakılmaması ile Selahaddin Eyyubî'nin Kudüs'ü fethi arasında dağlar kadar fark vardır. Batı yok etmek ve yıkmayı kendine prensip edinmişken Türk-İslâm düşüncesi gönülleri ve insanlığı imar etme, var olan ne varsa korumak ve canlı tutma prensibine sahiptir. (Topçu, 2022:161)

Velüd Hilal olarak bilinen coğrafyada Türk İslâm Düşüncesinin anlama biçimini değiştirmeye gayret eden Topçu, Sokrates ve Platon'dan aldığı ilham ile yola çıkmıştır. Hz Peygamber'in izinden gidenlerin, Mevlana'nın, Yunus Emre'nin, Fatih Sultan Mehmet'in torunlarının başlattığı mücahedenin tekrar filizlenmesi gerektiğini

düşünmüştür. Dinin araç olarak kullanılmasının bu anlamda yüksek idealler için bir ur görevi gördüğünü, biçimsel dindarlık yerine samimi dindarlığın yerini alması gerektiği görüşünü savunmuştur. (Uyanık, M. (2019). "Ahmet Yesevi ve Nurettin Topçu'nun Din ve Dindarlık Tasavvurlarının Mukayeseli İncelemesi", *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan Tarih ve Medeniyet Sempozyumu,* 420)

Çağdaşlık veya Modernite kavramı ülkemizde değişik boyutları olan bir konu olarak yıllarca Türk aydınlarının zihnini meşgul etmiştir. Esasen Osmanlı son döneminde ortaya çıkmış gibi görünmekle birlikte kökleri daha eskilere dayanan bir problemdir. Osmanlı son döneminde daha derin olarak tartışılmaya başlanması ise Osmanlı'nın artık siyasi gücünü iyiden iyiye yitirmesi olarak görülebilir. Devletin varlığının devam ettirilmesi için din, cinsiyet, toplum, bireysellik, etik, felsefe gibi farklı alanlarda çağdaşlaşma ele alınmıştır. Osmanlı Modernleşmesi kendi bulunduğu coğrafyanın dezavantajlarını, dînî kültürel alt yapısını çağdaşlaşma açısından tartışmaya açmıştır. Kendi değerlerimizden vazgeçmeden batıyı nasıl taklit edebiliriz sorusunun cevabını bulmaya çalışmışlardır. Cumhuriyetin çağdaşlaşma çabası ise geçmiş hadiselerin travması üzerine bir hareket tarzı belirlemesi doğal bir refleks olarak görülebilir. Uluslararası konjonktürde konum edinme çabaları, temelleri atılan sistemin de yerinin sağlamlaşması adına çağdaşlaşma daha da önem kazanmıştır. Daha hızlı bir yenilenme pratik açıdan daha fazla sonuç yaratacağından, hâlihazırdaki sosyo-ekonomik durumunda hızlı hareket etmeyi gerektirmesinden modernleşme, dört başı mamur bir şekilde gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Osmanlı modernleşmesinde, daha çok sistemin rahatlatılması amaçlanırken Cumhuriyet ile birlikte artık halkın da içinde bulunduğu durumdan bu şekilde kurtarılması amaçlanmış görünmektedir. (Yıldırım, E. (2016). "Modernite Sorunu Karşısında Nurettin Topçu: Niçin Modernite?" *Nurettin Topçu Sempozyumu, Erzurum Tebliğler,* 115-116)

Nurettin Topçu'nun rolü burada önem arz eder. Hızlı bir değişim gönüllerde özellikle de aydınların zihninde kuşkulara, tereddütlere neden olmuştur. Kendi aldığı eğitim ve kültüründen kaynaklı olarak yazdığı İsyan Ahlâkı tezi ile mevcut durumu masaya yatırır. *"Nasıl modernleşelim"* sorusu yerine *"neden modernleşelim"* sorma cesaretini gösteren Nurettin Topçu konuyu derinlemesine irdelemiştir. Batıcı Modernleşme, İslamcı Modernleşme ve Milliyetçi Modernleşme kavramı o dönemin tartışılan kavramları arasındadır. Çağdaşlaşmanın varlığı üzerinde tartışma söz konusu

değildir. Sorun daha çok nasıl çağdaşlaşılacağıdır. Türkçülük veya İslamcılık zihnî altı yapısı üzerinden mi ya da bambaşka bir anlayıştan yola çıkılarak mı yenilenmeye gidilecektir. Osmanlı dönemi aydınları yukarıda ifade edilen üç tarz modernleşme arasında bir uzlaşma arayışında gidip gelmektedir. Tabi daha sonra gelen aydınlar tek tip üzerinden giderek diğer düşünceleri tasfiye etmeyi düşünmüşlerdir. (Yıldırım, 2016: 116)

Son dönemde yapılan yenileşme hareketleri pozitivizm etkileri içermektedir. Gelenek ve tarihin yeri önemsenmemeye başlanmıştır. Bütün bunların yerini salt determinizm almıştır. Bize has olan birçok değerimiz önemini kaybetmeye başlamış, kendi kimliğini benliğini kaybeden toplumlar ise başka milletlerin kimliğini almaya onlara benzemeye başlamıştır. Nurettin Topçu bu geçiş döneminin canlı şahididir. Fransa'da yazmış olduğu tez ile kendinden izleri akademiye taşımıştır. İsyan Ahlâkı tezinin temel yaklaşımı itaat ve isyandır. Çağdaş filozofların bireyleri düşünmemeye davet ettiğini anlatmıştır. Toplum, nefsin istekleri ve kamu otoritesinin insanları kendilerinden uzaklaştırdığını ifade etmiştir. (Yıldırım, 2016: 117-118)

İnsanları kendilerinden uzaklaştıran çağdaş düşünce tarzından ise ancak geleneklere bağlılık ile kurtulabileceğini söylemiş, bizi biz yapan değerler özellikle inançlarımız ve onu temsil eden mistiklerin varlığını önemsemiştir. Anadolu'daki kurtuluşun Anadolu insanının irfanı ve basireti ile ancak gerçekleşebileceğini, bunun da Anadolu'nun tarihini kültürünü inançlarını çok iyi bilerek sahip çıkmak suretiyle olabileceğini vurgulamıştır. (Yıldırım, 2016: 118)

Çağdaşlaşmayı hesaba çektiği temel konular arasında sosyoloji gelmektedir. Modernliğin çıkış noktası daha mutlu bir toplum yaratma idealidir. Bu idealin içerisinde ise *"ilerleme, bilim, akıl, sanayileşme, sekülerleşme, ve ulus devlet"* vardır. Geçmiş her zaman aşılması gereken bir durumdur. Gelecek hayaller barındırır, ümit ondadır. Geçmiş negatif olarak görülür. Gelecek hayatı, hareketi içinde barındırır. Çağdaş toplum hayata katılırken bir şeyler ortaya koymayı hedefler. Mekanik bu anlamda insan için çok şey ifade eder. Seküler toplum, sanayi toplumu daha pozitivist bir toplumu ifade etmektedir. (Yıldırım, 2016: 120)

Durkheim sosyolojisi Topçu tarafından eleştirilmiştir. Sorgusuz itaat kültürü geliştirmek isteyen bir anlayış olduğundan Topçu'nun isyan kültürüne aykırıdır. İnsanın bireyselleşmesi ve kendini tanıması noktasında bu anlayışın bize uygun

olmadığını dile getirmiştir. Durkheim'in fikirlerini *"bağlılık ve bağımlılık"* özelinde kritize eder. Toplumsal baskının olduğu yerde sorumlulukların daha fazla olmasından kaynaklanan bir bağlılığın meydana geldiğini ve bunun da insanın insan olmaklığını elinden alarak tabiri caizse bir koyun haline geldiğini zımnen ifade etmektedir. Topçu'nun hareket felsefesindeki isyan anlayışı ilerlemenin her zaman iyi sonuçlar doğurmayabileceğini ifade eder. Bununla birlikte sosyalist, pozitivist ve sanayi toplumlarının hedefine koyduğu modernleşmeye karşı bir refleks geliştirmiştir. (Yıldırım, 2016: 121)

Mekanikleşme çağdaşlaşmanın hedeflerinden biridir. Küresel olarak devletlerin hemen hemen hepsi bunun derdine düşmüş görünmektedir. Mekanikleşen toplumlar daha zengin olup daha mutlu olacaklarını daha güvende olabileceklerini düşünürler. Son dönem düşünürler mutlu ve zenginliğin kaynağını ve modernliğin temelini sanayileşmede görmektedir. Nurettin Topçu ise bu duruma daha temkinli davranır. Topçu bilir ki mana olmadan maddenin hiçbir işe yaramadığını ve insanların bununla asla mutlu olamayacaklarını hatta daha mutsuz olacaklarını düşünmüştür. Mekanikleşmenin insanları daha fazla tüketime ve maddeye bağımlı hale getireceğini ve gelenek, kültür, din gibi kavramların dejenere olacağını söylemiştir. Anadolu insanın içinde bulunduğu durumun tam bir mekanik bombardımanı olduğunu ve toplumumuzu maddenin adeta kölesi haline getirmeye çabalayan bir canavar olduğunu anlatmaya çabalar. Çare olarak ise kendi ürettiğimiz ilim, felsefe, sanat ve din anlayışına sonuna kadar sahip çıkmak olduğunu belirtmiştir. (Yıldırım, 2016: 122)

Topçu ıslah çabaları için "Rönesans" kavramını kullanmıştır. Bu kavram üzerinden İslâm toplumlarının yeniden ayağa kalkabileceğini düşünür. Rönesans kavramı geçmişi, geleneği, dîni bir kenara bırakmadan hepsine sahip çıkan bir anlayış içinde bir yenilik çabasına girmek anlamına gelir. Batı ile beraber bir doğuş anlamına gelmez. Tek başına ve normal bir doğumu simgeler. Varoluşuna neden olan coğrafyasında yaşayan insanların dinlerini, ırklarını, kültürlerini, sanat ve estetik kavramlarını kullanarak bir doğuş anlamına gelir. *"Rönesans, Kur'an'dan alacağımız metafizik ve idealizm ile Anadolu folklorunun bahçelerinden toplayacağımız realite demetleri birleşerek yapılmak istenendir."* (Yıldırım, 2016: 124)

*"Avrupa ve ABD'den gelen her şeyi adeta ilahi alemden geliyor gibi alıyoruz"* diyen Topçu taklitçiliğin Türk toplum yapısına uygun olmadığını ve bizi içten

çürütebileceğini düşünmüştür. İnsanların kendilerini bulması, kemale ulaşması, yeteneklerin farkına varması ancak daha özgür bir durum sayesinde olabilir. Bir başkasına bağımlı olan ve onun düşündüğü gibi düşünmeye, hatta giyenmeye başlayan insanlar kendi kimliklerinden uzaklaşmaya başlayacaktır. Böyle bir ortamda ise sanat ve felsefe inkişaf etmez. (Yıldırım, 2016: 125-126)

Topçu'nun genel olarak Türk İslâm Düşüncesi temel fikri batılılaşmaya karşı durmaktır. O'na göre batılılaşmak demek kendinden uzaklaşmak demektir. Doğuda yaşayan ve İslâm kültürüyle etkileşen insan topluluklarının kendi kendilerine yetebileceklerini düşünmüştür. Bunu sağlayacak olan mayanın ise inançlarımızın bizdeki tesiri olduğu fikrinde olmuştur. Ahlâk filozofu Topçu, İslâm ahlâkından başka bir ahlâkın doğu toplumlarını ayağa kaldırmakta yeterli olarak görmemiştir. Ahlâkın konuşulduğu bir ortamda siyasetin konuşulması mümkün olmadığından O'nun siyaset anlayışında dinin kullanıldığı bir alan yoktur. (Kök , M. (2016). "Medeniyette İslâmcı, Siyasette Anadolucu Dil ve Kültürde Tükçü Nurettin Topçu", *Nurettin Topçu Sempozyumu, Erzurum Tebliğler*, 216)

"Anadoluculuk" Topçu'nun literatüründe önemli bir yer işgal etmiştir. Tarihî köklerini vatanın düşman işgalinin baş göstermesinden alır. Yirmili yıllardan başlayan bu düşünce çeşitli yerlerde dile getirilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ve I. Meclis'te bu fikrin savunulması ölüm kalım meselesi olarak görülmüştür. Anadolu'nun her köşesinin özellikle Misak-ı Milli kararları ile belirlenen yerlerin savunulması, sınırların azami derecede üzerine düşülmesi vatan meselesidir. Refleksif olan bu düşünce zamanla daha olgun hale gelir. Milliyetçilik furyasının etkisinde kendine yeni zihinler edinir. Yahya Kemal Dergâh dergisinde bu konu üzerinde farklı yazılar kaleme almış ve aldırmıştır. Yahya Kemal Anadolu'da kurulan medeniyetlerin Malazgirt'le başlatmış, bu topraklarda kurulan devletlerin, üzerinde yaşayan insanların ve onların oluşturduğu kültürlerin bir millet yarattığı fikrindedir. Önemli tarihçiler ise Anadolu'da yaşayan ve devlet kuran Türklerin ayrı ayrı olarak isimlendirilmesinin yanlış olduğunu, hepsinin Anadolu Türkleri tarafından kurulup yönetildiğini savunurlar. (Kök, 2016: 217)

Topçu ise Anadoluculuk fikrini mistik- metafizik bir alan açar. Bu coğrafyada yaşayanların ve devlet kuranların nesepleri ve konuştukları dil bakımından ortaklığını öne çıkarıp; bu topraklarda yaşayanların ortak dini İslâm'dır. Anadolu Türklerinin

manevi hayatını İslâm'ın belirlediğini, vatan toprağının Anadolu olduğunu ve kutsal olduğunu, nesep bağı ile bağlanarak bu coğrafyada yaşayan bütün insanların bir potada kendilerini erittiklerini, konuşulan dilin Türkçe olduğunu, ekonomik olarak ise her bireyin eşit haklara sahip olduğunu söylemiştir. (Kök, 2016: 218)

> Nasıl ki bir Türk iktisadı, Tük sanatı, Türk ailesi ve Türk ahlâkı vardır ve bunların hepsi de tarih içinde evrim kanunlarına uyarak değişmişse, dil de tabii olarak değişir. Bu değişimi anlamayanlar, sosyoloji kültürüne sahip olmayanlardır. Ne var ki Türk Dilinin geçen asırlarının itham eden Dil Kurumu, donkişotvari bir budama işine girişti. Ona karşı duran Edebiyat Fakültesi ise, yine sosyoloji kültürüne vukufsuzluk yüzünden geçen asrın güzel Türkçesini Osmanlıca diye adlandırdı…. -Eski Türkçe- veya -yüzyılların Türkçesi- diyecek yerde …..(Kök, 2016: 220-221)

Buradan da anlaşılacağı üzere Topçu dil ile toplum arasındaki ayrılmaz bütünlüğe dikkat çekmek istemiştir. Çağdaş bir düşünce oluşturulacaksa bunun yereli korumakla ancak olabileceğini savunmaktadır. Son dönemlerde halkın dilinin aydınların kullandığı dilden epeyce farklılaşmasının altında yatan sebep iki zümre arasındaki farkın bir hayli açılması ve kopuş olarak görülebilir. Uzun süren savaşlar, ekonomik buhran orta sınıfın yok olmasına neden olmuştur. Her halkın okuma oranı bir hayli düşmüştür. Bu aradaki farkın kapanması adına yapılanlar ise Topçu'ya göre çok da yerinde olmuş görünmemektedir. (Kök, 2016: 220-221)

Topçu'nun Türk İslâm Düşüncesi ile ilgili fikirlerini anlamak adına O'nun yaşadığı dönemin Osmanlı'nın son dönemi olduğu, devletin içinden çıkmak zorunda kaldığı bir dizi problemlerin olduğu, bu problemleri aşarken Türk aydınlarının çoğunlukla pragmatist bir yaklaşım sergileme eğiliminde olduklarını göz ardı etmemek gerekir. Modernizm savunusu genel bir hava estirirken onun bu fikre karşı bir isyanı var diyebiliriz. Hatta bulunduğu sağ muhafazakâr çevrelerin bile modernizmi çoğunlukla kabul edip savundukları bir zamanda kendisinin bu karşı duruşu hayretengizdir. Modernizme karşı oluşturduğu fikrî altı yapıda iki ana unsur söz konusudur. "*Epistemolojik bir karşı duruş, siyasal ve ekonomik bir karşı duruş."* (Suveren, Y. (2014). "Radikal Modernizme Karşı Anti- Modernist Bir Entelektüel Olarak Nurettin Topçu", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(2), 33)

O dönemdeki modernizm daha çok maddecidir. Metafizik ile arası mesafelidir. Topçu ise;

> Metafizik aklın kâinata açılması, onu bütün halinde kavrayış cehdidir. Kâinat hadiselerini ilimlerin çizdiği hudutlar içerisinde ayrı ayrı gruplara ayırıp, her

> ilime mahsus olan ayrı metotlarla başka başka yollardan giderek onu tanımak istediğimiz zaman kâinatımız bölünüyor; bütünün karakterlerini bölümlerde bulmak kabil olmuyor. Kâinatın oluşundaki bulunan hayat ve bütünde bulunan ruh ortadan kalkarak elimizde cansız parçalar kalıyor. İlim işte bu cansız parçaları inceleyebiliyor. Bu sebeple metafiziğin ortadan kalkması aklın iflası olur. Metafiziksiz yaşamak aklı ortadan kaldırıp yalnız duyularla yaşamaya razı olmaktır der. (Suveren, 2014: 35)

İnanç ve bilim ayrımı yapan son yüzyılların hastalıklı fikirlerinin toplumlar üzerindeki etkisini iyi tahlil eden Topçu bu tehlikeyi öngörmek suretiyle bizleri uyarmaktadır. (Suveren, 2014: 35)

Yeni dünyanın yeni kavramları ile Topçu arasında da bu bağlamda bir kopukluk olduğunu düşünebiliriz. Demokrasi, özgürlük ve siyaset gibi kavramlara mesafelidir.

> ….insanı hortlak halinde insana karşı koyan, emniyet ruhu ve insanlık diye hemen hemen hiçbir şey bırakmamaya muvaffak olan ideal, işte bu korkunç siyaset idealidir. Siyaset zaafımızın eseridir, demiştim. Ruh kuvvetlerine sahip olmayan ve etrafında bütün kudret kaynaklarını kurutulmuş bulan asrımızın çocuğu, ister istemez siyasete başvuruyor. Mektepte, ailede, meslekte, mabette ve devlette siyaset, milliyet davasının muvaffakiyeti için bile kullanılmaya başlıyor. (Suveren, 2014: 39)
>
> Batı'dan gelen her fikir gibi, demokrasi bizde halka amentü halinde ezberletildi… Demokrasinin temeli olan seçim hürriyeti, mutlak bir hakikat kavramı değildir… Demokrasi düşmanlık fikriyle birleşir; fikirlerin çarpışması olacakken menfaatlerin çarpışması olur… Bütün halkın kendini idare etme işini omuzlarına yüklenmesi demek olan demokrasi geçici bir rejimdir… Halkın bütün bayağı ihtiraslarını kendi potasında eriterek taban iradesini temsil eden demokrasi yoluyla devrilen düzeninin değiştirecek cemiyeti selamet basamağına yükseltici iktidar aramak beyhudedir… Demokrasinin insanı hürriyete kavuşturduğu, asrımızda çok tekrarlanan bir paroladır….. şeklinde düşünür. (Suveren, 2014: 39-40)

Bu bağlamda ise Topçu siyaset ve politika alanından özellikle halkın uzaklaşması gerektiğini, kendi kavramsallaştırdığı milletin örnek alması gereken önder olarak kabul gören millet mistiklerinin halkın daima önünde olması gerektiğini düşünür. (Suveren, 2014: 39-40)

Topçu'ya göre felsefe bu dünyada var olabilen veya olabilecek bisey değildir. Felsefe veya hakikât düşünce dünyasinin içinde ancak var olabilir. Buna kendisi *"düşünen ebedilik"* ismini vermektedir. (Topçu, N. (2017). *Yarinki Türkiye,* İstanbul, 57-58)

Kendimize ait bir felsefe olup olmadığını tartışan Topçu taklitçiliğin gerçek bir felsefe üretemediğini bu yüzden de bir adım ileri gidilemediğini söyler. Geçmişte İbn

Sina Farabî gibi isimlerin yapmış oldukları yunan düşüncesinin ortaya koyduklarına bir ilave olarak görünmektedir. Son dönemde Fatih Sultan Mehmet'in Hocazâde ile Molla Zeyrek arasında yaptırdığı ilmî münakaşa felsefî münakaşanın belki de son örneğidir. Tanzimat döneminde Ziya Gökalp tarafından yapılmaya çalışılan ise bizden uzak bir felsefe olarak karşımızda durmaktadir. (Topçu, 2017: 59-61.)

Türk İslâm Düşüncesi'nde "inkılap" kavramı üzerinde de duran Topçu, inkılabın ne demek olduğunu ve nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde de durmaktadır. İnkılabın muhafazakârlığa zıt bir kavram olarak algılanmaması gerektiğini, bilakis muhafazakârlığın sonuna eklenmesi gereken bir süs olduğunu düşünür. Geçmişten gelen ruhun yeni nesillere doğru bir şekilde aktarılması "inkılab" olarak netice vermesi kemâle ulaşmada doğru bir adım atıldığının göstergesi olarak anlaşılmalıdır. (Topçu, N. (2019). *Mehmet Akif.* İstanbul, 50)

Topçu felsefenin gerekliliği konusunda maddeler sıralamıştır. İlk sırada aklın nasıl kullanılacağının kılavuzu felsefededir. Felsefe kilavuzunu doğru kullanmayan toplumlar birlik olma yeteneğinden yoksun kalırlar. İkinci olarak felsefe, ahlâkında belirleyicisidir. Kadın, gençlik, milli dil, yasaya saygı, eğitim anlayışı gibi meselelerde felsefe olmadan hareket bizi olumsuz neticelere vardırır. Maddeden uzak bir ideal ile doğru felsefe sahibi olmak mümkündür. Üçüncü olarak felsefe siyasi olarak zihinlere yön veren bir kuvvettir. Felsefe taklitten uzak olursa bize ait olursa doğru sonuç verecektir. İnsanlığın ortak mirasından istifade edilmelidir ancak bizden olanın yeri kaybedilmemelidir. Dördüncüsü; felsefe insanin kendini bulmasina yardımcı olabilen en önemli çıkış yollarından biridir. Besincisi; felsefe dînî inanışlarımızında yön vericisidir âdeta ruhudur. Duyularımızın bizi yanılttığı yerde devreye giren bir paratonerdir. Altıncısı; felsefe özgürlüğümüzün de çıkış noktasıdır. Felsefe ile insan düşündüklerinin sorumluluğunu yaşar. İnsanın içinde var olan hakikât aşkı onu arama heyecanı insanı diri ve özgür tutan şeydir. Yedincisi; felsefe insanin anlaşılması ile başlar. İnsanın anlaşılmasi ile ancak devrimler olabilir. (Topçu, N. (2017). *Yarinki Türkiye.* İstanbul, 61-68)

Bizim felsefemiz nasıl olmalı sorusunun cevaplarını arayan Topçu ilk sıraya olgunlaşma ve düşünme metodlarini koyar. İkinci sırada Anadolu sosyâlizmi ile Anadoludaki halkın emeğinin alın terinin değerinin anlaşıldığı bir sistem. Üçüncüsü; sabır, merhamet, ümitvar olmak, insanı ebedi hale getiren Allah ile insanı sevmek

anlayışı yani İslâm ruhçuluğu. Dördüncüsü; Anadolunun kendi kadîm tecrübesi burda yaşayan insanların itici gücüdür. (Topçu, 2017: 69)

Türklerin İslâm dîni ile harekete geçtiklerini düşünmüştür. Farabî ve İbn sina ile başlayan hareket Türk İslâm düşüncesi olarak kendini göstermeye başlamıştır. Mevlana ve Yunus'un, Sinan ve Fuzuli'nin kendi döneminde getirmiş olduklari anlayış yeterince anlaşılmış ve yeterince yayılmış olsaydı Rönesans hareketi bu coğrafyada yankısını daha evvel hissettirmis olacaktı. Dış baskı ve tazyikten ziyade içten gelen musibetler serbest düşünce ve eğitim anlayışının fakirleşmesi bizi geri bırakan etmenlerin başında sayılabilir. Yerle bir olmanın asıl sebebi dinin vazettiği ruh anlayışının yerini maddenin almasıdır. (Topçu, 2017: 100- 103)

Rönesans için basamakları şu şekilde sıralamıştır. İlk olarak munteal bir hareket anlayışı lazımdır. Bizim abcmiz Kur'an olmalıdır. Kur'an'in anlaşılarak yeniden baştan sona ele alınmasının yanında batının öne çıkan düşünürlerinin fikirlerinin de ele alınmasının elzem olduğunu düşünür. İkinci sırada aklın öncülüğünde yeni bir dünya keşfetmektir. Aklın yeterince kullanılmayışı ile kaptanı olmayan bir geminin denizde yolunu kaybetmesi gibi yolumuzu kaybettiğimizi düşünür. Aklın işleyiş usullerini yeniden hatırlamak lüzumu açıktır. Birseyin sebebini bilmek onu bilmek demek olduğunu uygulamada göstermek gerekmektedir. İdeallerin bilgisi ise bizi felsefeye doğru götürecektir. Zıtların sarmaladığı bir ömür geçiriyorken insan olarak bu zıtları doğru yerden çarpıştırmak ve hakikâti ortaya çıkarmak ana hedeftir. Üçüncüsü özgür düşüncedir. Dışardan gelen baskı özgür düşüncenin önünde bir engeldir. Körükörüne inanmak ideolijinin esiri olmak düsüncenin olgunlaşmasında settir. Alacağımız kararlarda geçici heveslerimiz bizi zorlar. İstediğini yaptırmakta mahirdir. Bahaneler üretmede ustadır. Dördüncüsü sanattır. Edebiyat başta gelir. Musikî hemen yanı başındadır. Bunları Anadolunun bağrından çıkarmak bizi taklitten uzaklaştırır. Mimaride ise kendi kültürümüzün imalatı olan Selçuklu'nun Osmanlı'nın bize miras bıraktığı şehirleri örnek almak gerekir. Resimde ise tarihimizden sahnelerin yer alması gençlerin hem resme olan ilgisini artıracak hemde tarih ve millet şuurunu canlandıracaktır. Beşincisi ise milli bir ruha sahip eğitim anlayışının varlığı rönesansı getirecektir. (Topçu, 2017: 105-115)

Türk İslâm düşüncesinin doğuşu ile ilgili;

> Müslüman anadolu, hayatî kuvvetinin büyüklüğünü, ilkin Haçlı seferlerine karşı durduğu zaman göstermiştir. İslâm ruhunun yetiştirdiği Anadolu çocuğunun ilk çehresini, Battal Gazinin adında varlık kazanmış buluyoruz. Mukaddes ülkelere doğru kâfir ayağının uzanmasına karşı imandan bir kale olan Battal Gazi, Anadolu çocuğunun tarihini yaratmış olan cetlerinin bir cephesidir. Battal Gazi ile yanyana, Malazgirtte üstünlüğünü tanıtarak yeni bir ahlâka vurgun medeniyetin doğuşunu müjdeleyen Alp Aslan' ı görmek lazımdır. Alp Aslan, zulmetmekten utanan Anadolu çocuğunun cedlerinin başka bir cephesidir. Bu her belaya ve her belalıya rağmen Gazi Anadolunun savaşının tek sebebi, ülküsünü ayakta tutmak, âleme mukaddes bir ruhu aşılamaktı. İslâm Anadolu'nun bugünkü Avrupa milletleri gibi, kin ve menfaat adına, tahakküm ve kahr için savaştığını bilmiyoruz şeklinde ifade ederek Anadoluda oluşan medeniyetlerin diğer medeniyetler ile arasındaki farkı anlatır. (Topçu, 2017: 124)

Türk İslâm Düşüncesi fikri son dönem Osmanlı aydınlarının sosyolojik ve ontolojik açıdan ele aldıkları bir problem olarak geliştirmeye çabaladıkları fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Topçu'da bu anlamda bazı fikirlerini o dönemin koşullarında ele almış bir aydındır. Kendi yaşadığı toplumun dinamiklerini çok iyi bilen anadoluyu tanıyan, onun içinden gelen biri olarak batının bize sunduğu konforun nihayetinde bizi biz olmaktan çıkarıp başka bir yere savurması tehlikesinden dem vurmaktadır. Osmanlının son üç yüzyıllık çırpınışlarını kültür ve eğitim alanındaki eksikliklere bağlayan bir anlayışın farkında olmak gerektiğini düşünmektedir. İlmin ve bilim insanın yeterince önemsenmediği bir döneme gelindiğini, bunun da yöntici sınıfa aksederek liyakatsizliğin devletin önemli kademelerinde etkisini göstermek suretiyle milli ve manevi bir yıkım sürecine girildiğini dile getirir. Geçmişte yapılan hataların tekrar yapılmaması adına birçok yenilik yapılmak istendiğini ama bunların yüzeysel ve taklitten öteye geçemediğini, ilim adamlarının yerinin gerçek anlamda anlaşılmaması ile de bilginin teknik kısmı daha muteber hale gelerek işin ruh kısmının atlandığını düşünür.(Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul, 13)

Ona göre Türk-İslâm anlayışı batıyı körü körüne taklit ederek korunmaz. Bu anlayışı canlandırabilmek eğitim alanında kendi değerlerinden yola çıkarak kurmuş olduğu kaliteli okullar ile oluşabilecek bir kavramdır. Çağdaş eğitim ise batının bizden aldığı hakikât sevgisi ile getirmiş olduğu seviyeyi doğru anlamak ve bu seviyeyi kendi değerlerimiz ışığında tekrar ileri seviyelere taşımakla olabilir. Hakikâtin tutkunlarının toplum içinde var olması ile hem toplumun hem de yeni oluşturulan okulların zihin dünyası aydınlanabilir. Hakikât tutkunu olmak ilahî olanla bağın sağlam olması ile

olur. Taklitçilerden kurtulmak, onların yerinin hakikât âşıklarının alması ile okullarımız ruh kazanabilir. Bunun olabilmesi için ise bu anlayışta bir felsefenin varlığından söz etmek gerekir. Ebedi olmak isteyen bir toplum kendi felsefesini üretmek ve onu doğru aktarmak zorunluluğu vardır. *"Müslüman Türkün mektebi, maarif, metafizik ve ahlâk prensiplerini Kur'an'dan alarak Anadolu insanının ruh yapısına serpen ve orada besleyen, insanlığın üç bin yıllık kültür ağacının asrımızdaki yemişlerini toplayacak evrensel bir ruh ve ahlâk cihazı olacaktır."* (Topçu, 2018: 13-15)

Bu anlamda mimarlık alanında tarihten bir örnekle garp ile bizim aramızdaki derin farkı anlatmak ister. Michelange ile Mimar Sinan ikisi de inanan insanlar ve bulundukları çağın rasyonalitesini çok iyi bilen ve bunun üzerine çıkmasını bilen değerlerdir. Durum bu iken birinin ortaya koyduğu eserlerde kendini bulmuş, istediğinden emin bir güven hissedilirken, diğerinde ise şüphe ile karışık, kendini bulamamış bir durumla karşılaşmak söz konusudur. Bunlara sebep olarak ise Mevlanadan beslenen bir Sinan'ın karşısında St. Pier'in torununun bulunmasını gösterir. (Topçu, N. (2017). *Yarinki Türkiye.* İstanbul, 174)

Osmanlının batı karşısında geri kalmasının sebepleri arasında onları sadece taklit etmek istememizi gösteren Topçu ayağa kalkma çabalarının ise beyhude olduğunu örneklerle anlatır. Bu denemelerden ilkinin Serveti Fünun ile başladığını bu akımın temsilcilerinin gerekli rûhî olgunlukta olmadıklarından başarılı olamadıklarını söyler. Daha sonra gelen yeni mücadele döneminde İstiklal Savaşı'ndan sonra gelen neslin daha atik olduğunu ancak dînin aslî unsurunu kaybettiğini ve hurafelerin insan zihinlerini esir aldığını belirtir. Öyleki toplumun değerleri ayaklar altına büyük bir hoyratlıkla alınır. Üçüncü olarak ise kural kanun yasa tanımayan, hedonist, bencil bir nesil meydana gelmiştir. Bunlar kendinden öncekilerin samimiyetsizliklerinden ilham alarak çeşitli bahanelerle ve artan dış müdaheleler neticesinde maneviyatın yerini maddeperestlik almıştır. Bunlardan kurtulmak isteyen karşı cenahta ise sözde dini yayınlar ile yeniden ayağa kalkma çabaları gösteren ancak ne bir zihni altyapısı olan ne toplumdan ne de dünyadan haberdar olan bu grup ta güneşin doğuşunu hızlandırmakta yetersiz hatta bî çare kalacaktır. (Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul, 22-24)

Türk İslâm Düşüncesinde olmaması gerekenleri ise şu şekilde dile getirdiğini söylemek mümkündür. İlk olarak ahlâk anlayışının yerinin siyasetin alması gelmektedir. Siyaset ile neticeye varılamaz. İkinci olarak yaratıcılığın yerini bilinçsizce aslını tekrar etmenin almasıdır. Arap tekrarcılığından daha sonra batı taklitçiliğine gelinmesidir. Üçüncü olarak kendini aşağıda görme, -aynaya bakmasını bilmemek- aslanın kendini fare zannetmesidir. Dördüncü olarak zihin mücadelesinde düşman metotlarını kullanmanın daha iyi olacağına olan inanç gelmektedir. Böylelikle karşı tarafa üstünlük sağlamak söz konusu olacaktı. Beşinci sırada kendimize bir kurtarıcı bulma isteğimizdir. Kurtarıcı bekleme alışkanlığı kendi içimizdeki aşkı görmemize engel olmuştur. Var olan kuvvet kendi içimizdedir. Altıncısı suçu başka bir yerde aramak, sorumluluğu başkalarına atmaktır. Yedincisi aslî görev bilincinin yerini özgürlük naralarının almasıdır. Bununla nesiller daha çağdaş olduklarını zannettiler ancak öz vazifelerin kutsallığını göz ardı etmek onları çağın daha da gerisine doğru yuvarlamıştır. (Topçu, 2018: 25-29)

Topçu bahsettiği negatif durumların içinden çıkış yolunu da şu şekilde sıralamıştır: Milli bir tarih anlayışı ile yazılan eserlerin yayınlanması ve bu şekilde yaygın bir eğitimin verilmesi stratejiktir. Geçmişini bilmeyenin geleceği olamaz. Geçmişini doğru bilmek ve anlamak Topçu için ilk sırada yer almaktadır. Millet olma, doğru tarih anlayışı ile maluldur. Nihai hedef ise doğru bir felsefedir. Maddeperest zihniyetin her tarafı sarması ve zihinleri zehirlemesi bizi kendimizden uzaklaştırmıştır. "*İç terbiyesi"* olarak değerlendirdiği kavramı özellikle ilkokullardan itibaren genç zihinlere nakş etmenin önemini belirtir. Yabancı okulların varlığının milli eğitim açısından son derece zararlı görmektedir. Akademinin toplumun genel temayüllerinden uzak bir yerde durmasının sakıncalı olduğunu ve kitle iletişiminde kullanılan organların halkın kendi zevkleri doğrultusunda bir eğitim aracı olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgular. Çocukların ve özellikle kızların eğitiminde güzel sanatların varlığının öneminde bahseder. Sosyâl yardımlaşmanın son dönemde daha da fazla önem kazandığını ve bu işle iştigal edenlerin baştacı edilerek göz önünde tutulmaları gerektiğini söyler. İdealist insanlar yetiştirebilen okullara ihtiyaç vardır. Bütün bu hedeflere ulaşmak adına zorlayıcı tedbirler almak ve belli fedakarlıklar göstermek O'na göre mecburîdir. (Topçu, 2018: 195-199)

Gelir adaletsizliğinin had safhaya gelmesi zenginlerin daha zengin fakirlerin daha da fakirleşmesinin, köyde yaşayanların uğradığı haksızlıkların giderilmesi adına bir durum tespiti yapar; anadoluda çalışanların çoğunun büyük şehirlerde bulunan zenginleri daha da zengin yapmak için çalıştıklarını, halkın masum emekleri kendini zeki olarak gören şark kurnazlarına yedirilmektedir, meslek sahibi olabilmek adına çabalayan anadolunun masum gençlerinin kendi saflıklarından ve masumluklarından mecburen ödün verdiklerini, üreten insanlar maalesef teknolojinin makinenin altında yalnız kalıp psikolojik ve maddi destek görmediklerini, kendi haline bırakılan üretici yalnızlık psilolojisi ile ahlâkende kendini geliştirmekte sıkıntılar yaşadıklarını, bu sıkıntılar neticesinde kendine bunları reva görenlere karşı rövanşist bir yaklaşım ile hareket ederek huzursuzluk sebebi olduklarını söylemiştir. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 183-185)

Gelir adaletsizliğinin devam etmesine neden olanlar sosyal yaşama nizam getiren, özellikle maddi gücü ve bunların membalarını ellerinde bulunduranlardır. Büyük şehirlerde ve köylerde büyük sermayeyi ellerinde bulunduranlar açgözlü davranarak üreten ellerin haklarını ellerinden almaktadır. Bunları yaparken de yüce dinimiz İslâm'ı alet etmeleri daha vahim olanıdır. Kendilerini hoca diyen tanıtan bazı insanlar din tüccarlığı yaparak halkın elinden ürettikleri değerleri almaktan çekinmemiştir. Zenginlerin fakirlerden uzakta yaşam sürmeleri onların hallerinden bîhaber olmaları da toplum içerisindeki gerilimi artıran nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu adaletsizliğin körüklenmesinde bir başka sebep böyle bir durumun olmadığı yönündeki yayınlardır. Üstelik kapitalizmin ne kadar matah bir şey olduğu noktasında tabi ki özgürlük teraneleri kullanılarak yapılan yayınlar adaletsizliğin artmasına tuz biber ekmiştir. Dünyadaki zenginlerin büyük sermaye sahiplerinin üreten ve daha alt gelir gurubundakileri pek de kâale almamaları, hatta onları insan olarak dahi görmemeleridir. Üretenlerde bu bakımdan doğacak olan kötü hissi bastırmak, kötülüğe karşı iyiliğin en büyük erdem olduğunu unutmamak elzemdir. (Topçu, 2022: 194-199)

## 4.2. Milliyetçilik Anlayışı

Topçu'nun milliyetçilik kavramına bakışını anlamak adına Mehmet Akif Ersoy'a kısaca bakmak gerekmektedir. Mehmet Akif için insan sadece biyolojik bir varlık değildir. İnsanı insan yapan şey onun taşıdığı değerlerdir. İnsanın ürettiği dil, kültür, milliyet gibi kavramlar insana bir karakter kazandırır. (Bayraktar, L. (2016). *Türk Düşüncesinden Portreler.* İstanbul, 4)

Milliyet bağının da bulunduğu değerler, insanı eşref-i mahlûkat olabilme yolunda destekler. Bu değerlerdeki yıpranma ise insanları esfel-i sâfilîn denilen yere doğru götürebilir. Bu yüzden Âkif'te insanda bulunması gereken yüksek değerlerin varlığının insanın yaşaması ve yaşatması adına önemi farketmiş, bunun sorumluluğunda davranmıştır. (Bayraktar, 2016: 4)

Milliyetçilik bu anlamda insanı yücelten bir değerdir. Kendi tarihini, kimliğini, şahsiyetini, kültürünü, geleneklerini bilmek milliyetçilik adına önemlidir. Milliyetçilik insana kim olduğunu hatırlatır. Kim olduğunu ve nerden geldiğini bilmeyen gelecekte nasıl biri olacağına karar veremez. (Bayraktar, 2016: 4-5)

Âkif bahsettiğimiz değerlerin insanın vicdanı ile ilişkisini anlatmak adına paslı vicdan ve maskeli vicdan tabirlerini kullanmaktadır. Vicdan insanda Allah'ın varlığını hissettiren bir mekanizmadır. Hakkın yanında olmamızı sağlayan bu mekanizma insanda oluşacak değerlerinde belirleyicisidir. (Bayraktar, 2016: 5)

Âkif ise Topçu'nun da hissettiği ve yaşadığı bir dönemde olduğundan değerlerin ahlâkın bunalımını yaşayan toplumların kurtuluşunun Kur'anî değerlerde olduğu fikrindedir. Bize ait bir medeniyet oluşturmak istiyorsak Kur'an değerlerine bakmak ve ışığımızı ondan almak gerektiğini düşünür. Âkif hayranı olan Topçu'da aynı fikirdedir. (Bayraktar, 2016: 5-6)

Âkif Kur'an'dan ilham alarak yeni bir medeniyet hayal eder. İslam topraklarında üretilen bilgi ve bilimi eleştirerek, Kur'an'ın yanlış anlaşıldığını hatta anlamamış olduklarından bahseder. Kur'an'dan anladıkları ile durağan bir bireyler ve kurumlar oluşturduklarını, bunun değişmesi gerektiğini söyler. Topçu'nun hareket felsefesi de aslında tam da burada ön plana çıkmaktadır. Din diye müslümanların toplum geleneklerine gereğinden fazla değer vermeleri ve yüceltmeleri Topçu'nun isyan ahlâkı fikrinin doğmasına neden olmuştur. (Bayraktar, 2016: 6)

Milliyetçilik nedir ne değildir? Topçu'ya göre Milliyetçilik farklı fikirlere körü körüne bir karşı duruş değildir. En genel anlamda bir okuldur. İrade terbiyesine mekân olabilen bir zihnî alt yapıdır. Siyasetle göbek bağı olamaz. Siyasette varlık göstermeye çabalayan bir yaklaşım yok olmaya mahkûmdur. Ahlâk bilgisinden yoksunluk, ne yaptığını bilmeden hareket etmek, kendine yabancılaşmayı ve yok olmayı getirmektedir. İnsanlık değerlerine ve de tabiki insana değer verebilen bir anlayış gerçek bir milliyetçi anlayıştır. Geçici heveslerin peşinde koşan bir milliyetçilik ile sonuç elde etmek mümkün değildir. Düşünce çok değerli bir harekettir ve gerçek bir hareket doğru bir düşünce tarzından sonra oluşabilecektir. Sorumluluk alabilme hissi bu kavramın kendini gerçekleştirmesinde etkendir. (Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul, 152-153)

Topçu millet ve milliyetçilik anlayışlarını farklı farklı ele almıştır. Milleti bir olan, hâli hazırda var olan insan topluluğu olarak görürken, milliyeti ise olması gereken olarak kategorize etmiştir. Topçu'nun kemâle ulaşmada veya ahlâklı bir insan olabilmedeki sıralaması şu şekildedir; önce insanın kendini tanıması daha sonra ailesini ve milletini tarihini tanıması, bu tanıma hareketinden sorumluluk hissinin vuku bulması ile ilerleme kaydetmesidir. Milliyetçilik salt ırk ile açıklanabilecek bir kavram değildir. Türkler İslam'la müşerref olarak millet olmuşlardır. Millet olabilmenin inançsal, ekonomik ve aynı coğrafyayı paylaşma noktasında bazı ortak kavramlara sahip olabilmesi gerektiğini düşünmüştür. Aynı topraklar üzerinde üretenlerin birliği, temelde yer alırken üretilen kazancın oluşturduğu maddi birliktelik daha sonra manevî bir şuur kazanmada kaldıraç görevi görmektedir. Nitekim O'nun felsefesi hayatın gerçekliklerinden uzak görünmemektedir. Anadolu insanın geçirdiği zorlu süreçleri yakından müşahede etmiştir. (Suveren, Y. (2014). "Radikal Modernizme Karşı Anti-Modernist Bir Entelektüel Olarak Nurettin Topçu", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(2), 36-37)

*"Milliyet, en kısa ifadesiyle tarih ve toprak şuurudur."* Bir milletin geçmişi beş yüz veya bin yıllık bir birikimle ifadesini bulur kendini tamamlar. Olayların toplamı olan bir canlı organizmadır. Toplumun bireyleri kendi yaşlarının dışında geçmişlerinin izlerini kendilerinde taşırlar. Milliyetçilik anlayışı ancak geçmişin izlerini yüreğinde hissederek yaşadığın güne bakabilmek iledir. Biz bunu Mehmet Akif'in ruhunda görüyoruz. Diğer taraftan Topçu bu ruhu *"Yıldırımın Huzurunda"* isimli çalışmasında

da okuyuculara aksettirmiştir. Akif'teki milliyetçilik anlayışını milletin içinde bulunduğu ahlâkî bunalımın sonucunda bir isyan hareketi olarak değerlendirir. O'ndaki bu karşı duruş ilahî olanı sezmesi ve onu temaşa etmesi ile ilgilidir. (Topçu, N. (2019). *Mehmet Akif.* İstanbul, 43-44)

Tarih olayları, zihinleri düzelten hal yola koyan düzeneklerdir. Onlar ile akılların terazisi cilalanır. Tarihî olaylara bakılırken geçmişin zeminini çok iyi anlamak gerekmektedir. Tarih bilinen doğruların zamanla başka doğrulara doğru gitmesinin olabilir olduğunu gösteren ilimlerdendir. Devletlerin büyüklüğünün kudretinin sadece onu oluşturan ailelerle veya kurumlarla değil, ilahî olana yakın olanların mistiklerin de katkılarının çok büyük olduğunu göstermiştir. Harp alanlarındaki askerler ile beraber onlar kadar sayıları olmasa bile ilim adamlarının da devletin bekası için ne kadar değerli olduğunu anlamamıza vesile olmuştur. (Topçu, 2019: 44-45)

Âkif'in Âsım isimli eseri milliyetçiliğimizin şiirsel olarak ifade edilen bir yorumudur. Anadolu'daki ruhun ilahi olanla birlikte olduğunu bu eserden anlama şansı yakalanmaktadır. Bu eser Anadolu insanının karşılaştığı zorluklara rağmen nelere göğüs gerdiğini bizlere anlatmaktadır. Anadolu çocuklarının vatan sevgisini milliyetçilik algılarını bizlere sunmaktadır. (Topçu, 2019: 45)

*"Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?*
*Gömelim gel seni tarihe desem, sığmazsın"*

Anadolu'daki dînî anlayış ile Millî anlayış Âkif'in bu eserinde mezc olmuş durumdadır. Bu eserden önce insanların zihninde milliyetçi olanın dinle işi olmayacağı gibi bir algı varken bu eserden sonra insanların o algısının kaybolduğu düşünülmüştür. Milliyetçi kafatasçı demek iken, dinci ise tarihten bîhaber olan anlamında kullanılmıştır. Bu yanlış algılardan ve anlamalardan milletimizi kurtaran ve bizi tekrar rayımıza çeken Mehmet Âkif olmuştur. Topçu'nun milliyetçilik anlayışında inançların vazgeçilmez bir yeri olduğu Mehmet Âkif'in bu fonksiyonu üzerinden anlatması dikkate şâyândır. (Topçu, 2019: 46-47)

Topçu'nun milliyetçilik anlayışı "*ortak tarih, ortak vatan ve muhafazakârlık"* gibi kavramlar etrafında oluşması doğaldır. Muhafazakârlık tarih ve vatan bağı ile bağlanan insanların ortak olarak oluşturdukları ruhun adıdır. Muhafazakârlığın yobazlık ile karıştırıldığı dönemler olmuştur. Ancak bu dönemler elbet sûrî bir özelliğe sahiptir. Sadece inançsal bir anlamı da yoktur. (Topçu, 2019: 47-48)

Milliyetçilik tarih bilincinin sağlam olması ile ancak gerçek olabilir. Tarihteki ufku geniş şahsiyetlerin doğru anlaşılması ve onların projeksiyonu ile gelecek tasavvuru bizi doğru yoldan çıkarmama adına önemlidir. Topçu bunun için Fatih Sultan Mehmet'in şahsında ve İstanbul'un fethi özelinde Türk milletine mesajlar verir. O'na göre ne Fatih sadece Fatih'tir ne de İstanbul sadece İstanbul'dur. Geçmişten gelen bu mirasın gerçek milliyetçilik olduğu fikrindedir. Milliyetçilik anlayışımızın yakın zamanda oluşmuş olarak kabul edenlerin kendilerinden bîhaber olan kendi milletine ve halkına yabancı olanlar olduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik Osman Bey zamanından başlayan bir ufuk çizgisi ve kızıl elmadır. Anadolu'da Türk İslâm birliği kurmak fikri ise Yıldırım'ın hayalleridir. Bu hayalleri ise Fatih Sultan Mehmet gerçekleştirmiş, Ayasofya'nın kubbesindeki sedalar ile bu hedefler bir araya gelmiştir. Yavuz Sultan Selim bu sedaları daha fazla duyulur hale getirmiştir. Hilafeti alıp geldiğinde İslâm nûru Ayasofya'nın minarelerinden tüm Anadolu'ya ışık saçmıştır. Topçu'ya göre Türk-İslâm düşüncesi fikri tarihten bağımsız anlaşılamaz ve onu yakın zamanda geçmişi inkâr ederek anlamaya çabalayanların çabasının ise beyhude bir çaba olduğunu düşünmektedir. (Topçu, N. (2017). *Büyük Fetih.* İstanbul, 15-16)

Tarihi okumak ve ondan istifade etmek bizim ecdadımız açısından değerlidir. Devlette devamlılık ve istikrar esastır. Bu yüzden geçmişte yaşamış Türk Devletlerinin olumlu uygulamaları toprak reformu, ekonomik sosyal yenilikler her zaman geçmişin izlerini taşımaktadır. Nizamülmülk'ün uygulamaya aldığı toprakların eşit olarak halka dağıtılması ve elde edilen gelirlerin özgür olarak değerlendirilmesi Kanuni Sultan Süleyman tarafından bütün Osmanlı topraklarında hayata geçirilmiş ve o dönem için başarılı olmuştur. Tarihimizden ve kültürümüzden bizlere tevarüs eden olaylar yeterince doğru anlaşıldığında insanımıza en uygun olan olduğundan bizlere medeniyetimizi güncelleme fırsatı verecektir. (Topçu, 2017: 17)

Türk İslâm düşüncesi mayasını kendinden ödün vermeyen, Yunus'un dizelerindeki ilahîlikten, Hacı Bayram Velî'nin dizelerdeki ruhaniyeti pratize etmesinden, Fatih'in Yavuz'un bu yol işaretlerini iyi okumalarından oluşturmaktadır. Devleti oluşturan değerler merkeziyetçi bir renk üzerinde, hak, hukuk, adalet ve sorumluluk bilinci ile oluşmaktadır. Merkeziyetçi olan devlet anlayışı, otoritenin de baskın olduğu bir devlet anlayışına netice vermiş, hükümdarın tekelinde olmayan istişarenin önemini anlamış, sorumluluk bilincinin zirvesinde bir otorite anlayışıdır.

Âlimlerin ve bilim insanlarının fikirlerinin padişah kararlarında etkin olduğu bir perspektiftir. Meclis kararları padişahın kararlarını sınırlamıştır. Devlet işlerinde liyakat önceliklidir. Askerlikle meşgul olanlar başka işle meşgul olmamış, siyaset ve devlet işleri birbirine karışmamıştır. (Topçu, 2017: 18-19)

Devlet sosyal bir devlet olma mecburiyetindedir. Halkın istekleri her zaman ön plandadır. Herkese azamî oranda eşit davranır. Vakıf teşkilatları burada stratejik öneme haizdir. Otorite anlayışı başın ayakları yönetmesini ifade eder. Milli bir devlet her zaman halkının yanında ve onun hizmetindedir. Halkının ortak tarihi ve ortak hedefleri devleti ayakta tutan en önemli ilkelerinden biridir. Devleti de ayakta tutan temel direk kadim Türk geleneği olan adalettir. Adaletin varlığı ise güçlü yasalara bağlıdır. Yasalar hak ve hukuk gözetilerek yapıldığı takdirde her devlet ayakta kalmayı başaracaktır. (Topçu, 2017: 20)

Türk İslâm düşüncesinin oluşturan çarpıcı örneklerden biri ve genç nesillerin kulağına küpe olması gereken bir hadise Yavuz Sultan Selim Han'ın yanında bulunan hocasının atından sıçrayan çamurun kaftanına sıçramasını fırsat bilerek "alınız tabutumun üzerine serilmek üzere kaldırınız" demesi onların torunları olan bizlere ilmin ve ilim adamının ne kadar değerli olduğunu anlatan vecizelerdendir. (Topçu, 2017: 20-21)

Tarihteki Türk ve İslâm sentezi örnekleri padişahların kişiliklerinde bulmak mümkündür. Fatih İstanbul'u fethetmek için Peygamberin sözlerini kendine rehber edinmiştir. Bu rehberlik ile gemileri dağlardan aşırmış, Yıldırım ise düşmanını arkadan vurmamak adına sonunda zindanlar düşmek pahasına göğüs göğse muharebe etmiştir. Fethedilen yerlerde yapılan imaretler camiler hizmet aşkı ile yapılan binalar bu fikrin yeşermesinin sonucudur. İlanihaye hepsinin lideri ve ilham kaynağı Hz Peygamberdir. Milliyetimizi oluşturan sâikler bunlardır. (Topçu, 2017: 21-22)

Topçu olgun bir milliyetçide olması gereken özellikleri Fatih Sultan Mehmet özelinde şu şekilde sıralamıştır; birinci sırada kuvvetli bir iman gelir. İmanı kuvvetli olanın Allah'la olan bağı kuvvetli olanın her işi doğruya çıkar. Fatih'te de bu özelliğin varlığı bilinmektedir. Yanında bulunan hocasının görüş ve önerilerine kulak veren Fatih Akşemseddin'den aldığı ilahî bir rota ile yolunu çizmiş ve o yoldan asla dönmemiştir. İkinci sırada ise maddenin yanında mânânın varlığını asla göz ardı etmemektir. Fatih İstanbul'u fethederken maddi kazançlarından daha çok ondaki

Peygamber müjdesine nail olmak istemiştir. Böylelikle İstanbul'a girdikten sonra halkın kalbini de kazanmayı başarmıştır. Üçüncü sırada ilim ve ilim adamına önem vermek gelir. Fatih Sultan Mehmet başta kendisi olmak üzere ilme son derece önem vermiş, ilim adamlarının daha rahat bir ortamda çalışmaları için elinden geleni yapmaya gayret göstermiştir. Dördüncüsü ise sanata ve sanatçıya önemdir. Tarih ve kültür kodlarından beslenen sanat anlayışını desteklemek ve önünü açmak bir milliyetçinin esas görevidir. Beşincisi aklın otoritesini sağlamak adına fedakârlıklarda bulunmaktır. Evrene ve insana bakarken aklın ortak ilkelerinden hareket etmek gerçek bir milliyetçilik anlayışı için elzemdir. Altıncısı adalettir. Kendi kurduğu üniversitede bir oda isteyen Fatih'in bu oda için sınava tabi tutulması ancak bu sınavı kazanmasından sonra odanın tahsis edilmesi tarihî bir örnektir. Devletin dîni adalettir. İyi bir milliyetçi âdil olandır. Yedincisi ise merhamettir. Hz Peygamber'den mülhem Bizans'a giren Fatih halkı affetmesi ve onların haklarına dokunmaması, onlara merhamet göstererek dinlerinde ticaretlerinde özgür bırakması daha sonra onların kalplerini kazanmasına vesile olacaktır. Sizi kurtaralım çağrılarına biz Türk hükümdarından memnunuz ondan başkasını istemeyiz! şeklinde halkın tepkisi merhametin toplum üzerindeki etkilerini gösteren veciz misaller arasındadır. (Topçu, 2017: 53-56)

> Milliyetçilik, devletin temellerini atmış, milletin tohumlarına hayat vermiş olan ataların kutsal emanetini sonsuzluğa giden yolda daima büyüyen aydınlıklara ulaştırmak, ruhların mabedinde derinleştirmek ve onu yabancı ellerden korumaktır. Yabancı onu, hangi parlak isimlerle olursa olsun, mutlaka mahvedecektir. Bizzat kendi ellerimizde çürütecektir bir ilahi emanetten ellerimizde bir leş bırakacaktır. Ailede ve okulda, ilimde ve ahlâkta, devlette ve sanatta milliyetçilik, ataların bize bıraktığı emaneti göklere yükseltmek, ona can, ona kan vermek, onu sevmek ve bütün insanlığa sevdirmektir. Biz ise ters yolu tuttuk. Onu toptan inkâr ederek yabancının varlığını benimsemeye gönül verdik toptan kararını toptan iflasa götürdü. Batılı ruhun bugün çatır çatır iflasını gördüğümüz halde girdiğimiz yoldan çıkaramıyoruz. Hâlbuki ne pahasına olursa olsun düştüğünüz uçurumdan tırmanarak kurtulmak zorundayız. Var olmak istiyorsak Fatih'in, Fatihlerin eseri olan büyük varlığımızı bulmak zorundayız. (Topçu, 2017: 98)

İyi bir milliyetçi milletini yalnızca sevmez, milletini nasıl seveceğini de bilir. *"Bunun manası ailede okulda, ilimde ve ahlâkta, devlette ve sanatta ulu ecdadın yaşattıklarını, asrın zorunlu şekilleri altında ve zamanımızın kıyafeti içinde yüceltmek, devrin şekilleri içinde ecdadın ruhunu daima yükselterek yaşatmak ve yabancıdan korumaktır."* Batıyı taklit etmek milliyetçilik zannedilmiştir. Tarihimizden

uzaklaşıldı. Kültürden geleneklerimizden özellikle de dînî geleneklerimizden uzaklaşıldığından batının dili, kültürü gelenekleri ve ahlâksızlığı ile her şeyi milletimizi tarumar etmiştir.( Topçu, 2017: 98)

Topçu'ya göre yabancı unsurlarla veya milletlerle temasa geçen milletlerin yok olmaya mahkûm olması söz konusudur. Anadolu'daki medeniyetlerin de bu durumundan nasiplerini aldıklarını düşünmüştür. Kendi içinde kalabilenler yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Farklı olanlarla birlikte olmayı deneyenler ise üstün olanların zayıf olanları ezdiği bir sisteme doğru evrilme kaçınılmaz hale gelmiştir. (Topçu, N. (2017). *Yarinki Türkiye.* İstanbul, 143-144)

Topçu milliyetçilik anlayışını felsefede bulunan birlik ve çokluk kavramları ile anlatmıştır. Kendi dışında bulunanı çokluk olarak gören insanın bu çokluğu kendi iç dünyasında birlik haline getirmek suretiyle yaşamına anlam katmıştır. Bu birliğin var olabilmesi bizim inancımızın da bir gereği olduğu fikrindedir. Sosyolojik olarak ise insan toplum içinde var olabilmek adına kendinden olmayan ile bir birlik oluşturamaz. Ancak kendi kültür, inanç yaşayış v.s. gibi ortak kavramlar üzerinden bir birlik oluşturmak mümkündür. Diğer türlüsünün bir çokluktan öteye geçemeyeceğini düşünür. Milleti oluşturan unsurların maddi tarafında olanları, soy, toprak, iktisat unsurlarıdır. Soy birliğinden aynı topraklar üzerinde uzun süredir birlikte yaşayarak belli bir ekonomik hayatı paylaşmayı anlamıştır. Din dil ve dilek birliktelikleri ise maddi birlikteliğin zorunlu sonucudur. Aynı coğrafyada yaşayanların kendi zaruri isteklerinin sonucunda önce bir dil daha sonra bir sanat ve bunların sonucunda bir ahlâk bina edilerek nihayetinde bir din imar edilmiştir. Topçu'ya göre topraktan uzak bir milliyetçilik anlayışı, İslâmcılık ve Turancılık anlayışları eksik ve güdük kalmaya mahkûmdur. (Topçu, 2017: 144-146)

Topçu Anadolu insanını tarif ederken onların ne arap gibi ne de orta asya Türkü gibi göçer olmadığını, toprağa bağlı insanlar olduğunu söylemiştir. Toprağa bağlı insanın ise hakikâtin peşinde ve ona râm olabilen insan olduğunu düşünür. Anadolu insanının göçebeler gibi negatif bazı özelliklere sahip olmadığını, yerleşik olmanın vermiş olduğu sorumluluk duygusunun yanında birçok erdemi de kendinde barındırdığını belirtir. Toprak ile olan münasebetin insan için kutsal olduğunu ve insanı kutsal olana Allah'a daha çok yaklaştırmıştır. Kadim bir ahlâk ancak bu insanların seciyesinden ortaya çıkabilir. Konuyu daha belirgin hale getirme adına şu

örneği verir. Yahudi tüccarlarının zekâları aracılığı ile insanların haklarına tecavüz ettiklerini, Anadolu ve Orta Asya'da yaşayan Türklerin ise çiftçiliğin vermiş olduğu erdemlerle kimsenin hakkına girmediklerini ve de girmeye tenezzül etmeyeceklerini söyler. Ne zamanki Anadolu'ya başka kültürlerden ve milletlerden insanlar girmiş, o zaman Anadolu savunmaya geçmiştir. Onların zulmü nedeniyle kendisini geri çekmek zorunda kalmıştır. (Topçu, 2017: 150-152)

Bizim coğrafyamızda milliyetçilik anlayışı tarihi dokuz yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Türkmenlerin Anadolu'ya gelerek göçebelikten çiftçilik hayatına geçmeleri ile başlayan serüven Türklerin millet olma adına tarihe kazıdıkları nice hadiseye kapı aralamıştır. Bu uzun tarih, milleti millet yapan temel unsurdur. Milliyetçiliğimizin asıl kahramanlarını Anadolu Selçukluları ile başlatan Topçu, daha sonra gelen ve Anadolu'da birlik tesis etmek isteyen Osmanlı padişahları Fatih, Yavuz gibi isimleri kurucu baba olarak görmüştür. Bu şuura ulaşmak ise İslâm'ın önderliğinde olduğunu düşünür. Günümüze gelinirken geçmişte Moğolların ve haçlıların yaptığını şimdi Avrupalıların, Moğolların yaptığını ise Rus çarlığının yapmaya çalıştığını bu yüzden her zaman dikkatli ve uyanık olmak zorunda olduğumuzu dile getirmiştir. Garplılaşma adı altında yapılanlar bizim insanlarımıza irade kaybı olarak geri dönmüştür. Kendine güvenini yitiren bu ülke çocukları hareket etmekten ve üretmekten çekinir hale gelmişlerdir. Yabancı okullar, yabancı kelimeler, yabancı adetler ve giyim tarzları bizi bizden alan temel faktörler olarak karşımıza çıkıyor. Bu anlamda milliyetçilik daha korumacı bir algıya sahip olabilir düşüncesindedir. (Topçu, 2017: 154-158)

Milleti kuran unsurları maddi ve manevi olarak tekrar sıralayacak olursak soy, iktisat, dil, tarih, Anadolu ve İslâm dînidir. Bu temellerde olan bir anlayış her zaman terakki etmeye mecbur görünmektedir. Bu coğrafya üzerinde yaşayanların kendi kaynaklarını kullanarak milli bir iktisat ve içtimai hayat kurgulamaları elzemdir. Bu kurgulamalar tarihimizden bağımsız düşünülemez. Tabi bunların etkisi ahlâkî, dini ve siyasi hayatımıza da etkileri olmuştur. (Topçu, 2017: 158-159)

> İktisadî bünyemizi temellerinden sarsan tehlike, bütün içtimai ve ahlâkî yapıdan kaynayıp geliyor. Hâlin hastalıklı simasını şöyle birkaç çizgi ile belirtmek lazım gelirse bugün biz, hâli mazisine garazkâr, gençliği ihtiyarlığına, şehirlisi köylüsüne yabancı; câhili müvevveriyle alakasız, serveti sefaletini sömüren, kuvvetlisi mazlumuna saldıran; kuvveti huzurunu, kültürü imanının kemiren bedeni ruhuna musibet olan; anadilinin katili, milletinin tarihine iftira yağdıran,

particiliği düşmanlık haline koyan; çocuklarının hayat sahası olmayan, şehirlerindeki halkın insan şekli ve haysiyetiyle üzerinde yürüyecek yolu bile bulunmayan; dilencisi yüzsüz, zengini merhametsiz, kuvvetlisi insafsız, genci itaatsiz, hayatı kaidesiz, zamanı ölçüsüz olan ve hep tezatlar içinde bocalayan bir cemiyetin fertleriyiz. Felaketinden bari bir hikmet ve felsefe olsun çıkarmayan bir insan topluluğuyuz. Fransızlar 1870 felaketinden sonra sezgi ve hareket felsefelerini ortaya koydular. Almanlar Birinci Cihan afetinden sonra egzistansiyalist felsefeye hayat verdiler. Milletleri her düşüşten sonra ayağa kaldıran, ıstıraplarının ilahî ihtarıdır. Milli zihniyetimizi araştırıyoruz. Nasıl düşünür, niçin inanırız? İrademizi hangi hakikâtlere bağlarız? Bugünkü varlığımızın yaşattığı zihniyet ve ruh alanında bir aydınlığa ulaşmak şöyle dursun halimizin ifadesi olan dilimiz bile mecruh ve mecalsizdir. Değil milli zihniyetimiz, bozulmadan muhafaza edilmiş bir milli dilimiz yok. Bu şehrin her tarafındaki sokak, otel, meslek ve dükkân isimlerine bakınız. Hepsi de mübarek dilimize suikast yapışıcı hançerler gibi gözlerinize saplanacaktır. Belki de meşun bir istikbalde masum ve mazlum dilimizin katledilemedik ne kaidesi, ne şivesi, ne de kelimesi kalacak insanı insan yapan ve diğer havyalardan esaslı surette ayıran, sahip olduğu irade ve hürriyettir. İrademizin güvenilir bekçisi olan disiplin ve inzibat ise ahlâk adı verilir. Vatandaşın ahlâkı, iş ahlâkı veya vazife ahlâkıdır. Gençliğimize yapmanız gereken ilk aşı, iş sevgisi, vazife sevgisi olmalıdır. Bu en büyük fazilettir. İnsanı insan yapan ve en ulvi fedakârlıklara sürükleyen hizmet duygusudur. Gayra hizmet, arza hizmet, ruha hizmet. Bu sevgi insana, hizmetten bıkılmayan, doyulmayan bir ahlâka bağlılığı öğretiyor. Bu sevgi yok oldu mu ahlâk yıkılıyor ve cemiyetin her tarafında işsizler peyda oluyor. Bir gün bütün cemiyeti işsiz görebiliyoruz. Böyle işsiz insanlar yığını olan cemiyetin parazitleri vardır, büyücüleri vardır, yağmacıları vardır, ağaları vardır, hazır yiyicileri vardır.(Topçu, 2017: 160-161)

Yukarıda problemlerin varlığına işaret eden Topçu çözüm olarak bir reçete sunar. Milliyetçiliğin üzerine oturması gerekenleri sırasıyla; milletin dininin İslâm olduğunu, vatanın Anadolu olduğunu, soyumuzun Oğuz Türklerine dayanan Türk soyu olduğunu, dilimizin tarihi süreç içerisinde oluşan Türk dili olduğunu, devletin varlığının köylü olan milletin istekleri üzere varlığını sürdüren bir yapıya sahip olması gerektiğini, iktisadî sistemin ise "*ruhçu sosyâlist"* bir sistem olan halkın isteklerini ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşan iş ahlâkı ile bezenmiş bir sistem olduğunu söylemiştir. (Topçu, 2017: 165)

## 5. SONUÇ

Temellerini hikmet sevgisinden alan, genellikle Müslümanların yaşadığı coğrafyada kök salan, farklı olanlara saygı göstermeyi bilen bir bir felsefe anlayışıyla yoğrulan Nurettin Topçu, Türk İslâm Felsefesi geleneğini devam ettirmek isteyen mütefekkirlerimizdendir. Bu felsefe olgunluk zamanlarını Anadolu'da yaşamıştır. Dolayısıyla Anadolu irfanı Topçu için nirengi noktalarından biridir. Bu felsefeyi küçümseyenlere, yok saymak isteyenlere inat kendine has bir yorumla düşünce dünyasında kendine yer edinmeyi başarmıştır.

Tanrı, âlem ve insan konularını hareket felsefesi üzerinden yeniden ele almış olan Topçu, insanın özüne dönmesi ile Tanrı'nın insandaki hareketini fark edeceğini, bu hareketin insanda iyilik hareketine dönüşerek dünyadaki mevcut kötü gidişe bir set olabileceğini anlatmaya çabalamıştır.

Nurettin Topçu, bir filozof olarak özgün, yerel, yerel olduğu kadar evrensele değmesini bilen bir tefekkür ile çağdaş bir mefkûre ortaya koymaya çalışmıştır. Yaşamı boyunca düşünce dünyasını etkileyen Mehmet Akif, Fatih Sultan Mehmet, Yunus Emre, Mevlâna, Bergson, Blondel, ve daha birçok isim olmuş, onların etkilerini eserlerine yansıtmıştır.

Türk Düşünce Tarihi alanından tevarüs eden birçok değeri, adalet, merhamet, cesaret, özgünlük gibi kendisinde toplamış, bu değerleri ayakta tutma adına yaşamı boyunca mücadele vermiştir.

O'na göre var olmak yaşadığı toplumun insana dayattıkları karşısında dik durabilme cesareti ve hareketidir. Sorgulayabilen bir zihne sahip olmak birey olmanın temel şartıdır. Hareket ancak birey olabilenlerden çıkabilir. İnsanın özünün insanlığın elde ettiği değer ve tecrübeler olduğunu söyler. Bu tecrübelere sahip olabilmek ise ancak isyan hareketi ile mümkün olabilir.

Topçu bir ilim adamı olarak bilginin değeri ve ona ulaşmadaki metotları sıralarken ilk sıraya araştırmacının özgür ve sorumluluk sahibi olması gerektiğini söyler. Ön yargı sahibi değildir. İnsanlık değerlerinin elde edilmesinde bilgiye bakış ve onu elde etme yöntemi O'na göre sıradan olmamalıdır. Sorumluluk yoluyla bilme olarak tarif ettiği bilme faaliyetini, bilgi kişide bir harekete sebep olmuyorsa o bilginin

hikmete ve hakikate yakınlığını sorgular. Bilgi konusunda sezgi, inanç gibi kavramları ele almak suretiyle bilginin farklı boyutlara sahip bir alan olduğunu vurgular.

Felsefe alanını diğer bütün alanların üzerinde bir yere konumlandıran Topçu, yerli bir felsefi anlayışımızın varlığı ile ancak bize ait olan sanat ve edebiyata sahip olabileceğimizi kendimizi bulabileceğimizi düşünür. Bu anlamda bize ait olan bir felsefi bir bakışın lüzumunu devamlı vurgulamıştır.

Ahlâk anlayışında hareket felsefesi baskındır. Tüm dünyadaki Müslümanların bilgiye, sanata hayatın her alanına dokunmadaki probleminin hareketsizlik olduğunu, üreten değil devamlı tüketen tarafta olduğunu dile getirmiştir. Üretebilmek için formüller sunmuş bunların başına ise temel yaşam felsefemizi değiştirmekle başlamak gerektiğini söylemiştir. Köyden kente göç edenlerin üretimden uzaklaştığını, kentin insanları rehavete sürüklediğinden dem vurmuştur.

Hareket Felsefesi, Nurettin Topçu'nun diğer alanlarındaki bütün fikirlerini etkilemiştir. Türk İslâm Düşüncesi alanında tüm Müslümanların önce kendilerinden başlayarak, evreni ve diğer insanları aşk ile daha mükemmel hale getirmek onun gayesidir. Güçlü bir imana sahip olmanın gerekliliğini çoğu yerde vurgulamıştır. Anadolu kültürü ve mayasının içinden çıkan genç nesillerin kendi öz değerlerinin farkına varıp, sorumluluk bilinci ile tarihlerini öğrenmesi, kimseye ihtiyaçlarının olmadığını ancak geçmişin doğru okunması ile fark edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Allah'ın insandaki isyan hareketi olarak değerlendirdiği İsyan Ahlâkı kavramının genç nesillere doğru irade anlayışı bağlamında verebilmenin önemini vurgulamıştır. Çıkarmış olduğu dergiler, yazmış olduğu makaleler ve yetiştirdiği öğrencilerinde bunun yansımaları görülmektedir.

Nurettin Topçu'da Türk İslâm Anlayışı yereldir ve inançsaldır. Türk kimliği Anadolu merkezli kadîm bir medeniyetin sonucudur. Bu kimliğin bu coğrafyada yaşayanlara bir hedef ve yol tayin ettiği açıktır. İslâm dîninin de bu kimlik üzerinden evrensel değerlerini bütün insanlığın hizmetine sunduğuna tarih şahittir. Batının bize zorla vermek istediklerini Topçu temkinle karşılamış, bu coğrafyanın tarih boyunca ortaya koyduklarına güven duymuştur. Bu güven duygusunu da kendinden sonra gelecek nesillere aktarmak istemiştir.

Ahlâk filozofu olarak Topçu yeniden varoluşun aileden başlaması gerektiğini, ailede var olan ahlâkî bir düzenin okullara ve bütün bir topluma yansıyacağını düşünmektedir. Ahlâkî açıdan yeniden kurumların ele alınması ve bu sisteme uygun hale getirilmesi yeni dünyaya bizi daha hazır duruma getireceğini düşünür. Dünyanın birçok yerinde var olan kapitalist anlayış insanların maddeye daha fazla bağlanmasına sebep olmuştur. Ancak insanı insan yapan ahlakî değerlerdir. Son birkaç yüzyılda insanlığın tabiata ve diğer canlılara verdiği zarar ortadadır. Tanrıyı hayatından çıkarmak isteyen batılı zihniyet içine düşmüş olduğu hatayı anlamış görünmektedir. Artık buradan çıkmak için çaba gösterdiği söylenebilir. Acı tecrübelerin tekrar yaşanmasını istemeyen Topçu bütün bunları öngörerek toplumu yıllar öncesinden uyarmaya çalışmış, bu düşünceleri ise yarattığı eserlere yansımıştır.

Sonuç olarak Topçu; gelenekçi anlayışı batının modern düşüncesi ile harmanlamayarak ortaya yeni bir düşünce sistemi koymuş, bize uygun olmayan ve de olmayacak olan fikirleri eleyerek en doğru olanı kovalamıştır.

## KAYNAKÇA


Akgün, T. (2016). Bertrand Russell Ve Nurettin Topçu'da Ahlakın Ontolojik Kaynağı Ve Epistemolojik Değeri Bakımından Din–Ahlak İlişkisi. *Felsefe Dünyası*, 159-195.

Aslantaş, H. A. (2017). Bir Paradigma İnsanı Olarak Nurettin Topçu. *Mertol Tulum Kitabı*, 131-152.

Aydoğdu, H. (2009). Ahlak Filozofu Ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 637-655.

Bayraktar, L. (2016). *Türk Düşüncesinden Portreler.* İstanbul: Aktif Düşünce Yayıncılık .

Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Paradigma Yay.

Çelikkol , Z. (2006, Şubat ). Mübahat Türker Küyel'in Hayatı, Eserleri Ve Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme. *Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri, Türkiye: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, A. (2016). Mantık Ve Akıl İlkeleri. İ. Köz , & A. Çetin İçinde, *Mantık El Kitabı* (S. 19-22). Ankara: Grafiker.

Dugan , M., & Turgut, A. K. (2023). Mübahat Türker Küyel Ve Türk-İslâm Düşüncesine Katkıları. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , 277-296.

Erdem, Ö. F. (2015). Mitolojik Dönem Ve Sonrasında Türkler'in Felsefî Anlayışı Ve Felsefeye Katkılarına Genel Bir Bakış. *İstem*, 95-110.

Gündoğan, A. O. (2014). Ahlak Filozofu Olarak Nurettin Topçu. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması*, 225-230.

İliter , S. (2016). Din Ve Felsefe İlişkisi Üzerine Bir İnceleme Nurettin Topçu Örneği. *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 185-193.

Kafesoğlu, İ. (2020). *Türk-İslâm Sentezi.* İstanbul: Ötüken Yay.

Kara, İ. (2016). Ahlak Davasına Ve Muallimliğe Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu. *Temaşa*, 6-23.

Kara, İ. (2021). *Nurettin Topçu Hayatı Ve Bibliyografyası.* İstanbul: Dergâh Yayınları .

Kök, M. (2000). Temel Problemleri Çerçevesinde Nurettin Topçu'da Din Felsefesi. *Dini Araştırmalar*, 83-92.

Kutlu, S. (2017). *Türk Müslümanlığı Üzerine Yazılar Hanefilik Maturidilik Yesevilik.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Olguner, F. (1990). İslâm Felsefesi Kime Aiddir? *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 189-190.

Özden , Ö. (2021). *İslâm Felsefesi Tarihi.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Suveren, Y. (2014). Radikal Modernizme Karşı Anti- Modernist Bir Entelektüel Olarak Nurettin Topçu. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 23-44.

Topçu, N. (2016). *İsyan Ahlakı.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2017). *Bergson.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2017). *Büyük Fetih.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2017). *Mantık.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2017). *Varoluş Felsefesi- Hareket Felsefesi.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2017). *Yarinki Türkiye.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2019). *Mehmet Akif.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2022). *Ahlak Nizamı.* İstanbul: Dergâh Yayınları.
Topçu, N. (2022). *İslam Ve İnsan- Mevlana Ve Tasavvuf.* İstanbul: Dergâh Yayınları.
Türker Küyel, M. (2018). *İslam Düşünürleri(Harezmi, İbn-İ Sina, Beyrûnî, Gazalî) Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel Makaleleri-Iıı.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
Türker-Küyel, M. (2016). *Türk Kültürü Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
Uyanık, M. (2019). Ahmet Yesevi Ve Nurettin Topçu'nun Din Ve Dindarlık Tasavvurlarının Mukayeseli İncelemesi. *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan Tarih Ve Medeniyet Sempozyumu*, 415-442.
Yıldırım, E. (2016). Modernite Sorunu Karşısında Nurettin Topçu: Niçin Modernite? *Nurettin Topçu Sempozyumu, Erzurum Tebliğler*, 115-127.

## ÖZGEÇMİŞ

**Kişisel Bilgiler**

| | |
|---|---|
| **Soyadı, adı** | : AKYÜZ, Ahmet |
| **Uyruğu** | : T.C. |

**Eğitim**

| **Derece** | **Eğitim Birimi** | **Mezuniyet Tarihi** |
|---|---|---|
| Yüksek lisans | Hacı Bayram Veli Üniversitesi | Devam ediyor |
| Lisans | Anadolu Üniversitesi İşletme Fak. İşletme | 2021 |
| | Ankara Üni. İlahiyat Fak. İlahiyat | 2006 |
| Lise | Keçiören İmamhatip Lisesi | 2000 |

**İş Deneyimi**

| **Yıl** | **Yer** | **Görev** |
|---|---|---|
| 2009-2025 | İstanbul-Ankara-Artvin | Devlet Memuru |

ankara HBM

